

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek er en del af foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data. Det er et special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:

<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen DIS-Danmark, Slægt & Data:

www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavs-retten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Når det drejer sig om værker, som er omfattet af ophavsret, er det vigtigt at være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig, privat brug.

Hardsyssels Årbog

1981

ANDEN RÆKKE - BIND 15

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

Hardsyssels Årbog

1981

ANDEN RÆKKE - BIND 15

UDGIVET AF

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

GADGAARD NIELSENS BOGTRYKKERI
LEMVIG

OMSLAGSBILLEDE:
Bærplukkere på Vind Hede.
Foto: Kirsten Klein.

INDHOLD

<i>Knud Pichard</i> : Hedevandring	5
<i>Hanna Nielsen</i> : Tjenestepiger i herskabshuse	25
<i>Karl Lauridsen</i> : P. Storgaard Pedersen	41
<i>Kristian Kristiansen</i> : Lidt om de uofficielle navne	45
<i>Ulrik Schrøder</i> : Liden Kirsten ganger om kirkerist	53
<i>P. Rønn Christensen</i> : Harboøre-biografier	61
<i>Erling Møller</i> : Niels Andersen, tyv	67
Bogammeldelser	71
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 1906-1981	75
Meddelelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt	76
Styrelsen for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 1956-1981	79
Regnskab	80
Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt 1979-1980	81
Register	100

Hardsyssels Årbog 1981, under redaktion af:
Knud Erik Nielsen, Rigmor Lillelund, Jørgen Østergaard
og Kr. Bjerregaard.

Hedevandringer

Strejflys over hederne i Ringkøbing amt før Dalgas

Af Knud Pichard

Heden var der før skoven, og da skoven siden bredte sig over Jylland, fortrængtes den aldrig helt. Da isen omsider slap sit tag for omkring 15000 år siden og efterlod landet i frysende afklædthed, rykkede tundraen ind, og mennesket kom i rensdyrets spor sydfra og hørte vinden huje over lyngen. Siden overtog skoven pladsen, fyrren, egen, bøgen, men helt forsvandt heden ikke. Hvor skoven ikke slog rod, blev den og ventede på sin tid. Skoven var vældig, dannede et næsten sammenhængende tæppe fra kyst til kyst, næppe et sted kunne sige sig fri. Det var først i jernalderen, århundrederne omkring vor tidsregning, at mennesket begyndte at hugge ind på denne rigdom, mindre for at bruge den, end for at få den væk. Man behøvede jord, de fældede stammer brændte man og gødede derved jorden, så den kunne tilsås med korn. Opgav man jorden, fik lyngen sin chance, nu da der var skabt lys og luft, enhver ager, som blev forladt, blev dens bytte, mere end 2-3 år behøvede den ikke, og når den først havde fået fæste, blev den. Det var et hesteslid at fjerne den igen.

Op gennem middelalderen blev heden mere og mere almindelig, folkeviserne nævner den jævnligt, den sorte hede side om side med den forårslyse skov. En ny chance kom på 1300-tallet, den sorte død, pesten, der affolkede sognene eller lagde dem øde. Endnu vidner tomterne efter nedbrudte kirker og spor efter agre om den helt ufattelige katastrofe, der ramte store dele af Europa. Markerne, som ingen længere passede, sprang i lyng, og hjejle, urfugl, ræv og hare flyttede ind, hvorfra mennesket engang havde fordrevet dem. Pesten 1602-03 gjorde også sit. En sten i Snejbjerg kirkemur fortæller, at 1602 døde i sognet 209 personer, og en anden siges at vise størrelsen på et 4-skillingsbrød fra samme tid. 1600-tallets krige gav skovene dødsstødet, overalt hvor fjenden kom, faldt træerne og skabte huller, som stormene med flid gjorde større. Endelig kom statens uuhæmmede forbrug af egetræ til flåden. Måske troede man, at skovene var uudtømmelige. Da man ikke troede det mere, var det for sent.

Hederne var ikke et dansk fænomen. I tidligere tid dannede de et næsten sammenhængende bælte fra Nederlandene over Oldenburg, Hannover, Lüneburg, Slesvig-Holsten til Jylland, og her dannede den jyske højderyg, vandskellet, i store træk grænsen. Øst på bed lyngen sig aldrig for alvor fast, selvom den naturligvis fandtes, men vest på triumferede den med desto større styrke. 1759 angives således, at mellem Kolding og Ålborg lå der 24 mil ren hede. Midt på 1800-tallet beretter en rejsende: »Drager man nu videre mod Vest, saa seer man af og til en Egestamme der, mens dens krogede Grene krympe sig hen ad Jor-

Kirkemuren i Snebjerg med stenen, der menes at vise størrelsen af et 4-skillingbrød i peståret 1602, da 209 personer døde i sognet. Se indskriften øverst til højre. (Foto: H.P. Hansen, Herning Museum).

den, reiser sit forpurrede, af Vestenvinden klippede Løv op over Lyngtøppene. Snart taber Veien sig i mange jevnside, uveisomme Spor, og det uendelige flade Lynghav fortøner sig i det Fjerne i en blaaagraa Taage, der smelter sammen i Horizonten med Atmosphæren».

1820 angiver en statistik, at der i Ringkøbing amt var 428.000 tønder land hede, 16.000 tønder land klit og 30.000 tønder land tørvemose, i alt 474.000 tønder land, som ikke var under plov. Viborg amt præsterede 138.000 tønder land, Ribe amt 251.000, Ålborg amt 145.000. Dalgas troede ikke på disse tal, i hvert fald korrigerede han dem 1860 og nåede frem til, at Ringkøbing amt rummede 411.026 tønder land hede og mose, hvad der også må siges at være mere end nok. 1866 blev heder, moser og klitter i Nordjylland anslået til 130 kvadratomil. Prædikateret det sorte Jylland var ingen overdrivelse, og en præst noterede mistrøstigt: »Der gives halve, ja hele Mile, hvor intet Menneske bo.»

Med den jyske hede tænkes som oftest på Alheden, den øst for Karup å liggende del af Viborg amt, som smeltede sammen med blandt andet Randbøl hede vest for Vejle. Blicher har sin del af skylden, det var jo her, han boede og strejfede om, det var den egen, han

skrev om. Men som anført mødte Ringkøbing amt op med et betragteligt større areal, som lå hen i uberørt tilstand. 1866 skriver en hedevandrer: »Efter at have krydset Karup Aa træder han ind i et tavst, højtideligt Øde. Næsten aldrig træffer han et menneskeligt Væsen, det maatte da være en omvandrende Hyrde, der som oftest klædt i Faareskind med sit Bindetøi under Armen, det mægtige Uldgarnsnøgle i Posen, som hænger om Halsen og Madsækken paa Ryggen, præglende (strikkende) har enten stillet sig paa en Kæmpehøi for med sit skarpe Blik at holde Udkig med Hjorden eller søge Ly under de forkrøblede Egebuske.«

Vermehren: Faarehyrde, 1894 (Hirschsprung).

Den nøgterne Trap meddeler i sin første udgave 1858-60 om amtet: »Herlige Engestrækker sig ved Liimfjorden, ved Nisum-Fjord, ved Ringkøbing-Fjord og ved de to vandrige Aaer, der gennemløber Amtet ... Naar undtages disse af Naturen mere begunstigede Egne, er Amtets Jordbeskaffenhed slet. Forskjellige Arter af Ahl danne paa mange Steder den magre Jordskorpes Underlag, og Lyngen dækker mere end Halvdelen af Amtets Areal.«

Dette Danmarks største amt gjorde i sandhed et forstemmende indtryk på den rejsende, der østfra begav sig ind i det. Landet kunne ved det 19. århundredes begyndelse mønstre ca. 1500 sjæle på en normal kvadratkilometer, i Vestjylland kunne man ikke klare mere end 2-300, og af Hammerum herred med sine 215.000 tønder land lå 9/10 i hede, og sogne med kun 5 procent under plov var intet særsyn. Intet under, at den velærværdige pastor Vedel på den tid beklagede sig over, at han så langt øjet rakte ikke så andet end sort

hede og, at der undertiden var 5 stive mil til nærmeste kro. En kaldsbroder fra 1765 skriver: »I Almindelighed er at mærke, at hele midterste Deel af Jylland eller dets Land-Ryg fra Norden til Sønden, udgjør saa godt som en Strækning af Heder, hvoraf nogle endnu ere, men før den sorte Død langt flere, have været dyrkede, og derimellem store, øde Heder, hvoraf de mellem Holstebro, Viborg, Ringkøbing og indtil sex Mile nær Fredericia gaae næsten sammen i en Strækning af 16 Mile i Længden og 5 til 8 Mile i Bredden. Denne Hede forestiller en fuldkommen Slette ... Skove er ikke at see der, kun som en stor Siældenhed noget Krat ved de ligesaa siældne Bakker og Dale. Da de faa Landsbyer og enkelte Huse ligge langt fra hverandre og Kirke-Taarnene vise sig i den lange Afstand kun som Naale-Spidser, og da der gives mange selvgjorte Veie, saa kan en Fremmed der snart fare vild.«

»DE STØRSTE OG VILDESTE HEDER I JYLLAND«

Hvad Ringkøbing amt før Dalgas rummede af opdyrket og frugtbar jord, er lettere at opregne end det modsatte. Hele Limfjordslandet var under plov, Hjerm herred var i så henseende noget af en Edens have, dertil kom Vesterhavssognene indenfor klitterne, ikke mindst omkring fjordene, og endelig de områder, som Storå og Skjernå og disses større og mindre tilløb afvandede. Men allerede inden Dalgas tog fat, noterede han sig strøg, hvor hedeopdyrkning havde givet positive resultater. Således betragtede han Rind sogns sydlige del som en sand oase i heden, og landet omkring Herning får denne antegnelse: »Fra hvilken Side man end kommer til Herning, maa man drage lange Strækninger over den vilde Hede, men saa fremtræder Herning og den nærmeste Omegn med sine veldyrkede, frugtbare Tofter og sine blomstrende Haver som en saa meget mere smilende og tiltrækkende Oase, hvor der i Modsætning til hint Øde bevæger sig et muntert og friskt Liv.« Han nævner som sin overbevisning, at jorden her kunne være den frodigste i Danmark, dersom der var skove og hegn, og angiver hened 10 kvadratmil mellem Ikast, Snejbjerg, Holstebro og Borbjerg som opdyrket 1866. Men fra gæstgivergårdens have i Herning så han mod syd mod Knudmose over et lynghav uden ende, og da han nåede til Sunds, mødte ham mod nord, nordvest og nordøst 4 mil store hedeblader uden afbrydelse, oppe i nordvest skimtede han Yllebjerg som en sort trolde.

Plantningen havde man givet sig i lag med allerede inden Hedeselskabet oprettedes, således udsatte Landhusholdningsselskabet en kontant præmie for hver tønde tilplantet land og ekstra, hvis man gik ud over mindstemålet. Feldborg plantage i Haderup sogn voksede efter flere fejlslagne forsøg op til at dække 1800 tønder land, netop dér, hvor Jyllands største og vildeste heder før bredte sig. På Sindinggård hede forsøgte man sig også med træer 1825. Først da alen blev brækket op, lykkedes det at skabe en plantage, mere end 5½ tønder blev det dog ikke til. Og i Vorgod sogn gik etatsråd Tang til Nr. Vosborg sammen med lensgreve Knuth i gang med en stort anlagt opdyrkning efter de metoder, man nu svor til dengang, bl. a. ved brug af vandingsgrøfter fra Vorgod å.

Men de fleste steder fik heden lov til at ligge hen, og der sporedes ingen henrykkelse hos dem, der som oftest modvilligt begav sig ud på dem. Da man i 1757 ville opmåle Alheden og tilstødende områder, kunne man ikke få de nødvendige fagfolk, hvad enten man lokkede eller truede. Hvordan skulle man få husly og føde? Skulle man medføre den sidste hjemmefra? Skulle man overnatte i jordhytter eller telte midt blandt vilde dyr og røverpak? Det lyder som en ekspedition til Himalayas ukendte vildmarker, men betænkelighederne var forståelige. Mil efter mil mødte øjet det samme syn, store træløse flader i sva-

ge stigninger og fald og henover dem sandede veje, hvis dybe hjulspor holdt en vogn fast eller væltede den. Den vældige stilhed og monotonien, det knusende øde, blæsten og himlen og de ubrudte horisonter, en grum verden.

Frederik Hammerich, som 1833 vovede sig ud på en rejse, har fastholdt lidt af den stemning: »Fra Ringkøbing gik vi tilfods længere nordpaa. Først var Egnen ret dyrket og livlig, men siden Hede og atter Hede; Skarer af Myg og Hjejler, der omsværmede os, hist og her en snurrende Agerhøne, der fløj op af Lyngen, var næsten det eneste Levende vi saae. Henimod Aften tyede vi ind til en Bonde i Ulvsborg for at faae Nattely ... En varm duft dimlede over Heden henimod Horisonten, og derover fortonede det sig som Slotte, Kirker og Skove. Det er Lokemand, der driver sin Hjord eller saær sin Havresæd, siger Almuen.«

Hammerum herred, som ikke uden grund kaldtes Jammerfuld herred, fik 1807 pastor Johannes Fabricius i en indberetning til at give følgende ord med på vejen: »Hele Egne hvor Menneskefjenden kunne befindes sig paa sit behørigte Sted, og hvorhen at forevises Forbryderen kunde være haardt straffet.« Sunds sogn mødte med 9/10 hede, Assing med 9/10, Tjønning 9/10, Skarrild 19/20, Rind måtte tilmed kæmpe med megen sandflugt. I Pontoppidans danske Atlas fra 1600-tallet står at læse, at Hamrumherred er stort og vidtløftigt og bestaaer mest af Hede-Egn, dog gives paa mange Steder gode Enge og got Kornland, men Bønderne ligge langt fra Kiøbstad og legge sig ei saa meget efter Avling.« Var landbruget altså ikke fremherskende, havde man dog andre gøremål, strømpbebinderiet, som ifølge Pontoppidan indbragte 10-16.000 rigsdaler årligt.

Alle strikkede, bandt som det hed, hyrden på heden, gammelfar ved ovnen, børnene til og fra skole, karle og piger. Blichers »Æ Bindstouw« var ikke noget særsyn, den eksisterede i hundreder af landbohjem på heden. Ved forårstide drog så kræmmerne, uldgyderne, med deres poser og ustyrige snakketøj land og rige rundt med kram af bedste slags. uopslideligt. I Skarrild sogn satte slesvigeren Nis Clason binderiet i system, idet han 1840 grundlagde Clasonsborg klædefabrik, der forarbejdede bøndernes uld. 1847 arbejdede 42 personer på fabrikken, og de fremstillede godt 42.000 par strømper og 2000 par vanter og brugte hertil mere end 145.000 pund uld. Da Clason flyttede til Tyskland, ophørte samarbejdet med bønderne, og fabrikken fortsatte under mere industrielle former.

I sogn efter sogn angives uldbinderiet som en væsentlig indtægtskilde, fåret var næsten lige så vigtig for hedebonden som renen for sammen. Rokkedrejeren stod på markederne med sine redskaber eller drog rundt ad de elendige veje til de enligtliggende gårde og huse, der synede som øer i lynghavet. Hammerum herred var for mangen en oplyst person en gyselig oplevelse, føromtalt pastor Fabricius erkender det gerne. »Bondestanden her paa Egnen er meget sædelig, anstændig i Opførsel, har Videlyst og interesserer sig meget baa- de for Fædrelandets og andre Staters Anliggender, alligevel Skoleundervisning er måde- lig, og Herredet ligger langt fra cultiverede Steder, som kunde befordre Oplysning og Dannelse.« Han undlader heller ikke at bemærke, at trods bondens stræbsomme og flittige virke, afviger samme kun ugerne fra gammel sædvane, også selvom han udmærket kan se det skadelige ved sin stædighed.

Lyspunkter i herredet var små, men omkring Skarrild å med dens vandmølle, Storåen og Kideris å bredte sig salige enge til glæde for dem, der ejede dem. Ved Kideris å opgravede man engang en mængde nåle- og egetræer, alle med toppene vendt mod syd-øst. En storm havde vel fældet dem, men her var altså engang skov.

Stod det ringe til i Hammerum herred, var det ikke bedre i Hind. Nørre Omme sogn

3/4 hede, Torsted 5/6, Tim 1/2, et af de vildeste hedestrøg, Kronheden, havde herredet at slås med, tilmed var det berygtet for sine dårlige veje, der store dele af året var næsten ufarbare. Tilstedeværelsen af Madum å mod nord og Tim Mølleå med sin mølle midt i sognet samt Bryde og Ulf søer på grænsen mellem Hee og Hover sogne bidrog dog til, at herredet ikke sank hen i den rene ynke. Voks og honning solgte man i betydelige mængder på markederne i Lund, Assing og Snebjerg.

Bølling herred op mod Ringkøbing fjord mødte også op med voks og honning, bierne havde jo en Guds velsignelse af lyngblomster at drikke af. I Vorgod sogn sås tidligere ruinerne af en kirke, nedbrudt formedelst sognets ringhed, det var det samme i Hanning sogn, hvor der ved Finderup foruden kirketomt tillige fandtes kirkegård med mange grave og i umiddelbar nærhed spor af gamle agre i lyngen. Foruden de brede fjordenge nød herredet godt af Skjern, Timring, Vorgod, Skarrild og Hover åer. Det var i Borris, at pastor Chr. Joh. Lodberg Krarup i 1806 oprettede det første seminarium i Jylland, hvortil han knyttede et skolebogstrykkeri.

»Hvorhen man vender sig, møder Øiet næsten overalt nøgne Sandbanker. Imellem Vind, Ulvborg og Torsted er den saakaldte Kronhede, en uoverskuelig Strækning af Hede og Sandflugt.« Således berettes i begyndelsen af forrige århundrede om Ulfborg herred, og ikke uden grund. Idum sogn mødte med 2/3 hede, Nr. Felding med 1/2, Vinding-Vind og Timring med 9/10. På Staby hede holdt en del kæltringer til og voldte de fastboende både besvær og uro.

Skodborg-Vandfuld-stenen i Kongenshus Mindepark har fået tekst fra Thøger Larsens »Den danske sommer«.
(Foto: Det danske Hedeselskab).

Skodborg herred havde indenfor sine grænser både dele af Kronheden og Klosterheden, den første 1 mil lang og 2/3 mil bred, den sidste 1 1/4 mil lang og 3/4 mil bred, og bortset fra det nordlige verdenshjørne var Holstebro langt op i forrige århundrede omgivet af gold hede. Mellem Holstebro og Herning var der 1860 næsten ubrudt hede. Lyspunkterne var her landet øst for Nissum fjord og nordsiden af Storåen samt Damhus og Flynder åer, hvis gode opland med høslet og græsning udgjorde et kærkomment supplement til de ellers karrige indtægter. Ginding herred var trods sit meget vand, Flyndersø, Stubbergård sø, Skalle- og Hellesø så afgjort ringe set fra et agrarisk synspunkt. Den sydlige halvdel »hører til det sørgeligste Øde, der almindeligvis kaldtes Alheden,« hed det dengang, og Haderup der med sine 32.267 tønder land var landets største sogn, rummede tilmed »de største og vildeste Heder i Jylland.« Hodsager havde i Yllebjerg mose Danmarks mest ydende, Bording nede i syd-øst plagedes meget af flyvesand og sloges med den vidtstrakte Christianshede, for kaldets usselhed tillagdes præsten kongens korn- og kvægtiende. Det var måske i Rønbjerg, at kong Niels 1132 slog Erik Emune og tog ærkebisp Eskilds far Christian til fange. Stormede bønder og ryttere frem gennem lyngen, og drog de tilbage over Hjelm hede, der endnu kranser Stubbergård sø? I dag slår vi hænderne sammen i betagelse over hedens uforlignelige skønhed og egenart, folk dengang har næppe haft blik for den.

HEDENS KÆLTRINGER - HADET OG AFSKYET

Ingen dengang kunne nævne de vestsjyske heder uden, at ordet øde faldt en i munden, og det var så sandt, som det var sagt. Ofte må det have været en nedslående fornemmelse at færdes på disse milevide flader, hvor hverken skov eller menneskelige boliger, men måske et fjernt kirketårn, brød horisontens ensformighed. Et stivnet, rødbrunt ocean, hvorover den aldrig trætende blæst sang døgnet rundt. Men selv denne jammerlige verden skulle nogen jo færdes i, og vejene lå der, ikke mange, men fra Arilds tid netop dér, hvor man havde brug for dem.

»Ingen rejser disse Hedeveje uden at have et bestemt Ærinde, da der er intet, som kan fryde Øjet, ingen Afveksling for Sanserne, kun den sorte, store uoverskuelige Hede,« hedder det. Ofte drejede det sig kun om et spor i lyngen, man benyttede det, indtil hjulene sad fast, så kørte man ud til siden og lavede et nyt, de kunne ligge tæt som maskerne i en bindehose. En præst skriver 1757 om Hammerum herred, at vejene var så slette, at bonden ikke avlede mere, end hvad gården behøvede. At begive sig ud med sin avl til mølle eller marked, kunne være en næsten uoverkommelig opgave. Dalgas, som i slutningen af 1860'erne foretog en rejse til blandt andet hederne i Ringkøbing amt, konstaterede, at der her kun var 1/2 mil grundforbedret vej pr. kvadratmil, og en udflugt fra Herning til Sunds-egnen får ham til at udbryde: »Thi saadan er den allerstørste Del af Vejene i Vestjylland ... de andre under Amterne henlagte Veje ere omtrent lige saa slette som Sognevejene, og af disse kan jeg ikke mindes at have passeret nogen, der var fuldkommen i Mørke for ubekendt Mand.«

Storruter fandtes til at knytte landsdelene sammen, ældgamle var de, hærveje mellem øst og vest, syd og nord. Der var veje mellem Randers og Holstebro, Århus og Ringkøbing, Horsens og Ringkøbing, Holstebro og Skjern, Struer-Holstebro-Herning, Holstebro-Viborg, hvor den sparsomme trafik kunne føre sig frem. Ikke i magelighed, for vejene bestod af sand og skærver og udbedredes i ugunstige perioder med, hvad der var for hånden: Lyngtoppe, marksten, halm og strå. Sognene havde pligt til at holde deres

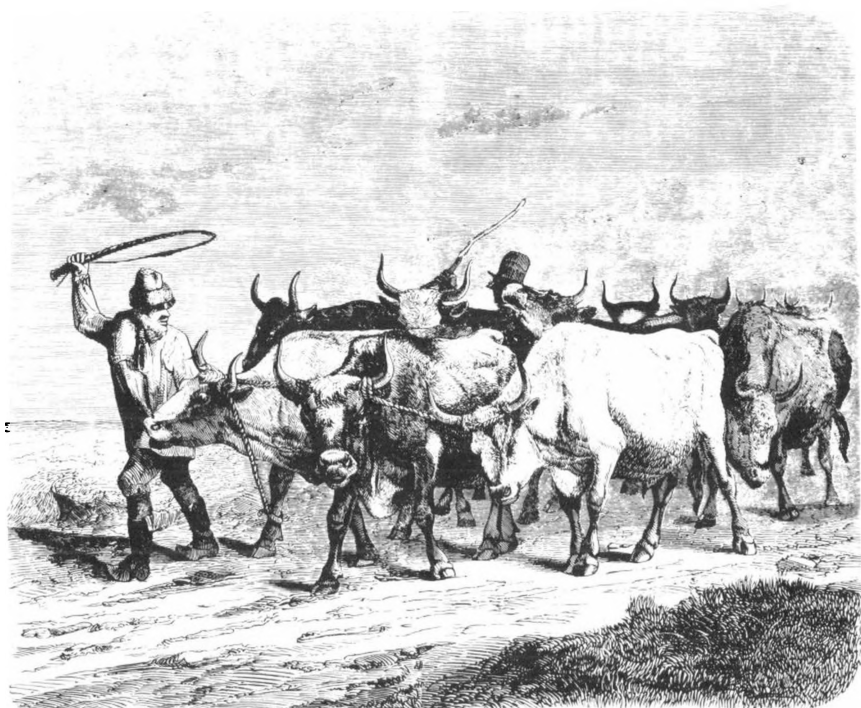
vejstykker, hvad der kunne betyde en følelig uensartethed. Jens Vejmand med lap for øjet og klud om hånden slog skærver, hvor sognet ville betale en dagløn, men alle steder var det langtfra. Herredsfoged og amtmand lod mange skrivelser udgå, som blev taget til efterretning og henlagt.

De som færdedes på Vestjyllands hedeveje, var de bønder, der havde mulighed for at nå frem til dem med liv og lemmer i behold, det var dagvognene med passagerer og post, og det var kræmmerne. Fra Limfjordslandet kom åle- og sildehandlere i deres rødmaalede vogne, fra Vardeegnen bønder med deres jydepotter, fra Østjylland træhandlere og gartnere. Præsten J. N. Wilse noterer i sin dagbog 1776 efter et ophold i Skåphus i Simmelkjær, gården, der havde krobevilling ved vejen mellem Ringkøbing og Randers, at »de som meest passere her, ere hele Caravaner af dem, som kommer norden fra med Heste og hele Vognlæs med røgede Aal og tørrede Havfisk, og af dem som kommer sønden fra med lange Rækker af Hiul, Træskoe og lidt Alenkram, samt Humleførere, hvis Læs ere som smaae Huse. Prisen paa Fortæring er i Hede-Eggen særdeles billig; det hænder sig ofte, at man af Frygt for at begiære for meget af den Reisende, begiærer for lidt.«

Afstandene og strabadserne fordrede rasteplasser undervejs, hvor man kunne få samlet legeme og sjæl til en nogenlunde fungerende helhed, og kroer fandtes i ødemarken, dog ofte af en beskaffenhed, der fik anderledes vante til at fortsætte med det samme. 1849 hedder det om hedekroerne i almindelighed: »Harsk Flæsk og Smør, tørt, haardt og muldent Rugbrød bagt i oret Mel, tyndt, surt Øl og Fuselbrændevin, Finkeljokum, saaledes var den Fortæring, der bodes i en skiden Stue med Lergulv og fuld af Tørverøg.« Her er næppe tale om nogen overdrivelse, hedebonden var ikke netop kendt for sin renlighed eller kogekunst, og kroen selv bestod sjældent af mere end et enkelt lavloftet rum med et par langborde og bænke. Ville man overnatte, havde man visse steder slået brædder sammen til sengesteder og stillet dem i et udhus eller i et hjørne af laden. En nat kostede omkring 25 øre, men så fik man også alle de lopper og lus, man kunne ønske sig oveni.

At nævne alle kroerne, vil føre for vidt, for der var ganske mange. Skåphus, som Wilse hvidele ud i, synes at have befundet sig i en højere kategori end flertallet, eftersom han ikke brokkede sig. I Haderup lå Gedhus på vejen mellem Viborg og Ringkøbing, oprindelig anlagt med henblik på gedehold i stor stil. Men geden blev aldrig som fåret populær på heden, og projektet opgaves, og Gedhus blev en slags uofficiel kro, der omtaltes med ikke ringe gysen. Et yndet mødested for smuglere og andre på kant med loven. Smugleri fra Hertugdømmerne var en vigtig indtægtskilde, når myndighederne ikke blev indblandet, og hvor vakte de fuldtlastede vogne mindre opsigt end på de mere eller mindre menne-sketomme heder? Gedhus endte som fangekoloni, de arme mennesker, som deporteredes hertil, brækkede hede op, anlagde veje og plantede træer.

Hvert år, når foråret sejrede over vinter og mørke, viste der sig på de vidtstrakte flader nogle nye gæster, som ved deres larm og mængde tiltrak sig opmærksomheden hos bonden, der gik og bødledede med sin jord. Det var studedrifterne, som fra Thy, Hanherrederne og Salling drog mod Holsten og andre hertugdømmer for at blive handlet i blandt andet Husum og Itzehoe. Brølende og stangende, bissende eller blot uregerlig tromlede drifterne afsted i skyer af støv og fulgt af millioner af fluer, i regn og storm og døvende hede, ledet af driverne, der kendte ruterne som deres eget kammer. Der var flere driveveje over heden, fra Holstebro gik en vestlig over Ulfborg og Ringkøbing, en mere direkte sydlig skød ned over Amtrup, Brejning, Hedegård, Mårup til Skjern å og en tredie over Vognstrup, Barde, Vorgod, Egeris Mølle til Grindsted og videre mod syd. Fra Skodborg

En drift stude. Xylografi 1860.

herred fulgtes en rute over Bækmarksbro, Tim, Røging kro, Rabjerg kro, Dejbjerg til Skjern å.

Ganske naturligt pejlede man efter kroerne, hvor driverne kunne overnatte og studene få vand og føde. En dagsmarch var normalt på 4 mil, så en drift stude fra et sted nordenfjords kunne godt være 8-10 dage undervejs. Et yndet bedested var Troldhøj i skellet mellem Nr. Vium, Borris og Sdr. Felding, et andet Bur kro ved Storåen, i Brejning rastedes gerne ved Ravnsborg kro, i Dejbjerg ved Sorte kro. Fjandboerne havde deres stop på Barde hede, hvor man i en kæmpehøj havde gravet en stue ud og indrettet den til kro.

Studedriverne var langt fra altid Guds bedste børn, men arbejdet krævede en robust indstilling til tilværelsen, og daglønnen på 4 mark plus fri fortæring (men minus brændevin) gjorde ingen blødsøden. Var driverne en kende urolige i krostuen, vidste man dog, at man blev af med dem næste morgen. Anderledes stillede det sig med kæltringerne, dem blev man aldrig af med.

Der er intet gådefuldt ved dette »folk« hvad angår herkomst og race, eftersom det bestod af jyder som dem, de færdedes iblandt. Gådefuldt kan det derimod forekomme, at hundredvis af mennesker, ofte samlet i talstærke slægter, netop i vel nok Jyllands mest tilbagestående og gudfrygtige egne, hvor arbejde, nøjsomhed, tålmod og fatalisme mere

end noget andet prægede bonden, kunne eksistere udenfor eller i det mindste altid på kant med samfundet i henved et par hundrede år på evig vandring over hederne, stjælende, drikkende, avlende børn til højre og venstre, kæmpende indbyrdes eller mod den stedlige befolkning i blodige slagsmål, hadet og foragtet og forfulgt. Man har undertiden villet slå dem i hartkorn med zigøjnere og tater, men med disse havde de intet at gøre. En udtalelse fra 1833 viser denne misforståelse. »De saakaldte Natmandsfolk menes at være Afkom af nogle fra Orienten i Begyndelsen af det 16. Aarhundrede udvandrede Horder, som oversvømmede en stor Deel af Europa under Navn af Zigeunere eller Tater. De danne paa denne Maade en Stat i Staten, tale endog et eget Sprog, almindeligvis kendt som Kjeltringelatin, og til Trods for bestaaende Anordninger havde de i Grunden ei anden Levevei end Betlen, som vel ei sjelden udarter til Tyveri.«

C. Dalsgaard: Natmændsfolk på vandring. 1855.

Kæltringerne gjorde sig kendt i begyndelsen af det 18. århundrede, og synes fortrinsvis at have deres stamfædre blandt deserterede soldater og andre lovovertrædere, som for at undgå straf påtog sig rakkerens arbejde. Det gælder således Rind kæltringerne, hos hvem Christen Natmand omtales 1750, i Snebjerg dukkede den første Natmand op 1735.

Heden og kæltringerne hørte uløseligt sammen både nord og syd for Limfjorden, i østjylland kom de kun som strejfer, på øerne slet ikke. Hvorfor forsvandt de ikke til rigere og federe egne, hvor byttet kunne blive mange gange større? Hvordan kunne så mange af samfundets udskud opstå i et så tyndbefolket område og vedblive at eksistere så længe? Hvordan kunne de samme karaktertræk med rette tillægges dem generation efter generation: Dovenskab, uærlighed, drikkældighed, voldsomhed, usædelighed, løgnagtighed? Ethvert samfund har sin bærme, men det forekommer alligevel uforklarligt, at Jyllands kæltringer kunne optræde i det antal og med den magt, som tilfældet var. Heden var jo ikke nogen storby, men sæde for et statisk, hæderligt og fredsommeligt bondesamfund.

Blicher omtaler dem 1830 og mener, at »nu findes de bosatte ikkun i ommeldte Egne (Ribe, Ringkøbing og de vestlige dele af Vejle og Viborg amter) og nogle faae i Aalborg Amt, og kan Hammerum Herred ansees som disse Horders Hovedkvarter.« Det med Hammerum herred kan være rigtig nok, men kæltringerne færdedes overalt og havde deres kvarter, hvor sognene modstræbende gav dem tag over hovedet. Der var de såkaldte Kvembjerghuse på grænsen mellem Dejbjerg, Stavning og Skjern sogne, på Staby hede holdt andre til, der var kæltringer i Sunds, Vinding-Vind, Ørre, Simmelkjær, Borris ... og overalt var de hadet og afskyet. Allerede 1701 fastslog en kongelig forordning, at tater var fredløse og, at det var strafbart at huse dem. Enhver kirke i hedeegnene havde sine rakkerstole, enhver kro og gård sine rakkerglas og rakkerskeer og rakkergrøder, som ingen andre ville røre ved. Selv da dette diskriminerende forbud ophævedes, hedder det, at »derimod maae Karle og Piger at Natmandsfolket endnu holde sig borte fra Jydernes Gilder, da Ingen vil dandse med eller sidde ved Siden af dem i Gildelaget.«

Slægter, eller måske snarere dynastier, var der mange af. Svine-slægten fra Avlum, Strudal-folkene fra Gimsing, Kollifolkene fra Nørre Nissum, dem fra Dejbjerg og Kvembjerg delt op i blandt andet Muse- og Balther-familien, Rind-kæltringer og Grønninger. Hovedparten af dem var ikke værd at samle på, men nogen ragede altså op. Johannes Axelsen, taterkongen, født 1785 i Ørre, deltog som maros i slaget på Reden som 16-årig, vendte efter en del omstrejfen hjem og flyttede ind i et hus, som Ørre sogn byggede til ham og hans kone Mette Kirstine. Det blev kaldt Axelhus, men adskilte sig på ingen måde fra de rønner, kollegerne logerede i andre steder. Blicher lader med urette sin novelle Kjeltringeballet foregå her, man satte endda en sten på stedet, hvor huset engang stod til minde om begivenheden, der aldrig havde fundet sted. Johannes drev Jylland rundt med skiftende damer, mange, og opnåede i årenes løb en række domme for løsgængeri, tyveri, bedrageri, slagsmål m.m. på både 4-6-8 år. Han døde, man må formode mæt af dage, på Linæa fattiggård 87 år gammel.

En anden var Lange Margrethe, et ustyrligt kvindfolk, som sammen med et slæng gjorde egnen mellem Viborg - Herning - Ringkøbing usikker i det 18. århundrede. Anne Marie Grønning, født i Dejbjerg 1836, begravet i Sunds 1900, røbede tidligt sine egenskaber, strejfede om, tilbragte en stor del af sin vagabondage sammen med en slyngel ved navn Caspar Hodde, slog ham omsider ihjel ved Dejbjerg Hedegård. En årrække sad hun i Christianshavns kvindefængsel, tilbragte sine sidste år i dybeste usselhed hos skiftende mandfolk. Da hun døde, forbød præsten i Sunds, at der blev sunget salmer ved graven,

*Stenen, som i 1917 blev sat på stedet,
hvor Axelhus lå i Ørre.
(Det lokalhistoriske Arkiv i Herning).*

der har næppe været andre til stede end dem, der mod betaling bar kisten.

Såvel Johannes Axelsen som Anne Marie Grønnings livsforløb lå indenfor de normale rammer for en kæltringetilværelse, der kunne nævnes i snesevis af andre. Ikke mindst Viborg tugthus var et kendt, men næppe skattet, sted for omstrejferne. Stod de ikke anklaget for en lovovertrædelse, tiggede de jamrende om midler til at opretholde livet, myndighederne behøvede ikke at kede sig. Omkring 1835 foranstaltede amtmand Ahlefeldt Laurvig en veritabel kæltringejagt, der indbragte 64 personer alene fra Ringkøbing amt. Hvor mange der nåede at bringe sig i sikkerhed, vides ikke, men det har nok været flertallet.

I en indberetning 1870 hedder det, at »dette Folk har endnu for største Delen sit gamle Grundpræg, de løse Sæder og den sangvinsk-flegmatiske Karakter. De arbejde kun tvungent, leve blot for Øjeblikket, lade hver Dag have sin Plage uden at bekymre sig om Fremtiden.«

Folk var bange for dem, de var påtrængende i deres tiggeri, uforkammet overfor svage og gengældte gerne venlighed med at rapse alt indenfor rækkevidde. De trusler, de udslyngede mod enhver, der afviste dem, blev dog sjældent omsat i handling. De forgreb sig ikke gerne voldeligt mod befolkningen, vel vidende hvad det indebar. Ildspåttelser, overfald for ikke at sige mord var ikke deres trafik, men mødte de talstærkt op i en ensomt beliggende gård og følte sig stærkest, kunne det for beboerne blive en ret ubehagelig oplevelse.

C. Dalsgaard: Blicher på heden i samtale med Peiter Benløs og Linka Smølem.

Det genrebillede, som en skribent i forrige århundrede maler, er såre poetisk, men næppe helt på linie med de fastboendes syn på forholdene: »... smaa Menneskeklynger puslede omkring iblandt hverandre i et eventyrligt Familielevnet, med Sang, Kogen og Brasen, Hamren og Filen om Alt, hvad der foregaar udenfor deres Hiem og under Passiaren i et fremmed Tungemaal med ramjydske Udtale. Her i den vildeste Hedeegn, som sjældent betrædes af andre Mennesker er det, at dette mærkværdige Frihedsfolk som vi kalder Taterne eller Natmænd, men som selv kalder sig Smalere, endnu er at finde.«

100-200 TØNDER LAND HEDE FOR 2 KAFFEPUNCHE

»Heden maa netop være skikket til at udvikle kraftige Aander; her ligger alt nøgent og afsløret af Gud, og her har de ikke mange Adspredelser hjemme, de mange Krinkelkroge, hvori Bevidstheden kan skjule sig og hvorfra Alvoren saa ofte har ondt ved at indhente de adspredte Tanker.« Sådan skrev Søren Kierkegaard 1840, og sandt er det, at hedebonden var af en egen natur. Han opfattedes gerne som ordknap, langsom i tankegang, stædig, mistænksom overfor alt nyt, påholden, en ustyrlig slider, naiv og uoplyst og dybt religiøs. At en betemt natur ofte danner en bestemt mennesketype er kendt, og alle de prædikater, man hæfter på hedebonden, står i naturligt forhold til den jord, han levede på og med.

For bønder levede der jo i disse udmarker. Spredt ud over lyngen i enlige gårde og huse sloges de med jorden under forhold, der ville have været umulige uden de egenskaber, der er nævnt. Evald Tang Kristensen skriver om bonden, at »af Natur er han tungt anlagt, hans Sjælsevner stiler nærmest efter det Mørke, men Heden har jo ogsaa været mørk at færdes i; han ser snarest efter Livets Alvor og er fremmed for Livsglæden.« Megen tid eller anledning til kommers var der heller ikke, langt til nabo var der, kunne man nå i kirke om søndagen, var det godt. Resten af ugen kunne man jo så tænke, hvis man ellers orkede.

Ret almindeligt var det at begynde med en jord- eller tørvehytte, når man så fik tid, kunne man opføre hus, gerne lerblandet lyngris. Gulvet var af ler, loftet af rafter, taget tækket med lyng. Om vinteren beskyttede man huset ved at omgive det med et panser af lyngtørv helt op til tagskægget. En stue med bord og bænk, sengested, måske alкове hvis det kom højt, kiste til klæder, en ovn. Måske et køkken, et par vinduer med hornruder eller glas alt efter formåen, vand hentede man i nærmeste bæk. Fik man dyr, byggede man en ende til huset.

Før kartofflen vandt indpas omkring 1800, og den var man sandelig betænkelig ved, levede familien af rug og boghvede, grød var den daglige kost til alle måltider, kød hørte højtiderne til. Øl bryggede man på pors, og det var bedst så det sved. Suppe og kål blev det sommetider til og megen mælkemad. Havde man misvækst, betød det ofte skindbarlig sult, så malede man bark eller lyngblade sammen med melet - hvis man havde noget.

Før matriklen af 1844 var heden i realiteten allemands eje, man behøvede ikke at komme i klammeri med naboen, der var plads nok. Efter 1844 havde al hede nominelt en ejer, og en jævn bonde sad ikke sjældent på 1-1 ½ kvadratmil lyng, hvoraf han kun udnyttede en brøkdæl. Handleles den endelig mand og mand imellem, kunne 100-200 tønder gå for et par kaffepunche, en pakke skrå eller lignende. Hvad skulle man stille op med al den jord, man fik den jo aldrig under plov alligevel.

Den der alligevel gav sig i kast med den, kunne enten brænde lyngtæppet eller skrælle det af. Brændte bonden det, hvad der var det letteste, opstod altid den risiko, at ilden bredte sig. I Vinding kirkebog noterede præsten 1652: »Skete den store Hedebründe fra Vorgod og indtil Terkels bæk i Vinding. som brændte i samfulde ti Uger og kom af Lyn-

ild. Deus misereatur nostri.« Var i dette tilfælde lyn årsagen, var i de fleste tilfælde menneskelig ubetænksomhed skadevolderen. 1777 opstod i det daværende Lundenæs amt en brand, som i »nogle Mile drev langt ind over Midtjylland til Brandeegnen og fremkaldte en fordærvelig Sandflugt, som først ved Bistand af Soldater og Beplantning med Sandhavre saa nogenlunde kunne standses.« 1824 brændte heden mellem Sunds og Karup ådal i 8 dage i en længde af 2 og en bredde af 1 mil. Man sagde, at det første, hedebonden gjorde om morgenen, og det sidste inden han krøb til køjs om aftenen, var at kaste et blik horisonten rundt. Røg det et sted? En hedebrand kunne udvikle sig til en katastrofe for ham og det ganske sogn, han vidste det.

Hvis bonden skrællede lyngen af, ødelagde han ikke blot de underliggende mos- og morlag, men han blotlagde sandet og gav dermed vinden en chance for at tage fat. Ved siden af ild var sand den store fjende. Naturligvis var den ulykke, der opstod på en enkelt hedelod til at overse, selvom den kunne være slem nok for ejeren, men en ikke ubetydelig del af hederne bestod af de såkaldte indsander, klitagtige landskaber, hvor end ikke lyngen kunne finde fæste. Mange af amtets sogne var plaget af disse ørkener, i Ulfborg herred således Madum, Ulfborg, Råsted, Vinding-Vind og Torsted, i Hammerum herred Rind og dele af Ikast, i Ginding herred Bording. Det var altså ikke blot sandflugten fra vestkystens havbjerger, men fra heden selv, der kunne lægge års arbejde øde på en dags tid eller mindre.

1791 rapporterer professor Wiborg: »I Aaret 1791 kom jeg efter det høje Rentekammerkollegiums Befaling til St. og L. Nørlund (Hammerum herred) for at undersøge den der-værende Sandflugt. Allerede i flere Miles Afstand øjnedes Sandflugten som en Hedebrand højt i Luften. Beboerne mødte mig grædende og viste mig deres Ejendommens Ødelæggelser. Det blæste en haard Nordvest, og man turde ej vove at køre mig ind i Sandflugten af Frygt for at køre vild ... Alle Genstande forsvandt. Man saa kun en Røg og Sand, som gjorde Solen kobberfarvet.« Med det frie spil, vestenvinden havde på de træløse flader, kan det ikke forbavse, at man skyede disse indsander som pesten og lagde hus og gård i behørig afstand. En sådan sandflugt pisket op af en nordvestenstorm mellem Hodsager og Simmelkær 1821 sporedes et godt stykke øst for Karup å og gjorde vejene omkring Skåphus ufremkommelige i mere end en uge.

Fik nu bonden enten skrællet eller brændt lyngtæppet bort, gødede han jorden enten med asken fra branden eller blandede gødning med tørvesmuld eller brændte tørv og anvendte asken, alt dette pløjedes ned. Hvis han var heldig, kunne jorden allerede det første år give ham kartofler, det næste rug og byg og endelig havre. Havde han adgang til mergel, betød denne en enorm lettelse. Den første mergel graves 1746 i Sinding, og den fandtes adskillige steder i amtet. Mergel var i sandhed guld værd, men ikke alle kunne skaffe sig den. Vejene var lange, og betales skulle der jo også, penge var ikke det, kolonisten havde flest af.

Husdyr var oxen til at trække plov og vogn, sjældnere hest, var der græsning nok, kunne det blive til et par køer, men vigtigst af alle var fåret, hedefåret som racen kaldtes, nøjsomt, hårdført og i alle måder anvendeligt. Amtets heder var spættet med får, som under opsigt af små hjordrengere eller aftægtsfolk drev rundt i lyngen. »Ole sad på en knold og sang ...« hentede Aakjær lige ud af dagligdagen. Fåret gav mælk, kød og først og sidst uld. Fåret var ofte det, der holdt en bedrift oven vande, når alt andet svigtede. Til en gård af almindelig størrelse regnede man med 50-80 dyr, flere hundrede var intet særsyn. Det ansloges, at man kunne binde henved 52 par strømper om året, hvad der svarede til ca. 26

rigsdaler, og en ferm pige forarbejde 12 pund uld, det indbragte hende 12 skilling om dagen.

Ofte var det bierhvervene, som udgjorde bondens vigtigste indtægter, ualmindeligt var det ikke, at han forsømte det egentlige landbrug for deres skyld. Handel med tørv var udbredt, eftersom denne form for brændsel næsten var den eneste energikilde, man havde adgang til, før industrien indførte kullene. En jævn stor husholdning kunne godt forbruge henvend 200 læs tørv om året, og hedevejene blev året rundt befaret af bøndernes vogne på vej til og fra landsbyer og købsteder. Fra bukken havde man udsigt til uendelige rader af tørvestakke, som ventede på at blive kørt bort. Lyngris, som også var en salgsvare, anvendtes til koste og børster, kurve og husbygning - og vejfyld. En del mennesker levede af tørv og lyng, således oplyses det 1858 fra Torsted om en koloni på Kronheden, hvis eneste indtægter var disse to varer. »Disse Menneskers yderligere Armod har voldt Communen megen Udgift, da de ikke kunde leve uden Hjælp. Deres Boliger er i høj Grad usle.«

Var heden en tvær giver, var den altså alt andet end ubrugelig. I sensommeren myldrede den med bier, der betød honning og voks til langt mere end privatforbrug, og i det tidlige efterår bugnede den af blåbær, sortbær, melbærris, tranebær, timian, tyttebær, mos og lav, som fandt god afsætning på markederne rundt om i amtet. Og dem var der en del af, f. eks. Lund marked i Gjellerup, som afholdtes i september og var med en varighed på en uge et af de største. I Snebjerg var der marked i april, i Vorgod ved Herborg bæk i oktober, i Bording 2-dages marked på Christianshede, i Borris ved Dalager i april og august, i Tarm i april og september. Hertil må så lægges markederne i købstæderne, Ringkøbing, Holstebro, Lemvig og den hastigt voksende landsby Herning. Her havde bonden endelig lejlighed til at se andre ansigter og til at omsætte megen møje i klingende mønt, inden han ved aftenstid atter drog hjemad, skrumpende ad de sandede veje mod det fjerne hus i horisonten.

Engang rummede hederne en variabel trussel mod både folk og fæ, som først elimineredes i begyndelsen af forrige århundrede. Det var ulven. 1759 hedder det, at »Hederne er opfyldte af Ulve, som skyde sig i det høje Lyng og ikke kan fordrives, men gjør stor Skade på Hjørderne.« Der er beretninger om, at bæsterne dræbte får og kreaturer, så disse kunne køres bort i læssevis og, at hyrder blev drevet bort af ulveflokkene og måtte prisgive deres dyr. Visse vejstræk, blandt andet på Borris og Hjelm heder, benyttedes kun i selskab med andre, da rovdirene »ikke undsaae sig for at anfalde saavel Heste som Mennesker ved Natteide.«

Det fortællles om spillemanden fra Idum, at han en sen aften på vej hjem blev omringet af ulve. Siddende på en høj holdt han utyskerne fra livet ved at spille for dem. Da solen stod op, havde han på sin violin kun én streng tilbage.

I en forordning fra 1688 kundgøres, at dræbte eller fangne ulve skulle på tingdagen bringes til nærmeste herreds- eller birketing, hvor dyrene skulle skindes og raden ophænges. Bønderne i herredet havde at yde 4 rigsdaler for en voksen og 1 rigsdaler for en hvalp, og jægeren beholdt bælgten. Antog ulveplagen i Vestjylland aldrig sibiriske dimensioner, kunne den dog være slem nok. Ikke mindst under 1600-tallets krige, hvor rovdirene stort set fik lov at brede sig uhindret, forøgedes antallet i uhyggelig grad. 100 år senere anmodede kolonister om, »at hver Indbygger maatte tillades at holde en god og stærk Hund, et godt Skyde-Gevær og andet skarp Gevær for Stratenrøvere og at hade Ulve og Ræve med, hvilke udi disse Udørkener findes i Mangfoldighed.«

En embedsmand skriver 1764: »Dette Utøy hvormed de jyske Heder temmelig ere be-

satte, gjør stor Skade ... dog skulde jeg troe, at et Par gode danske Hunde som Hyrder om Dagen sammenkoblet skulde føre hos sig, men om Natten lade løs, noksom skulde være istand til at afholde disse ubudne Gjæster og gjøre deres Foretagener til intet.« 1770 gik man så vidt som til at afholde en stor klapjagt i Simmelkjær omkring Skåphus, da der var store tab blandt fårene. 1730 udbød der på Lemvigkanten en epidimi blandt fårene, de døde dyr blev i mange tilfælde ædt af ulve, og så døde de. Intet er så skidt, at det ikke er godt for noget.

Man hævder, at den sidste ulv i Ringkøbing amt blev nedlagt ved Estvadgård 1813, men hårdnakkede, omend ubekræftede beretninger fortæller om møder med plageånderne endnu senere. Her kan have været tale om strejfer fra andre egne.

HEDENS KOLONISTER - KARTOFFELTYSKERNE

Meget tidligt erkendte man, at de vældige hedestrøg, som blot lå ubenyttede hen mil efter mil til glæde for ikke andre end de vilde dyr, kæltringer og pastor Blicher, burde opdyrkes eller i det mindste beplantes. Allerede 1723 lover en kongelig forordning 20 års skattefrihed til den, der tog land i Bølling og Lundenæs amter. På Vind hede sled en mand under disse tilsyneladende gunstige vilkår, da han omsider skulle til at svare til staten, kunne han ikke. På samme tid foreslog en regimentskvartermester Christoffer Falck kong Frederik IV at give afdankede ryttere og landsoldater et passende stykke hede som tak for lang og tro tjeneste. Det ædle tilbud mødte ingen større begejstring, krig kunne være plagsom, men lyng -! Så meldte den tyske kaptajn Ludwig von Kahlen sig 1755, og kongen sendte ham til Mecklenburg efter kolonister, det blev i første omgang til »9 mand og et Muul-Esel.« Ludwig von Kahlen, som virkelig brændte af iver, slog sig ned på østsiden af Karup å i Kongenshus i Resen og sled her som et bæst. I teorien var hans planer udmærkede, men praktik var ikke hans stærke side, desuden hævdedes det, at han ikke besad andre gode egenskaber end at være en god økonom. Han kom på kant med mecklenburgerne, disse kom på kant indbyrdes og måtte formedels slet opførsel sendes hjem. Men den tyske kaptajn blev på Kongenshus, her kunne man se ham bag ploven tidlig og silde, et ubændigt og stædigt menneske, som de fleste vendte ryggen. Først som en udslidt olding forlod han omsider det sted, hvor hans drømme havde lidt skibbrud.

1756 dannede en kreds af velmenende borgere i København et hedeselskab, der nok skulle virke til fædrelandets vel, men også med tiden kaste lidt af sig. Større betydning fik det ikke. Derimod var der mere hold i det initiativ, som via Frederik V udgik fra legationsråd J. F. Moritz, som 1759 drog til Pfalz og dér hvervede 265 familier eller i alt 965 personer til at bosætte sig på den jyske hede mod at få rejsen betalt, ikke betale skat i 20 år, få stillet bolig til rådighed samt have fuld religionsfrihed. Boligen skulle bestå af et halvt hus i en koloni plus et par stude, en ko, 16 får og redskaber. Dette så jo meget forjættende ud, men den gode legationsråd havde været ret ordholden med hensyn til geografien. Da kolonisterne ankom, var husene ikke opført, der var ingen redskaber, ingen græsning til kreaturerne, ingen veje til stederne og i mange tilfælde intet vand. I stedet for straks at begynde opdyrkningen, måtte kolonisterne spille en masse tid på at skære tørv, bygge boliger og prøve at komme overens med den stedlige befolkning, der sædvanen tro betragtede de fremmede med en skepsis, der nærmede sig fjendtlighed. En indberetning 6 år efter koloniernes oprettelse meddeler: »Ingen vil i denne strænge Tid borge Kolonisterne noget, ingen af Bønderne deromkring vil hjælpe dem med et Halmstraa efterdi enhver af Kolonisterne er baade i Almindelighed og i Særdeles Almuen odieuse uden i Tilfælde, at

de udi Køb og Salg kan - om ikke aldeles og altid - bedrage dem, saa dog fordre ved alle Lejligheder saa godt som dobbelt Betaling af disse Fremmede, for hvad de dem maa afkøbe til Ophold.«

I 200-året for de første kartoffeltyskeres ankomst til Jylland rejstes denne sten på Frederiks kirkegård. (Foto: Vejen Andersen. Lokalhistorisk arkiv for Viborg kommune).

Kartoffeltyskerne, som kolonisterne kaldtes efter den mærkelige jordfrugt de åd med velbehag, anbragtes i kolonier på Randbøl hede og Alheden, den eneste i Ringkøbing amt var Christianshede øst for den nuværende Gludsted plantages nordligste del. Her kastede man sig over avlen af boghvede, rug, kål, ærter, roer, hør, hirse og naturligvis kartofler, efter at heden var brækket op. Der blev grædt mangan modig tåre og sagt mangan pfalsisk ed, og den trøst, som kolonisternes egne præster gav på modersmålet om søndagen, slog ikke til hele ugen. At tyskerne blev lokket hertil under delvis falske forudsætninger, vil næppe nogen benægte, hensigten var god nok, men organisationen og den fortløbende støtte svigtede. Undre kan det derfor ikke, at en opløsning satte ind allerede få år senere, da henved 3/4 af kolonisterne drog til Rusland for at prøve lykken dér. 1771 var der 96 familier tilbage, 409 personer (en del børn var jo kommet til), og de kunne undertiden være vanskelige at holdt styr på, Guds bedste børn var de jo ikke allesammen. Hver koloni havde en Dorf-Buch, hvori der anførtes 74 forskellige straffe, som kommissærerne kunne ekskverere uden domstolenes mellemkomst. Man sagde, at når kolonisterne agede til marked, var det ikke altid for at handle, men altid for at få et godt slagsmål.

Tyskerne var den tids fremmedarbejdere, ikke meget anderledes end landets egne børn hvad angår flid, nøjsomhed og dygtighed, men de *var* anderledes. Og er der noget hjemmefødninge ikke tåler, er det, at man ikke ligner dem. Jantelovens »Du skal ikke tro, du er noget« gjaldt dengang som nu. Efter sigende var det ikke ualmindeligt, at bønderne under forskellige påskud forledte kolonisterne til at rejse for så at overtage gård og indbo for en klatskilling. Gjorde man nemlig det, betød det skattefrihed, frihed for militærtjeneste og andre goder. Også den side af hedebondens natur må med, også i nedrigthed kunne han være stærk.

Senere generationer gik det bedre, man integreredes, som det hedder, giftede sig med de indfødte, blev jyder selvom man hed Kirschbaum, Dörpfeld, Lachmann, Keppler og andet volapyk. 1860 skriver en embedsmand om dem: »Det forekommer mig, at disse Folk, som dog i Regelen maa anses for at være simple Almuefolk, ved Siden af deres Fatigdom ... dog lægge en vis Frihed og Selvtillid for Dagen i deres Holdning og hele Adfærd, lige langt fra den fortrykte og dvaske Resignation man i andre Egne ikke så sjældent sporer hos de fattige Klasser lige overfor den mere velhavende Befolkning.«

Omkring 1900 besøgte forfatteren Achton Friis flere af de gamle tyskerkolonier og forbavsedes over den tyske egenart, han endnu fandt. Gårdene rummede stadig store og små minder fra den tyske hjemstav, og beboerne mestrede endnu uden besvær det tyske og benyttede det undertiden indbyrdes. Det slog ham også, at man talte det smukkeste rigsdansk og ikke, hvad der havde været naturligere, jysk. Utroligt, at så mange blev heroppe, vi gjorde dem ikke tilværelsen let.

Bortset fra ganske enkelte, så man ikke hedens skønhed, slet ikke bonden, der kæmpede med den, men heller ikke fremmede. Den var og blev en ødemark, ugæstfri, knugende i sin vælde, ensformig, mørk og fattig, svanger med syner og varsler og alskens trolddom. Fra Holstebro galgebakke havde man udsigt til lyng og atter lyng lige til horisonten i øst, syd og vest, i Ringkøbing begyndte den ret udenfor byens yderste huse, agede man derfra til Holstebro, var Storåen ene om at bryde ensformigheden med sine grønne engdrag. Den, der endnu kan finde en stump hede at vandre henover, kan ikke undgå at fornemme stilheden. Engang var halvdelen af Ringkøbing amt behersket af denne stilhed mil efter mil, kun brudt af usynlige lærker svimlende højt oppe. En sælsom tanke.

Engang i begyndelsen af forrige århundrede forlod en gammel farende svend kroen i Tim for at begive sig til Holstebro ad den nærmeste vej, den tværs over heden. To år senere fandt man resterne af ham liggende i lyngen tæt op til en vejstump ikke langt fra Vind. Hans værktøjskasse stod urørt ved hans side, og i hans lomme lå 12 rigsdaler. I de to år havde intet menneske været på de kanter. Den gamle manglede den ene hånd, en ræv havde vel bidt den af.

LITTERATUR

- Matthiesen, Hugo: Den sorte Jyde. 1939
 Mylius-Erichsen, L.: Den jyske Hede før og nu. 1901
 Hedebogen. Red. af Adolf Jacobsen. 1913
 Dalgas, E.: Geografiske billeder fra heden. 1870
 Both, L.: Danmark. Bd. 2. 1872
 Pontoppidan, Erik: Dan danske Atlas. 1768
 Hansen, H. P.: Hedebønder i tre Slægtled. 1958
 Trap, J. P.: Beskrivelse af Danmark. 1856

- Hansen, H. P.: Natmændsfolk og Kjeltringer 1-2. 1960
Saml. til jydsk Historie og Topografi
Skrubbeltrang, F.: Det indvundne Danmark. 1966
Danmark vort Land. 1940
Nielsen, Oluf: Hjerm og Ginding Herreder. 1895
Hardsyssels Årbog - Gennem jyske Egne. 1961 (ved Johs. E. Tang Kristensen og Arthur Hansen)
Frifelt, Salomon, J.: Ad jyske Veje sønderud. 1959
Both, L.: Natur og Folkeliv i Jylland. 1862.
Dalgas, E.: En Oversigt over Hederne i Jylland. 1866
Tang Kristensen, Evald: Heden saaledes som den var ca. 1880. 1930

Knud Pichard
vicestadsbibliotekar
Lindeparken 47
4700 Næstved

Tjenestepiger i herskabshuse

Af Hanna Nielsen

Verden er fuld af gamle tjenestepiger, men ikke af beretninger om deres liv blandt herskaber. Nationalmuseet søger netop i disse år at råde bod herpå gennem en indsamling af beretninger fra kvinder, som har været ude at tjene. Journalist Hanna Nielsen, Struer, har fra en artikelserie »Herskab og tjenestefolk« i Holstebro Dagblad stillet fire beretninger om tjenestepiger i herskabshuse til rådighed for Hardsyssels Årbog. Skulle skildringerne give gamle tjenestepiger blandt årbogens læsere lyst til at være med, kan nærmere oplysninger fås på Nationalmuseets etnologiske Undersøgelser, Brede, 2800 Lyngby.

HUSJOMFRU HOS TOBAKSFABRIKANTEN

Kathrine Dueholm, Jættegården 57, Holstebro, var 31 år, da hun i 1933 blev husjomfru hos fabrikantparret Lise og Ernst Færch i »Feldinghus« i Holstebro. I det store kønne hus i engelsk stil med plæner, skov og hestestalde kom hun til at befinde sig så godt, at hun blev hos sit herskab lige til hun blev pensioneret i 1964. Men hun blev ved med at hjælpe ved særlige lejligheder på herregården »Kås«, hvor Lise og Ernst Færch boede deres sidste år.

Når jeg tænker tilbage på mine år i »Feldinghus«, sender jeg vemodige tanker til den tid, da Lise og Ernst Færch var unge og holdt selskaber. Jeg ser det smukke hus som et eventyrslot i vintermørket, når der var tændt levende lys i alle vinduer som velkomst til glade middagsgæster. Og jeg kan ikke forstå, at de i dag begge er døde og jeg selv en gammel kone.

Jeg er fra Uglev i Thy, og da jeg blev konfirmeret, kom jeg ud at tjene derhjemme på landet. Men da jeg var 18 år, ville jeg gerne se noget andet. Jeg fik plads i et herskabshjem i Århus, hvor fru en oplærte mig i at lave mad. Hun var datter af en restauratør og uddannet i både varmt og koldt køkken. Alt, hvad jeg kan, lærte jeg hos hende, men jeg var der også i 10 år. Derefter fik jeg plads hos den sødeste gamle dame, og i dette hjem mødte jeg Lise Færchs mor, som mente, at jeg var den rette til at blive husjomfru hos det unge par i »Feldinghus« i Holstebro. Og hun fik mig overtalt.

Da jeg ankom til »Feldinghus«, var jeg først meget skuffet. Stedet lå jo nærmest helt ude på landet, og jeg var blevet vant til at bo midt inde i en stor by. Men det varede ikke længe, før jeg tilgav Lise Færchs mor, at hun havde lokket mig til Holstebro.

*Kathrine Dueholm
- husjomfru hos tobaksfabrikanten.
(Foto: Boris L. Andersen).*

For stedet var dejligt. Med en uhyre plæne foran lå huset omkranset af skov, hestestalde, hundehuse og et hønseri. En landlig idyl med et hus i engelsk stil og med stråtag. Det lignede ikke noget andet hus, jeg har set, og så var det endda tip-top moderne indeni med alt, hvad man kunne ønske sig af moderne hjælpemidler i 1933.

Nu begyndte en travl tid. Jeg havde to stuepiger til hjælp med at passe huset og konehjælp til vask og strykning. Til folkeholdet hørte også chauffør, men han havde nu egen husholdning. Der kom masser af gæster, venner af huset og forretningsfolk fra udlandet. Lige så snart jeg havde taget sengetøjet af efter det ene hold gæster, kunne jeg lægge nyt på til næste hold.

Men jeg kunne lide mit travle liv. Jeg har altid holdt af husligt arbejde, og i dette hjem, hvor alt var så smukt og velholdt, var det en fryd at arbejde. Jeg bagte, henkogte og slagtede, og fandt faktisk det hele interessant. Sønnen Jørgen, som var otte år, da jeg kom, var meget glad for mine kager. Så glad, at han gerne lavede alle mulige afledningsmanøvrer for at komme i kagedåserne. Det lykkedes da også ind imellem, selv om han vidste, jeg ikke ville have det. Da Jørgen var 13 år, fik vi en lillesøster i huset. Lille Annelise blev en solstråle i hjemmet, der pludselig genlød af barnegråd og pludren. En nurse fik vi også. Hun kom fra en plads i England, og det var rart at vide, at babyen var i gode hænder, når fabrikanten og hans kone var ude at rejse. Jeg havde jo ikke megen forstand på småbørn.

De kommende år blev præget af børnene. Til Annelises børnefødselsdage blev der rigtig bagt. Som bordpynt lavede jeg sommetider bitte små kranssekager - en til hvert af børnene - og sommetider napoleonshatte som skibe med sejl og det hele. Det gjorde lykke hver gang, og hvis et af børnene havde glemt sin kage, kunne vi være sikre på, at der kom bud efter den bagefter.

Trods middagsselskaber og børnefødselsdage levede vi i »Feldinghus« et meget beskedent liv i forhold til det, der i mange år blev levet i »villaen« hos »de gamle«, som vi kaldte Søren Færch og hans kone, Jenny. Jenny Færch var en stelig dame. Jeg ser hende for mig, som hun så ud i trediverne, komme spadserende over plænen ved »Feldinghus« med stråhat, parasol og fine handsker. Da Ernst Færch og hans bror, Erik, var små, kørte de ture i åben hestevogn med deres mor gennem Holstebros gader, og det var så fornemt, som havde de været kongelige personer. De tider var dog forbi, men stadig var »villaen«, der i dag er kunstmuseum, et smukt hjem, ja, faktisk et af de smukkeste, jeg har set. Gardinerne her i min stue er derfra. Dem fik jeg, da familien opgav »villaen«, og de er nu mit private minde om Jenny Færch.

Hos »de gamle« havde de en kokkepige, som, da Jenny Færch lå for døden, lovede at blive hos Søren Færch, så længe han levede. Det løfte kom hun ikke til at holde, for hun blev syg, og Søren Færch blev næsten hundrede år og måtte ende sine dage på plejehjem. Så man skal passe på med at give løfter.

Trediverner var en barsk tid i Holstebro med depressionen og mange arbejdsløse. Lise Færch spekulerede over situationen og tog så kontakt med diakonissøstrene i Skovgyden. Vi leverede kurve med babytøj, som søstrene så medbragte ved besøg i hjem, hvor en sådan kurv kunne være velkommen. Efter 10 måneder kom kurv og indhold hjem igen til »Feldinghus«, og vi reparerede, udskiftede og ordnede tingene, så kurven var klar til en ny familie.

Når julen nærmede sig, sendte fru en stor ladning kurve til maleren, og når de kom tilbage var de alle malet røde. Jeg bagte en masse småkager og parterede to grise. Den ene var til os selv og den anden til julekurvene. Fruen pakkede gaver ind i timevis, for der skulle være en personlig gave til hver i den familie, der skulle have kurven. Også købmandsvarer og cigarer fra fabrikanten hørte til sådan en kurv. Jeg er sikker på, at der i Holstebro findes mennesker, der stadig husker de røde julekurve.

Hvert år før jul rejste Lise og Ernst Færch på forretningsrejse, og jeg havde så god tid til rengøring og juleforberedelser. Og til at holde min egen årlige fest. Hele huset blev stillet til min rådighed, og jeg kunne invitere min familie og mine venner, blot jeg selv lavede maden. Og det gjorde jeg selvfølgelig gerne. Annelise var altid med til disse fester, og hun var næsten den, der morede sig allermost.

Feldinghus - bygget i engelsk stil, her set i fugleperspektiv i 50'erne med Skjernvejs huse på den anden side af træerne.

Krigens sidste dage blev i »Feldinghus« en tid uden søvn. Vagthunden gøede ustandselig, og fremmede personer færdedes ud og ind i mørket. Gæsteværelserne var konstant optaget af mennesker, der var »under jorden«, og de sidste otte dage før befrielsen var hverken Lise Færch eller jeg af tøjet. Når der var spist aftensmad, blev spisestuen ryddet, og der blev slået klapsenge op. Natten igennem kom trætte, sultne mænd listende ind, og lidt mad og drikke skulle de jo have. Morgenen efter befrielsen kom jeg til at kigge op ad trappen, da jeg havde kaldt til morgenmad. Jeg synes, der var ben alle vegne, og aldrig havde jeg troet, at så mange mennesker kunne opholde sig i de gæsteværelser.

Sidst i halvtredserne blev Ernst Færch så syg, at han besluttede at sælge »Feldinghus«. Det var et vemodigt øjeblik at skilles fra denne smukke plet, hvor de havde haft så glade ungdomsåre. Jeg så dem næsten for mig komme ridende hen over plænen som det unge, glade par, de var dengang. Vi flyttede til herregården »Kås«, og om vinteren boede vi i lejlighed i København. I 1964 måtte jeg give op, jeg havde ikke kræfter til at holde huset længere. Men da fru en blev alene, tog jeg ofte op til gården for at hjælpe hende. Og da hun til sidst blev meget syg og måtte på plejehjem, var jeg hos hende hver dag og sad en timestid og holdt hende i hånden. »Når du er her, Trine«, sagde hun, »er alt næsten som i gamle dage.«

Og jeg savner hende stadig meget, skønt det nu er to år siden hun døde.

STUEPIGE HOS HOLSTEBROS OVERLÆGE

I 1920 blev Dagmar Christensen, Søndergade 42, Struer, stuepige hos den første overlæge ved Holstebro Amtssygehus, Christian Dethlefsen og hans kone Olga. Hos doktoren og fru en, som den 17-årige Dagmar kaldte sit herskab, oplevede hun et kultiveret og harmonisk miljø, som stod i stærk kontrast til hendes eget hjem, hvor moderen var død, faderen en fattig landpost og børneflokk en overladt til skiftende husbestyrerindes nåde og barmhjertighed.

Der var dejligt i villa »Erholm« (i dag Østergade 40). Haven var frodig, fru en havde mange blomster, og hun tilbragte megen tid i haven, altid iført hvid kjole og med havesaks og kurv ved hånden. Mens hun klippede roserne, holdt doktoren af at sidde på bænken under flagstangen og ryge en pipe, mens han funderede over livet. Og hvor var så stuepigen, for det var jo mig. Jo, jeg stod nede ved åbredden og vaskede havemøbler. Det forgik på den måde, at havemøblerne blev sat ud i åen, og så blev der ellers skrubbet løs.

Det var en god plads, jeg var kommet til. Villa »Erholm« var ikke alene et kønt hus, men også udstyret med noget så moderne som centralfyr. Det var ikke almindeligt i 1920. Og herskabet, doktoren og fru en, var både søde og harmoniske mennesker. Fru en fyldte snart 70 år, og doktoren var fire år ældre, men begge havde meget travlt dagen igennem. Fru en forestod det huslige arbejde, havde mange skønne palmer og grønne planter, en hel karnap var fuld, og der blev ofret megen tid og omhu på dem. Jeg samlede regnvand til planterne og vaskede dem af med en svamp. Det var et tålmodighedsarbejde uden lige, men sikken frodighed, når det hele blev passet og plejet.

*Dagmar Christensen
- stuepige hos Holstebros
første overlæge.
(Foto: Boris L. Andersen)*

Doktoren var foruden overlæge på sygehuset også almindelig huslæge og havde privatpraksis hjemme. På væggen udenfor mit værelse hang en telefon, og den ringede ofte om natten. Men jeg var bare 17 år, arbejdede hårdt om dagen og sov som en sten om natten. Skete det, at jeg ikke hørte telefonen, blev fruene ikke vred. Hun stod så selv op og fik doktoren vækket. Ofte tog han blot tøjet udenpå natskjorten, fik fat i hat og stok, og vandrede så afsted i natten på sygebesøg.

Om formiddagen var der travlt i villanen, for da havde doktoren patienter. Hallen blev brugt som venteværelse og doktorens herreværelse som konsultation. Jeg gik rundt i hvid kappe og forklæde og hjalp fruene, tog mod patienter og passede telefon, og først når doktoren var færdig med patienterne, kom der lidt fred over det hele.

Fruen var en meget nydelig dame af sin alder. Hun var altid smukt klædt og pyntede sine højhalsede kjoler med en jarbot - et blondeslips, der blev knyttet løst om halsen og hæftet med en nål eller broche. Hun havde født 12 børn, som alle levede og var kommet godt i vej, to af hendes døtre var ansat på Amtssygehuset. Børnebørn var der også.

Da fruene skulle have 70-års fødselsdag, syntes hun, det var på tide at få en kokkepige. Ellers plejede vi at have kogekone og løs hjælp, når der var middagselskaber. Vi fik ansat en kokkepige og gik igang med forberedelserne til festen. Mens disse stod på, gik jeg og tænkte, at det måtte være dejligt at have et hjem som dette. Selv mistede jeg min mor, da jeg var fem år, og jeg havde fire mindre søskende. Egentlig var jeg heldig, for jeg er den eneste, der kan huske mor. Jeg mindes hende som træt og svag, ofte lå hun i sengen, og engang hørte jeg hende sige, at hun nok havde en gren af tuberkulose.

Da mor døde, fik vi skiftende husbestyrerinder. Far var landpost under Holstebro postkontor, og mange penge havde vi ikke. Da jeg var 10 år, fik jeg min første plads hos lærer Humlum i Svinevejen som bypige, men der var småbørn, så jeg blev brugt til lidt af hvert. Men så tjente jeg også fire kroner om måneden.

Da jeg var 11 år, blev mine ejendele pakket i en symaskinekasse, og jeg blev sendt til »Øster Majgård« i Mejrup, hvor jeg blev barnepige. Jeg fik et lille kammer med vindue og klinkegulv, en stol og en seng med halm og mus i. Jeg var utrolig bange for musene og følte mig meget alene. Der var kun symaskinekassen til at minde om det derhjemme. Men på en måde tror jeg nok, at jeg havde det bedre end mine søskende, for de var jo prisgivet de skiftende husbestyrerinder, og de var ikke altid lige rare.

Efter konfirmationen fik jeg pladser i herskabshjem i Struer og Holstebro, og nu var jeg altså med til at forberede fru Dethlefsens 70-års fødselsdag.

Det blev en stor dag med børn og børnebørn, slægt og venner. Børnene havde skrevet sådan en morsom sang til deres mor, den gemmer jeg endnu. Her lader de deres barndomshjem, den store gård ved Østerport, tale med den nye villa, der blev bygget på grunden overfor. Og børnebørnene havde også skrevet en hyldestsang til deres bedstemor.

Der var megen selskabelighed i hjemmet. Doktoren havde en fast kortaften med dr. Faber (ham kender jeg godt hjemmefra, han havde været mors læge) købmand Jeppe Schou og tømmerhandler Poul Andersen. Først fik de sig en god middag i herreværelset, og så blev l'hombre-bordet stillet frem.

Som 74-årig var overlæge Christian Dethlefsen stadig aktiv både på sygehuset og i sin private praksis. Her er han fotograferet (ved trappens fod) på sygehuset sammen med sine medarbejdere på 74-års dagen, altså i den periode, da Dagmar Christensen var stuepige i overlægehjemmet i villa Erholm. (Foto: Holstebro lokalhistoriske Arkiv).

Engang havde jeg sådan en dårlig tand. Da jeg ikke kunne holde det ud længere, klagede jeg min nød til doktoren, for jeg vidste, at han og dr. Faber kappedes om at trække tænder ud, det var en hel sport for dem. Dethlefsen var da også straks villig, men jeg ville bedøves. Det syntes han ikke var nødvendigt, og så sagde jeg, at jeg ville se tiden an. Da jeg fik fri, gik jeg over til dr. Faber. Han fik hurtigt fat i tangen, men heller ikke han ville bedøve. Derimod måtte jeg betale ham 8 kroner, mens Dethlefsen havde sagt, at han ville gøre det gratis. Ih, hvor jeg ærgrede mig. For 8 kroner var mange penge.

Jeg var blevet forelsket i en maler, da jeg var 16 år, og ham kom jeg sammen med, da jeg var hos overlægen. Når vi rigtig skulle i byen, gik vi på Tops konditori og fik et par flødekager. Det var vild luksus, de kostede 10 øre stykket. Men det var også den eneste udskjelse, min maler og jeg kendte til. Han hed Simon og blev senere min mand.

- Mens jeg var i villa »Erholm«, blev doktoren syg. Han var en prøvelse at have som patient, han tålte ingen omkring sig. Fruen og jeg afventede, når han gik på badeværelset for at ordne sig om morgenen, så for vi ind og redte seng og vaskede gulv, men han kom alligevel og overraskede os. Men så blev fruens bestemt og sagde: »Jamen doktor, hvad ville du dog sige, hvis dine patienter på sygehuset opførte sig lige sådan?« Og så faldt han til føje.

På det øverste loft var et par værelser, hvor der hang tøj fra fruens ungdom i skabene. »Jeg gemmer det for mindernes skyld«, sagde hun. Engang jeg gjorde rent deroppe, viste hun mig en yndig gul krinolinekjole. »Se denne kjole« sagde hun, »den havde jeg på første gang, jeg traf min mand, og vi blev forelskede. Siden sagde han til mig om den dag: »Jeg så gult alle vegne ...« Og nu hænger den der mellem alle de andre minder.«

KOKKEPIGE PÅ NØRRE VOSBORG

Den sidste ejer i Nørre Vosborgs store dage, Christine Tang Valear, var en meget gammel dame, da Dagmar Sig Steffensen, Stationsvej 64, Holstebro, i 1919 blev kokkepige i forpagterboligen hos forpagter Evald Tang-Petersen, der var en nevø af fru. Dagmar oplevede livet omkring borgen som et spændende møde med skønhed og fortid.

Da jeg var 19 år, ville jeg gerne lære at lave mad. Jeg havde haft plads i huset, siden jeg var knap 15 år, men det var som enepige eller stuepige, og at forestå madlavningen havde jeg aldrig prøvet.

At jeg overhovedet kom til Nørre Vosborg, skyldtes, at jeg kom for sent til toget til en anden plads, jeg skulle søge. Det var et skrækkeligt blæsevejr den dag, og selv om jeg cyklede fra min plads i Idum i god tid, nåede jeg ikke Holstebro, før toget var kørt. I min nød opsøgte jeg min tante, der boede nær stationen, og over en bid brød fortalte jeg hende, at jeg også havde fået et tilbud fra Nørre Vosborg.

»Det skal du tage«, sagde tante. »Det er da langt bedre.«

Og så skyndte jeg mig til stationen og kunne netop nå et tog til Vemb. Herfra gik jeg ud til Nørre Vosborg, og i samme øjeblik, jeg var indendørs hos familien Tang-Petersen, vidste jeg, at der var godt at være.

Da jeg skulle til toget igen, blev jeg kørt i en gig af en af Tang-Petersens syv sønner, og passerede da forbi en flok karle, der stod udenfor deres værelser og røg en pipe. Blandt dem var Mads Sig Steffensen, der var fodermester, og hans sagde til de andre: »Se hende der - det er hende, jeg vil have«.

Men jeg må tilstå, at jeg ikke hæftede mig særligt ved ham.

*Dagmar Sig Steffensen
- kokkepige og husjomfru på Nørre Vosborg.
(Foto: Egon Sørensen).*

Nørre Vosborg var et dejligt sted at være. Vi var en snes unge mennesker, der var ansat der, og tit samledes vi under de store kastanier eller spillede kroket eller harmonika, men vi måtte også gerne spadsere i parken og benytte en robåd i voldgraven. Nede i parken var et lille hus, indrettet fuldstændigt som en kirke, der var alter og det hele. Herved gik fru Christine Tang Valeur hver morgen, når vejret var godt, og opholdt sig lidt derinde. Men hun var en meget gammel dame og ikke så rask mere. Hun virkede meget upraktisk og verdensfjern, gik altid i lange, omfangsrige gevanter og benyttede sig af en sort, lukket vogn, når hun skulle besøge honoratiorens i omegnen. Hun var en romantisk skikkelse for os unge - næsten som et levn fra det forrige århundrede.

Også fruens kusk var gammel. Han hed Peter og var en original, men dygtig til sit arbejde. Hans bedste ven var en svane i voldgraven. Den var så glad for ham, at den kom helt hen til ham og kærtegnede ham med næbbet.

Der var også en anden gammel original på borgen. Det var Karl Snedker, der snedkere-rede, ferniserede og malede overalt, hvor der trængte til det. Men han havde den sære ide, at alt skulle males mørkebrunt, og han nægtede at bruge andre farver.

Da jeg kom til Nørre Vosborg, fik jeg ikke fru Karen Tang-Petersen som læremester, men husjomfru, frk. Kathrine Sloth, der var fra Vejrum. Hun var et dejligt menneske.

jævn og ligetil, fantastisk dygtig, men også bestemt. Hun lærte mig alt, hvad jeg kan. Hun gik ind for gammeldags madlavning i modsætning til fru Christine Tang Valeurs selskabsdame, frk. Mikkelsen, der forestod den mere raffinerede husholdning på borgen, hvor der var ansat en kokkepige og en stuepige. Engang der skulle være fint selskab, kom hun og hentede os piger fra forpagtergården og sagde, at nu skulle vi se borddækning.

Vi kom op i riddersalen, og det var virkeligt et imponerende syn. Der var sølv, krystal og blomster, og rummet var i sig selv utrolig dejligt. Vi fik også lov at smage på menuen i køkkenet. Denne dag var frk. Mikkelsen mild og god, men til hverdag var hun meget dominerende.

Karlene havde et godt øje til hende, de kunne ikke lade være med at drille, og nytårsaften var det særligt slemt. Jeg kan endnu se hende komme skridende ned til forpagterboligen for at klage. Tang-Petersen hørte pænt efter, men da hun var gået, morede han sig blot over hende.

I november, da jeg kom, slagtede vi får. Slagteren slagtede dyrene, men vi måtte selv tage skindet af, og det havde jeg aldrig prøvet før. I december slagtede vi to grise og ordnede 40 stykker fjerkræ. Aftenen før vi skulle plukke, sagde frk. Sloth: »Klokken syv præcis skal I være klar«. Men jeg kom for sent, der var så meget at ordne i køkkenet om morgenen. Jeg nåede dog at plukke lige så mange gæs som hende, og hun tilgav mig.

Vi bagte, kogte og stegte i mange dage, og selve juleaften tilbragte vi hos forpagterens. Alle vi karle og piger fik julegaver, og der var dækket festligt op i stuerne. Mellem jul og nytår fik vi fri et par dage, mens Tang-Petersen havde små juleselskaber og gik på julevisiter.

Selv tog jeg toget hjem til Hjerm for at besøge mine forældre og søskende på Østergård. Jeg husker endnu turen fra banen til gården. Det var tindrende frost og sne, og himlen var så blå, og hjemme kunne jeg fortælle dem, at jeg aldrig havde haft det så godt og aldrig lært så meget som på Nørre Vosborg.

Efter jul slagtede vi en kvie eller en ko - og så syede vi 20 rullepølser og lavede spegepølser af 100 pund kød, og en hel gruekedel fuld af finker. Resten af kødet blev saltet.

Denne vinter blev en af de syv sønner, Poul, syg. Han var forkølet og hostede slemt og fik masser af honning og kamillete. Poul, der var sytten år, var landvæsenlev hos sin far og måtte derfor være med til at pløje og harve i det kolde og våde forårsvejr. Pludselig en dag fik han blodstyrning, og i ni dage og nætter vågede vi over ham, og han kom over krisen.

Hver dag, når det var godt vejr, blev hans seng løftet ud i haven, og her lå han under træerne. Han blev tynd og bleg, og vi gik stille omkring ham og tænkte, at det blev hans sidste sommer. Han havde tuberkulose, og da efteråret kom, måtte han på sanatorium, og der døde han. Vi var netop færdige med efterårsrengøringen, da vi måtte i gang med begravelsen. Tang-Petersens havde sørget så meget den sommer, at de tog selve begravelsen roligt.

Der var et dejligt familieliv i huset. Om aftenen hyggede de sig med læsning, et slag kort eller snak, og børnene gav altid deres far og mor hånden til godnat, og et knus fik de også. Det havde jeg aldrig set før. Hjemme var far og mor meget tilbageholdende med at vise følelser.

Til maj skulle vi have vor løn, og jeg fik 150 kroner mere end jeg skulle have. Måske var det, fordi jeg havde fået skik på folkestuen. Da jeg kom, var den utrolig grim. Karlene sloges med grød og skrev slemme ting på væggen. Al den tørre grød irriterede mig, og en

Nørre Vosborg som borgen så ud først i århundredet. (Foto: Holstebro lokalhistoriske Arkiv).

skønne dag hvidtede jeg alle væggene og satte blomster i vinduerne. Karlen blev mærkeligt nok glade for forandringen og sloges aldrig mere med grød.

Men dejligt var det med lidt ekstra penge, for efter den første verdenskrig var alting blevet så dyrt. Vi dyrkede de gratis glæder som foredrag, gymnastik og fælleslæsning, der i dag kaldes amatørteater. Det hele foregik i Ulfkjær forsamlingshus*, dans var der også, og både unge og ældre var med.

Da Mads begyndte at snakke til mig, syntes frk. Sloth ikke om det. Men da hun opdagede, at det var alvor, tilbød hun, at vi måtte mødes i hendes lejlighed i den kønne, gamle gartnerbolig. Men vi syntes, det var mere romantisk at spadsere i parken, og efter en kort tid kom jeg hjem til Mads' forældre, der var naboer til Nørre Vosborg.

Mads' far, Bertel, fortalte mig da, at han som ung mand blev kaldt til Nørre Vosborg for at hjælpe, da Frederik den VII og grevinde Danner skulle besøge borgen. Det blev en stor fest, ganske overdådig, og Mads' far havde kigget igennem et vindue og set kongen danse med grevinde Danner, og han sagde, at kongen var en gemytlig mand, der gerne ville have noget at drikke.

Hver sommer kom nogle af Christine Tang Valeurs søstre på ferie. De boede i Nørre Vosborglille, en lille villa, der ligger lige før klokketårnet. Så blev der liv på plænerne. Det var et festligt syn med de flotte kjoler og parasoller, og dørene ind til villaen stod åben. Der så dejligt ud med gobeliner med jagtmotiver på væggene og løjbænke både her og der.

Da jeg havde været kokkepige i et og et halvt år, ville frk. Sloth hjem til Vejrum for at tage sig af sine gamle forældre. Så blev jeg husjomfru og flyttede ind i gartnerboligen. I den tid var Mads soldat, og vi var blevet forlovet. Det blev et hårdt job for mig at være husjomfru, for der kom en masse sommergæster. Vi havde tørke den sommer, grøntsagerne og især kartoflerne ville slet ikke vokse, og jeg skulle bruge mange hver dag.

I 1922 syntes jeg slet ikke jeg kunne klare jobbet længere. Jeg tog en lettere plads, syede mit udstyr og tog på højskole. Vinteren efter, det var i 1923, kom der bud fra Nørre Vosborg. Forpagter Ewald Tang-Petersen var pludselig død, og Mads og jeg var inviteret til begravelse. Efter begravelsen var der spisning i riddersalen, og jeg tænkte, at det var mærkeligt, at jeg skulle opleve at sidde til bords her.

HUSJOMFRU PÅ AVSUMGÅRD OG QUISTRUP

Endnu i trediveerne og fyrerne var der store folkehold på herregårdene. Mitte Eskebjerg, Klitten 5, Venø, var husjomfru på to herregårde, på Avsumgård fra 1937 til 1938 og på Quistrup fra 1941 til 1944. På Avsumgård var alt endnu meget gammeldags, mens mødet med Quistrups køkken blev et møde med moderne tider.

Avsumgård var - og er stadig - en smuk herregård med park og voldgrave, og i høstens tid var der en helt ejendommelig stemning, som jeg aldrig vil glemme. Alle disse travle høstfolk på markerne og i gården, alle disse spand heste, der var i gang fra morgen til sen aften, stamhusbesidderen, der gik tur over markerne for at følge arbejdet, og synet af hans to små drenge, der med barnepigen ved hånden ventede på at få lov til at køre hjem på toppen af et læs neg. Det var dage fulde af arbejde, men også af sol og glæde.

*Mitte Eskebjerg
husjomfru på Avsumgård
og Quistrup.
(Foto: Boris L. Andersen)*

Det var i 1937, jeg oplevede høsten på Avsumgård. Jeg kom til herregården om vinteren som stuepige og arbejdede som sådan indtil maj. Da rejste vor husjomfru, og fruente, at jeg både var dygtig og moden nok (jeg var da 25 år) til at overtage hendes plads. Det gik da også godt, for jeg havde en del erfaring i husligt arbejde. Jeg er født på Nr. Vejsbjerg på Venø i 1912 og hjalp til hjemme på gården, lige til jeg var 18 år. Da kom jeg til Nørreteri hos Anders og Marie Vestergaard og herfra til pastor Karl Jepsen, som flyttede fra Venø til Langeland. I 1936 tog jeg hjem til Venø igen for at hjælpe mine forældre med forberedelser til sølvbryllup. Mens jeg var hjemme, traf jeg kokkepigen på Avsumgård. Hun fortalte, at de manglede en stuepige, og det var på den måde, jeg kom til herregården.

Mit herskab bestod af stamhusbesidder Hans Helmuth Just Sommer Jermiin og hans kone, Herdis, der var lægedatter fra Holstebro. Hun var en fyldig dame med et yndigt ansigt, og hun blandede sig ikke meget i husholdningen. De to små drenge, Jens og Henrik, havde deres egen barnepige, for der var nok at bestille for os andre, der tjente hos godsejeren. Kokkepigen have 20 at bespise i folkestuen, og jeg havde herskabet og forvalteren, der var en militærmand ved navn Hjort. Desuden var der to stuepiger, men gården var jo også stor, og der var megen selskabelighed. Når vi vaskede, slagtede eller gjorde hovedrent, kom husmændenes koner og hjalp til. Det var rart, for især stovasken var et enormt arbejde, der strakte sig over flere dage.

Men af den megen selskabelighed var for os tjenestefolk høstgildet det mest spændende, for her var vi selv med til det hele. Folkene pyntede kornladen, og i køkkenet blev der lavet en dejlig middag, for foruden alle med tilknytning til høsten blev også stamhusbesidderens venner fra Holstebro inviteret. Og der var ingen standsforskel på dansegulvet. Stamhusbesidderen dansede med alle, både de fine fruer fra byen og husmandskonerne fra landet.

I august blev også holdt krebsegilde på gården. Jeg skulle levere råt kød til tejerne, og så var det ellers spændende, om krebsene i mergelgraven lod sig fange. Det gjorde de, og snart lå de og svømmede i øl i badekarret, for stamhusbesidderen mente, at det ville få dem til at smage bedre. Og så blev der ellers festet. Stuepigerne holdt altid meget af at servere, for der var en munter og utvunget stemning ved bordet, og stamhusbesidderen, som var en charmerende mand, der stammede lidt, når han talte, var fuld af sjov og humor. Men snart var de glade dage på gården forbi.

Mitte Eskebjergs herskab blev skilt, og fruente og drengene flyttede fra gården. Tjenestefolkene savnede deres »gamle fruer«, og da en ny frue flyttede ind og ønskede alting gjort anderledes, sagde alle pigerne op. Det var i 1939.

Jeg kom nu til sagfører Knudsen i Struer, hvor jeg var kokkepige, og i 1940 var jeg på husholdningsskole i Hadsten. Da var den anden verdenskrig i gang, og på skolen lærte vi, hvorledes vi kunne lave god mad trods rationering og mangel på både det ene og det andet. Bl. a. lærte vi at piske smørret op med kærnemælk, og det, syntes jeg, var en udmærket måde at strække smørret på, for det smagte faktisk godt. Og at strække smørret fik jeg brug for under krigen som husjomfru på Quistrup.

Da jeg kom til Quistrup, var min første fornemmelse, at på denne smukke, gamle herregård var et varmt og godt familieliv. Og den fornemmelse viste sig at være rigtig. Godseje-

Avsumgård - antagelig i tyverne. (Foto: Holstebro lokalhistoriske Arkiv).

ren, Axel Olufsen, var meget bestemt overfor folkene, men aldrig uretfærdig, og han tog selv aktivt del i gårdens drift, og da han selv var en dygtig mand, kunne han lide at se tingene gjort ordentligt. Fru Karen Olufsen var også med i alt i husholdningen. Hun noterede altid op, hvad vi skulle huske, og når vi havde selskab, var alt planlagt i mindste detalje. Der var i den grad orden og system i tingene.

Det var en hel omvæltning at komme fra Avsumgårds gammeldags husholdning til Quistrups moderne køkken. Vi havde to køleskabe, en tøremaskine og en kartoffelskrællemaskine, og storvasken var heller ikke det kæmpearbejde, den havde været på Avsumgård. På Quistrup havde vi en vaskemaskine og en centrifuge, og det var ikke almindeligt på den tid. Desuden havde vi en rar gammel vaskekone, Kirstine fra Hjerm, som altid kom og hjalp med vasken. Jeg husker, jeg engang fandt hende sovende ved vaskebrættet.

Det var jo krig og småt med både det ene og andet. Men når det blev koldt, slagtede vi først gris og så en okse, og især oxen gav meget godt pålæg. Jeg husker, at 1. stuepigen og jeg engang lavede 40 rullepølser af en ko og en masse dejligt saltkød til pålæg. Vi levede trods krigen godt på gården. Der var 22 mennesker at bespise i folkestuen - men de fik god mad hver dag, og der var en lille dåse med ugens ration af sukker ved hver kuvert, for fru Olufsen mente, at hver især bedst selv kunne administrere sin ration. Men grønkål fik karlene aldrig. For godsejeren havde fået så megen grønkål som elev, at han havde lovet sig selv, at det skulle hans folk ikke plages med. Når karlene skulle hjem lørdag og søndag, hændte det, at de fik en madpakke med. For der var hjem, der havde så lidt mad i denne tid, at en sulten karl på besøg kunne være en belastning.

Kokkepigen klarede madlavningen til folkestuen, mens jeg stod for maden til herskabet og forvalteren, som spiste med i spisestuen. Men var der travlhed på gården, tog fru Olufsen gerne et forklæde på og lavede maden til herskabet, mens jeg ledede slagets gang med det, vi skulle have gjort. Vi sluttede ikke arbejdet, før vi var færdige, og det var en stor tilfredsstillelse, at alt var fra hånden, inden vi sagde godnat.

På grund af krigen måtte vi udnytte alt. Når der døde en gris, skar fodermesteren den i stykker, og vi kogte den til sæbe. Der blev hældt noget over den, som opløste ben og alt, og når massen afkølede, skilte den i sæbe og affald. Sæben blev da kogt op med noget, der duftede godt, og efter afkølingen skåret i passende stykker. Det var udmærket sæbe at vaske tøj i.

Hver morgen, når de store piger, Kirsten og Lise, var taget afsted til skole, løb lille Birgitte ud i hallen og ventede på sin far. Når han kom, tog de begge støvler på, og Birgitte lagde sin lille hånd i sin fars store lab. Og så gik de en rundtur i staldene og på markerne, og det kunne godt tage lang tid. Imens tog også fru Olufsen støvler og handsker på og gik ned i parken til søen for at fodre sine bæverrotter. Hændte det, at fru Olufsen var forhindret, tog gartneren sig af dyrene, for der var også en gartner på Quistrup.

En dag i 1942 kom de to store piger ned i køkkenet og fortalte glade, at deres mor havde meddelt, at de skulle have en lillesøster eller lillebror. Og selvfølgelig håbede vi alle, at det skulle blive en dreng. Og det blev det. Han blev født hjemme, og mens doktor Baggesen var hos fru, og jeg kom farende med varmt vand, kom godsejeren nervøst ud fra sit kontor for at høre, hvordan det gik. Dengang havde mændene jo ikke adgang til en fødsel. Jeg beroligede ham med, at det gik fint, og inden længe havde Quistrup da også fået en arving, Peter Skak, som i dag er godsejer på den gamle herregård.

En nat vågnede jeg ved en mærkelig lyd. Det lød som en uafsladelig knitren af maskingeværer, og jeg blev meget bange. Det måtte være tyskerne, der måtte være sket noget! - Jeg fór hen til de andre piger, og de havde også hørt det og var lige så bange. Da vi kom ned i hallen, mødte vi fru Olufsen, som bad os hjælpe sig med børnene. Nu kom også karlene til, og de sagde, at gården brændte. Men de troede først, at det var tyskerne, der var kommet. En havde gemt sig i et skab, en anden under sengen, før det gik op for dem, at det ikke var maskingeværssalver, de havde hørt, men lyden fra tagplader, der sprængtes.

Hele natten blev der kæmpet med ilden, som blev begrænset til stald og ladebygninger. Næste dag var der kun røgsværte mure tilbage, men trods alt var det dog bedre.

Quistrups folkehold i 1942. Fra venstre ses: Svinerøger Anders Pedersen, dennes søn Jens, daglejer Ole Flyvholm, elev Thorvald Christensen til best, karl Hans Peder Nielsen, forvalter Kaj Hansen, karl Henry Hartvig Pedersen, elev Johannes Laursen til best, karl Edvard Kjeldsen, elev Tage Graugaard, murer fra Ejning, navn ukendt, busmand Peder Kristian Jensen, karl Hans Brogaard til best, busmand Kristian Mortensen Kristensen, dennes bustru, køkkenhjælp Johanne Kristensen, deres datter Ellen, 2. stuepige Ester Dahl Andersen, gift Brogaard, barselshjælp Lydia Brogaard, ukendt elev til best, kokkep. Lisbeth Bjerregaard, gift Hedegaard, husjomfru Mitte Bundgaard, gift Eskebjerg, elev Villy L. Pedersen til best, gartner Tage Hansen, karl Karl Viktor Laursen til best, Staldkarl Herluf Brogaard og chauffør C.V. Hansen. På billedet mangler 1. stuepigen Johanne Keldsen, gift Jørgensen, samt 6-7 karle og elever.

end havde det været tyskerne. For vi havde livet i behold, og hovedbygningen havde ikke været i fare.

I 1944 rejste jeg til København, hvor jeg blev forlovet med Peter Eskebjerg, og i 1945 blev vi gift. Og så var mine dage som husjomfru forbi.

* Ulfkjær forsamlingshus = Ulfborg gymnastikhus i Ulfborg Kirkeby.

Hanna Nielsen
Journalist
Gimsinghøje 25, Struer

P. Storgaard Pedersen

Historisk Samfunds stifter

Førstelærer P. Storgaard Pedersen, Hee (12. april 1861 - 9. sept. 1931), huskes først og fremmest for sin lokalhistoriske produktion og som stifter af Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. I virkeligheden havde han mange andre strenge på sit instrument. I denne artikel tegnes på grundlag af personlige erindringer et portræt af P. Storgaard Pedersen som det musiske menneske, han var. Artiklen blev skrevet i foråret 1981 af koncertsanger Karl Lauridsen, født i »Toustrup« i Hee 1896. I september døde Karl Lauridsen.

Det er med glæde, jeg efterkommer en opfordring fra »Hardsyssels Årbog« om at skrive et erindringsbillede om årbogens medstifter og første sekretær P. Storgaard Pedersen til 75-års jubilæumsskriftet, set med et bysbarns og et ungt menneskes øjne.

Mit første møde med P. Storgaard Pedersen skriver sig fra 2. august 1908 under kongebesøget hos konseilpræsident I. C. Christensen og hustru i Hee, hvor jeg var indkaldt fra Hvingel skole for at holde anden stemme i »Jeg elsker de grønne lunde«. Jeg ser for mig hele sceneriet, sådan som det også blev beskrevet af den kendte Pariserkorrespondent Andreas Vinding i »Glæde over Danmark«.

Det var ikke helt tilfældigt, at han netop var tilstede, idet hans søster frk. Vinding var ungdomsveninde med fru I. C. Christensen og boede altid hos Emilie, husets faktotum i en lille villa syd for vejen.

Da sognerådsformanden Mogens Jacobsen (murer om sommeren og lærer om vinteren) stående på en omvendt ølkasse havde budt majestæterne velkomne, istemte koret fra Hee skole »Jeg elsker de grønne lunde«, sunget herligt falsk som Andreas Vinding udtrykte det i sin bog. Det blev min »debut« som »kgf. kammersanger«.

Billedet skifter: Som landpost kom min far daglig hos Storgaard Pedersen med en anseelig brevmængde, som altid blev afleveret i køkkenet hos fru Pedersen og hendes mor Marianne Dybkjær. Senere blev den bragt over på det lille kontor hinsides gangen. Der var bøger fra gulv til loft på alle vægge og et lille gammeldags skrivebord uden maskine. Dengang skrev man altid med hånden. Og alle kendte jo Storgaard Pedersens korrekte og tydelige håndskrift. Bøgerne var mest historiske værker og ordbøger på engelsk, tysk og latin. Det var ikke »godt købslitteratur«, der prydede hylderne.

Store mængder af notater, sirligt ordnet i omslag, så de var let at finde.

Så snart skolen sluttede efter en lang og til tider træls dag, var han at finde i det lille kontor. Han var uhyre flittig. Som han selv sagde på sine ældre dage: Hellere slides end ruste op.

Men for ikke at blive en »støvet« stuelærd havde han en betydelig musikalsk interesse, som han praktiserede ved at oprette et sangkor, men ikke mindst ved at dyrke kammermusik i hjemmet og hos ligesindede gårdmænd. Han spillede violin og underviste nogle af mine brødre i violinens mysterier. Men da det altid kneb med de dybe stemmer i sammenspillet, lærte han sig at spille cello. Den var lidt besværlig af have med ud, for bil havde man ikke dengang. En stor musikalsk hjælp havde han i sin kone Christiane. Hun havde været elev på Askov Højskole i Ludvig Schrøders og Nutzhorns tid og spillede godt og gerne klaver til strygerne. Og så kom vi »postens sønner«, én efter én og spillede Mozart, Hayden og Pleyel, og hvad de nu hed, så det klang. Først og fremmest til stor fornøjelse for os selv. Der er jo ikke noget skønnere end at være en del af en helhed, at følge og danne harmonier og glædes over en dissonans, som opløses i en harmoni. Gik det galt for Storgaard Pedersens noget stive fingre, så brummede han tonen i stedet for.

Ved aftenstid havde fru Pedersens pige, dengang havde man råd til at holde ung pige, dækket et hyggeligt bord med friske urter fra haven, ofte ærter og gulerødder, og friskplukkede jordbær. Det var skønt efter en tur med klassikerne. Vi drak postevand til eller hjemmebrygget øl. Spiritus var ikke nødvendig og var aldrig savnet.

I No boede gårdejer Jacob Bæk, som var en stor musikentusiast, spillede fint på violin og havde også et sangkor. Hos ham samledes foruden min ældste bror Jens familien Storgaard Pedersen og ligesindede til musikaftener i hans hyggelige, lavloftede hjem. Man begyndte altid efter kaffen og spillede så hele tiden, til aftenmaden kom på bordet. Og der har samtalen sikkert drejet sig om det spillede, og hvad man skulle binde an med næste gang, de mødtes.

Det blev sent, og stjernerne tændtes på nathimlen, når man begav sig med celloen på ryggen ad Hee til.

Der er ingen tvivl om, at denne hengivelse i musikken betød overordentlig meget for Storgaard Pedersen og var med til at give ham kulør på tilværelsen. Sådanne åbne lærerhjem betød umådelig meget for den ungdom, der voksede op i Hee i disse første 25 år under P. Storgaard Pedersens virke i sognet.

Men det var historie, der først og sidst optog ham. Egnens historie, personligheder på egnen, skole og kirke, kulturelle forhold, som angik Vestjylland. Alt dette er omtalt udførligt og fortrinligt i en stor mindeartikel af hans gamle ven og arbejdsammerat skoleinspektør J. Aldal i »Årbogen« fra 1931. Den henviser jeg med glæde til.

Min bedstefar, mors far, der ejede hedegården Sandal, var næsten de halvfjerds, da han besluttede at sælge gården i 1893 til A/S Sandal Plantage og nedlægge gården. Stuehuset blev genopbygget i Hee Kirkeby øst for den nye skole. Resten af ejendommen blev brugt til en ny ejendom i kærret, en parcel udstykket i nord. Den blev opbygget af en svensker, Niels Samuel Andersen, dansk gift.

Den nyudnævnte lærer P. Storgaard Pedersen var meget interesseret i plantningssagen og blev medlem af aktieselskabets bestyrelse.

Man må erindre, at i forrige århundrede var Ringkøbing amt det skovfattigste i Danmark. Det var lyngen, der dominerede med store pletter af de såkaldte »indsande«.

Sandal plantage var en af dem, der »så lyset« i halvfemserne sammen med Schubert,

Hoverdal, Torsted, Strålsø, Ulfborg, Husby o.s.v. I dag - 100 år efter - er Ringkøbing amt et af de skovrigeste i landet. H. C. Andersen fik ret, da han skrev »Heden som en kornmark står« i sin dejlige sang til »Jyllands pris« sat i musik af P. Heise.

Der går ca. 20 år. Træerne groer i sommertid og blæst i den fortrinlige markjord, og man begyndte at hugge ud, så der blev luft mellem træerne. Vildtet fik et tiltrængt skjulested. Mår, ræv og grævling og en enkel strejfer af rådyr og kronvildt. I kanten af plantagen opførte urhanerne deres parringsdansen i lyngen over mod Mastrupgård.

Her mellem de nu ret høje træer øjnede Storgaard Pedersen en mulighed for en festplads med talerstol og bænke. Festpladsen blev indviet af ham som taler, naturligvis om et historisk emne. Der var nok at tage af. Nogen egentlig taler var han vist ikke, men en indre glød gjorde, at det ligesom »faldt ved«. Han var bramfri, fredsommelig og hjælpsom i al sin færd. Håndsnild var han også selv på sine ældre dage. Jeg lader ham selv fortælle i et efterladt notat, som hans sønnedatter har overladt mig:

»I sommerferien 1918 blev der ved nedbrydningen af den gamle præstegård fundet et par ret store sten uden for grunden til den gamle vestfløj, konfirmandstuen. Jeg fik af præsten tilladelse til at flytte den ene af stenene hen på skolens legeplads, hvor jeg mener, at »Hing Herred's« gamle tingsted har været. Jeg har nemlig flere gange fundet gravurner omkring dette sted, og selve jordsmonnet tyder på, at her er sløftet en gravhøj, hvorpå tinget har været holdt.

Med hjælp af unge seminarister, min søn Knud og postens sønner Karl og Aage Lauridsen (de to første var dimitterede samme sommer) blev stenen løftet op af jorden, og på en stor slæde ført på Harald Blåtands vis til pladsen, hvor den nu står.

Førstelærer
P. Storgaard Pedersen
stifter af Historisk Samfund

Indskriften huggede jeg selv, efter at jeg havde fået fladen nogenlunde jævnet, så bogstaverne kunne sættes på. Når jeg blev træt af at hugge i stenen, skrev jeg på »Ringkøbingegnens kirke- og skolehistorie«, der blev trykt i Ringkøbing Amt Dagblad og derefter udsendt i særtryk 1919.«

Ja, hvor var han flittig. Han tog sig vist aldrig virkelig ferie. Dog to dage undte han sig sammen med sin kone. Og det var såmænd 1. pinsedag, da de tog til Jelling sammen med min mor og far (posten) for at fejre Knuds og min eksamen.

I den anledning var vi taget med toget til Vejle og båden til Munkebjerg for at spise middag, og vi fornøjede os rigtigt sammen. Da vi så sejlede tilbage til Vejle opdagede jeg på vesthimlen en cigarlignende genstand, der drev mod syd. Vi tænkte straks på Zeppelinerne, der daglig patruljerede langs Vestkysten, men undredes over at den kunne ses tværs over Jylland. Det vakte megen undren hos familien Storgaard Pedersen, og da min far skulle rejse hjem om natten til Hee for at passe sin postrute (ferie var et ukendt begreb), ville han undersøge, om man havde observeret noget luftskib på nævnte tidspunkt, eller om det havde været inde på dansk territorium.

Adskillige Heeboere havde som sædvanlig set luftskibet passere ude over havet ved 19-tiden, netop som vi nærmede os Vejle. Det var altså en usædvanlig luftspejling, vi havde været ude for.

Det har været mig en glæde og tilfredsstillelse med denne artikel at bidrage med nogle personlige indtryk af et sjældent flittigt og elskeligt menneske i et hjem, der var præget af kultur.

Lidt om de uofficielle navne

Af Kristian Kristiansen

»Det er en god gammel nordisk sæd at spørge efter sine fædre. De gamle nordboer holdt med omhu slægttavlen vedlige, og det er vel sagtens de senere tiders trællestand, der har bragt den store del af folket til at glemme fædrenes navn. Nu spørger man forgæves en bonde om ældre navne i slægten end bedstefader og bedstemoder, selv de, der ved lidt mere, bryder sig tit ikke om at vide det og forplante kundskab herom til deres børn«¹

Således lyder det beklagende fra N. J. Termansen, da han i 1871 skriver om sin slægt, barndom og ungdomsår. Idag er interessen vakt til live igen, og der laves slægttavler som aldrig før.

Det er spændende stof på flere måder.

Helt generelt kan det siges, at personnavnene mere eller mindre har fået status af stedbørn på stednavneforskningens bekostning. Det er synd. Stednavnene kan give os værdifulde oplysninger om kulturhistorien i bred forstand (f. eks. samfærdigheds- og bebyggelses-historie), men skal vi tale om *hverdagens* kulturhistorie, er vi lige så vel, endda bedre, tjent med at studere, hvad folk kaldte hinanden i gamle dage.

Dengang som nu gjaldt det, at »kært barn har mange *slags* navne«, dvs. for- og efternavn, til-, øge- og kælenavne - for nu at nævne nogle af de mest fremtrædende former. De forskellige typer anvendes afhængig af situationen. Hovedvægten i denne artikel vil blive lagt på de mere uofficielle typer (til- og øgenavnene), men forinden vil det nok være umagen værd at kigge lidt nærmere på de andre navnetyper, som disse knytter sig til.

Indtil for omkring 150 år siden havde hver enkelt kun ét navn, nemlig fornavnet. I ældre tids almue var det skik at opkalde den førstefødte dreng efter mandens far. Hugo Mathiesen kalder det ligefrem »et udslag af det dybt historiske drag i jydens sind«², en tanke, der også kommer til udtryk i Termansens overvejelser, gengivet ovenfor. Meningen var, at man på den måde håbede at kunne bevare forbindelsen til de svundne slægter, og ofte sagde man, at »nu er han »kaldt op«, nu kan han godt dø«³.

Fornavnet er rent benævrende, og man kunne måske kalde det vores primære identitet: Indenfor vor egen familiekreds er vi alle fælles om efternavnet, hvorimod fornavnet - også selv om vi tager hensyn til opkaldsesskikken - straks har en mere eksklusiv natur. Specielt bemærkelsesværdigt er fornavnet også derved, at det er udtryk for et bevidst *valg*, hvorved det undertiden vil kunne antyde forskellige forhold af social, kulturel eller religiøs art.

Vi kan også iagttage det fænomen, som H. P. Hansen har kaldt *dialekt-tilpassede navne*. Han anfører bl. a. følgende fra Hardsyssell⁴:

- Bendt - Benned - Bennet og Bænd* = Bennedikt (Skjern);
Bi.ne = Jacobine (Herning);
Bigl = Abigail (Skjern);
Brynth og Bryndt (Lemvig 1787);
Børge og Byrge (Herning);
Dynes og Dines = Dionyses (Rind - Gjellerup);
Då.rt = Dorthea (Herning). I sammensætninger *Dårt!*
E.be = Ebbe (Skjern);
Ær.l = Edel (Rind - Ørre - Borbjerg - Resen);
Gye = Gjøde (Rind - Tarm - Borris - Dejbjerg - Rindum);
Gunder (kvindenavn) (Assing - Rind - Skjern);
Hågen = Hagen (Rind);
I'f = Ib (Herning);
Kløwtjanne = Claudiane (Rind);
Knæj.les og Knæj'les = Cornelius (Rind - Sdr. Felding);
Male'n = Magdalene (Hoven - Assing - Rind);
Oster og Åster (Gjellerup - Rind - Haderup);
Palli. og Palle. (Rind - Sunds - S. Lem - Ikast 1787);
Ræn.se = Laurentse (Skjern-egnen);
Sand'er = Alexander (Lønborg - Sinding - Herning);
Sylvæster (Rind);
Så.fi, Såfi og Sofi' = Sophie (Rind);
Taysen (fra Sønderjylland - Rind - Videbæk);
Tu(w)'er = Tor (Struer - Lemvig);
Ude - omkring 1750 træffes en *Ude Smed* i Herning, og slægtsnavnet Udesen træffes også i andre dele af Jylland i nutiden;
Vivak (Herning 1787), *Viv'ek* = Vibeke (Herning - Borris - Bølling 1787);
Visti (egnen nord for Herning).

Det skal bemærkes, at stedangivelserne ikke udelukker en vis udbredelse udenfor det anførte område.

Disse dialekt-tilpasninger har - som det vil ses - undertiden resulteret i næsten helt nye navne, og flere optræder da også i kirkebøgerne og andre officielle dokumenter som fulgyldige. Man kan her jævnføre den specielt i Sønderjylland meget udprægede skik med faste afledninger, også kaldet *hypokorismer* (kortnavne). Således omtortes Susanne til Sanne, Kirsten bliver til Kisser og Niels til Niller. Andre eksempler udgøres af Maj (Marie), Misse (Marie), Trine (Kathrine), Fedde (Frederik), Heise (Hans, Heinrich) og Sjønne (Hans Jørgen). Disse navne er dog ikke officielt godkendte idag.

Kr. Larsen Vestergaard⁵ undersøgte i sin tid Ulfborg sogns kirkebog for perioden 1708-1815 og uddrog af materialet en række generelle træk af den tids navngivningspraksis:

»Navnene i bogen er ellers ganske almindelige almuenavne. Blandt kvindenavnene er Karen, Maren, Mette og Anna de mest almindelige, medens Marie først bliver mere almindelig henimod bogens slutning. Blandt de sjældne navne kan nævnes Avild, som træffes flere gange i den ældste del - Avild Mikkelsdatter Knygsand er der en, der hedder Bennet og Benned træffes nogle gange; hvorvidt det er et mands- eller kvindenavn er jeg dog ikke klar over⁶. Derimod må Sander være et mandnavn. Af navne fra Holberg-tiden kan nævnes Engel, Abigael og Anniche. Af gammelnordiske navne er der egentlig ikke

Sølle Søren, hvis borgerlige navn var Søren Sørensen, var født i Herning 1874 og kom efter faderens død på fastiggård, hvor han forblev indtil sine sidste år, der tilbragtes på De gamles Hjem. Her døde han 1952. – Sølle Søren var samtidig én af landevejens færende svende og en sand gøglernatur. »En ska' vær' klog for å spil' tovli«, sagde han, og at dømme efter de mange historier om ham efterlevede han til fulde dette.

At han var handicappet fra fødslen, har utvivlsomt været en medvirkende årsag til hans øgenavn.

(Foto: Det lokalhistoriske Arkiv i Herning).

andre end Stie og Ingeborg, og det sidste er endda navnet på herremandens kone på Sønder Vosborg. Derimod er der et navn, som kun findes en gang i hele kirkebogen, et navn, som ellers var så almindeligt i andre egne af landet, nemlig navnet Rasmus. Det synes, som om dette navn har været noget foragtet her i disse egne. Navnet »Christian« forekommer kun i den allersidste del af bogen og »Frederik« kun en gang og vistnok kun hos en indvandret tyskers efterkommer⁷.

De forskellige former for uofficielle tilnavne må desuden ses i forhold til *slægtsnavnet*. Som ethvert personnavns faste påhæng er der tale om et ret nyt fænomen, der kun går omtrent 100 år tilbage i tiden. Men det er ikke vanskeligt at spore dem betydeligt længere tilbage: Dels er de såkaldte *patronymika*, hvor efternavnsdannelsen måtte tage hensyn til faderens fornavn (dvs. Peder Nielsens søn Niels fik slægtsnavnet Pederssøn; dennes søn blev så igen kaldt Nielsøn, og så fremdeles vekslende); og dels er der navne, personlige tilnavne, af typen Jyde, Bjørn, Graver, Lange, Hvide osv. Georg Søndergaard skriver herom:

»Vi må . . . gå ud fra, at der har været en ganske stor gruppe af navne, der nok har været knyttet til bestemte slægter og er gået i arv fra generation til generation uden dog at have haft status som slægtsnavne på samme måde som de omtalte adelsnavne (i den danske adel kendes der eksempler på arvelige tilnavne helt tilbage i 1200-tallet). Fænomenet var indtil for en menneskealder siden velkendt på landet, hvor et *Bakke*, *Smed*, *Munk* el. lign. kunne bruges om alle i en familie eller på en gård og havde været brugt, så længe

folk kunne huske, men sjældent af de pågældende selv, der nærmest betragtede dem som en slags øgenavne⁸.

Tilnavne, arvelige eller ikke arvelige, er som sagt ikke nogen ny foreteelse. De har altid fandtes. I 1547 optræder en Lars Morsing i Tvis Klosters Jordebog, og i en skatteliste for det samme område udskrevet 1629, er der navne som *Thomas Smed, Peder Skriffuer, Jep i Tholstrup, Christen i Ølgryde, Niels i Boutrup og Pouell i Soustrup*⁹.

H. F. Feilberg har berettet et træk fra Vendsyssel, men et træk, der også genfindes andre steder i landet. En fremmed, der spurgte efter forpagteren, fik af konen på gården den besked, at han da vist måtte søges i en anden by. Omsider opklaredes det dog, at det var hendes egen mand, der var bud efter; hun havde ikke kunnet genkende ham på slægtsnavnet, da han al den tid, de havde kendt hinanden, aldrig havde heddet andet end Kræn Kusk¹⁰.

Iflg. »Dansk Navneskik«, en betænkning afgivet 1899 af en under Justitsministeriet nedsat kommission (et værk, der er en sand guldgrube af oplysninger om folkelig navngivning i århundredets sidste del), brugtes -sen navnene næsten ikke i daglig tale på Herning- og Holstebro-egnen. »Kun de færreste af sognets befolkning kender de andres døbenavne; de ældre beboere dog snarest, thi de har kendt fædrenes fornavne og kunne derfra slutte sig til de nulevendes efternavne«, skriver en meddelel. I forlængelse heraf forsikrer provsten i Hjerm herred, at tilnavnet endog »er så indgroet, at de pågældende ofte ikke er rigtig sikre på, hvad der egentlig er deres døbenavne«¹¹.

Dette fænomen kendes helt op til nyere tid. Således fortæller Chr. Isen, som var blandt de første, der begyndte at arbejde i Søbys brunkulslejer under 2. verdenskrig, og som også senere - gennem sit arbejde som landpost - blev i stand til at følge det daglige liv her, at

Laurids Sørensen (1823-80), den første postkontrabent i Herning (med 20 heste), var i daglig tale kendt som Laust Post og kunne i den folkelige navngivning næppe have heddet andet. Gennem mange år besørgede han den kørende og ridende post mellem Silkeborg og Videbæk, og i denne drift var Herning jo et naturligt centrum.

(Foto: Det lokalhistoriske Arkiv i Herning).

han kom til at kende næsten hver eneste, om ikke af døbenavn, så dog i al fald under vedkommendes Søby-navn¹². En lignende erfaring gjorde politibetjent Bruno Kirketerp. Når han spurgte efter én under hans rette navn, var han ukendt selv i omgangskredsen; men blev der spurgt efter kendingsnavnet (øge- eller tilnavnet), stillede sagen sig straks anderledes.

Chr. Isen har indsamlet henved 180 af disse navne. Samlingen opbevares på Herning lokalhistoriske Arkiv under betegnelsen »Kendingsnavne anvendt i og omkring de midt-vestjyske brunkulslejer under og efter 2. verdenskrig« og bærer arkiv-signaturen F.10.b. - KN. I stedet for direkte at benytte samlingen har jeg valgt at tage udgangspunkt i den allerede udgivne litteratur om brunkulslejerne.

Vink om *herkomsten* får vi i navne som *Aksel Morsingbo*, *Søren Esbjerg* og *Mis Karup*. - Der kom arbejdere fra hele landet; mange blev aldrig tilmeldt folkeregisteret og havde stadig deres papirer stående i den gamle hjemstavnskommune. Aksel E. Christensen har påpeget¹³, at én af grundene til, at visse tilflyttere har fået tilnavne efter hjemhørighed, sikkert har været deres dialekt. Dvs. at disse navne altså ikke alene er vidnesbyrd om foretagne rejser, men lige så vel om gamle og klart markerede dialektskel¹⁴.

Øgenavne kunne også tildeles med inspiration i den pågældendes *udseende*. Eksempler er *Karl Trefinger*, *Arne Guld tand*, *Niels med Næsen*, *Krølle*, *Skelejet Svend*, men også betegnelser, der ikke er så umiddelbart indlysende som foranstående, kan grunde sig på fysiognomien: *Christian Tandbørste* havde således sit flot formede overskæg at takke for denne betegnelse, hvorimod *Hvide Smed dels* hentydede til bæreren hårfarve, *dels* til at han med sin mani for spil da var sikker på ikke at blive beskidt.

Navne som *Peter Snus*, *Søren Snus*, *Sprithans* og *Tipseren* efterlader vel kun hos de færreste tvivl om, hvilke af tilværelsens goder disse brave mænd især satte pris på. På samme måde antyder navne som *Rare Lillemor*¹⁵, *Greven* og *Grev Horn* visse umiskendelige karakteregenskaber.

Karen Børling, gennem mange år bestyrer for Kølkær telefoncentral, var i daglig tale slet og ret *Karen Central*. Af andre tilnavne, der har et erhvervs-mæssigt udgangspunkt, kan nævnes *Pumpestine*, *Humlesmeden* (= Humlum-smeden?) og *Røgteren*.

Så er der en lang række navne, hvor det er klart, at der til grund for dem ligger en »virkelig begivenhed«, der imidlertid ikke har kunnet oplyses: *Klisterkaren*, *Gummi-Jacobsen* for blot at nævne to, samt en del, som ikke umiddelbart er logisk begrundede: *Piphans*, *Strit*, *Passes*, *Jens Lyn*, *Balotti*, *Babs*, *Hønen (obs!)*, *Etatsråden* og *Bombardine*.

Der er også grund til at bemærke den drilskhed, hvormed den folkelige navngivning tit og ofte kan optræde. *Lillebror*, der var lidt af en personlighed i brunkulslejerne, og som betragtedes som sekserspillernes ukronede konge, var af udseende langt fra nogen uanselig person, snarere tværtimod. Omvendt kan vi henvise til *Carl Omnibus*, der er en af de gennemgående figurer i A. Duedahl Madsen og Eivind Sulkiærts roman »Jysk Klondyke«; han bliver beskrevet som »en lille, spinkel mand«¹⁶.

Naturligvis må man sige, at det i grunden overalt er de selvsamme ting, der giver anledning til disse kendingsnavne (opholdssted, udseende, arbejde, personlige egenskaber, ægtefælle, karakteristiske talemåder o. lign.), men dertil skal så bemærkes, at disse navne udfolder sig bedst, i al fald bedre, i små lukkede samfund (et brunkulsleje, en skole, et bryggeri) end i større (som f. eks. en moderne forstadsbebyggelse). Urbaniseringen har i forvejen gjort sit til at udrydde dialekterne. Den har også sin pris her.

An Wât' (1868-1944) vil være kendt af de fleste af denne årbogs læsere. I sin bog, »An Wât's Saga. En midtjysk Original« (Rosenkilde og Bagger's Forlag, 1946), skriver H. P. Hansen bl. a. om hende:

»I førstningen, jeg lærte Ane at kende, kunne hun godt selv bruge betegnelsen, An Wât', men senere blev hun rasende, når nogen kaldte hende sådan. En dag kom et par mænd gående på hovedgaden, og da de kom om ved Ane, spørger den ene: Hvem var det? Hvad, kender du ikke hende - det er jo An Wât', lød svaret. Ane, der dog var komme dem lidt på afstand, havde lange ører, hun snurrede rundt og lidt efter suste hendes paraply ned i nakken på manden«. Ved en anden lejlighed kom et byrådsmedlem for skade at kalde hende ved dette navn, hvortil hun rasende replicerede: »Ska' du gi' smo' folk ø'genau'ne« (s. 18-20).

Det skægge er, at hun faktisk ingen vorte havde i ansigtet, men navnet kom af, at hun var født i Vorret. (Foto: Det lokalhistoriske Arkiv i Herning).

Ja, det er ganske vist - og såre trist. For hvem kan vel nægte, at netop gennem *disse* navne (men *også* gennem de mere officielle, juridisk bindende) træder kulturhistorien for alvor lyslevende frem? Her lærer vi nemlig både borger og bønder, høj og lav at kende. Det er folkets brede lag, der her træder os i møde, og den historie, det har at berette, er så afgjort værd at lytte til.

Skal vi være nøjeregnende, kan vi sige, at ordet »øge-navn« egentlig betyder præcis det samme som »til-navn«, men i praksis er det dog sådan, at man ved øgenavn forstår navne med humoristisk, evt. drillende funktion snarere end det oprindeligt præciserende (og neutrale) tilnavn.

»Man ser, at øgenavnet har mange årsager, og tit er de ret ringe. Men hvor det er bedst, der vil det i et brændpunkt samle alt, hvad der er at betænke ved den person.

Det er figuren, skarpt set og vittigt sagt¹⁷.

Forfatteren Pauline Worm skrev omkring 1880, at der ikke går nogen folkelig bevægelse over vort land, uden at den sætter sig sit spor i de navne, vi bruger. Og det er så sandt,

som det er sagt. Der er en fantastisk masse spændende kulturhistorisk stof gemt i vore navne, et stof, som man slet ikke kan underkende betydningen af. Endelig må det påpeges, at et vist kendskab til navngivningstradition herhjemme generelt kun kan være til gavn og fornøjelse for det behagelige folkefærd, vi finder sysselsat med slægtsforskning på vore arkivers læsesale.

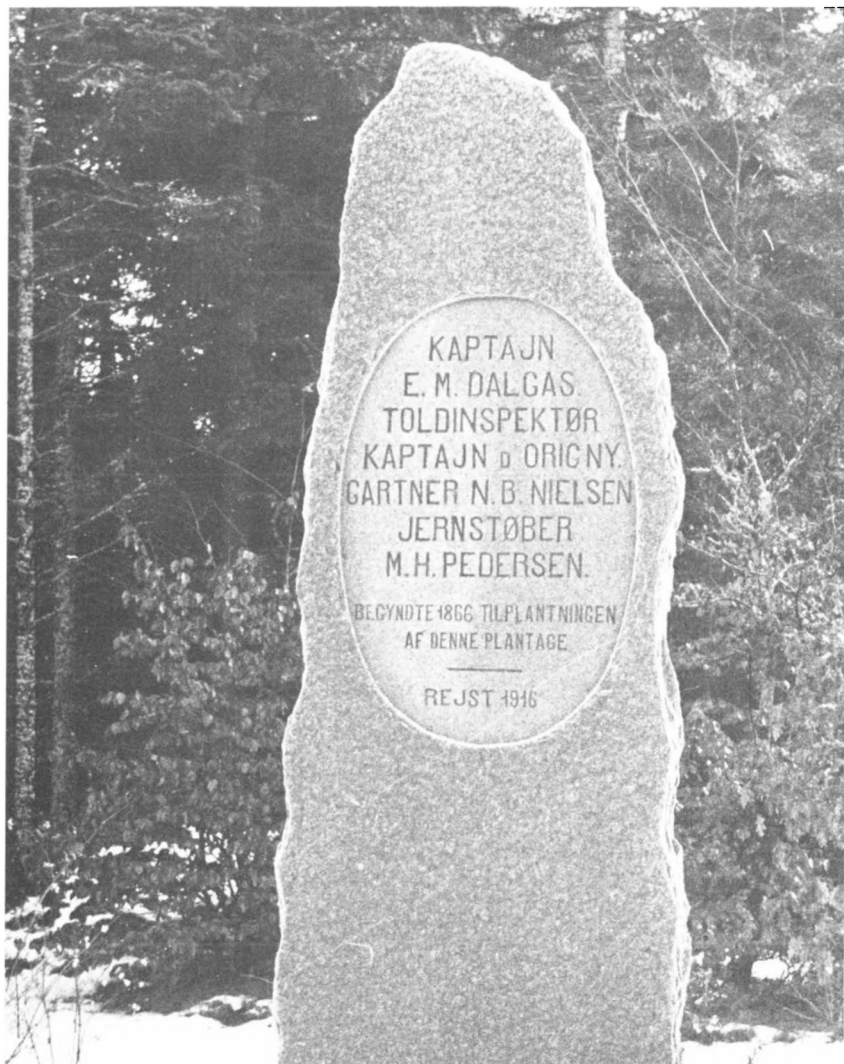
NOTER:

1. Citeret efter Poul Bjerge: »*Den fysiske Bonde Niels Jokum Termansen. Et Mindeskribs*», s. 1. Århus: Jydsk Forlags-Forretning (Albert Bayer), 1892.
Citaterne fra den ældre litteratur er overalt i denne artikel tillempt moderne retskrivning, men er i øvrigt uredigerede.
2. Hugo Matthiesen: »*Den sorte Jyde*», s. 90. Gyldendal, 1939.
3. K. L. F. Nielsen: »*Fra Studekørsel til Motoridrift. Nogle Optegnelser om Gellerup Sogn*», s. 11. Herning: J. Jacobsen, 1922.
4. Se H. P. Hansen: »*Kultur- og Sprog minder fra Midtjylland*», s. 167-73. Gyldendal, 1930. Oprindeligt trykt i »*Herning Dagblad*» d. 9.1.1930: Vore Folkenavne.
5. Kr. Larsen Vestergaard: Studier over Ulfborg Sogns ældste Kirkebog samt nogle Uddrag af Ulfborg Sogns Markbog fra 1683. *Hardsyssels Aarbog 1918*, s. 142.
6. Iflg. H. P. Hansen træffer man på folketællingslisten fra FASTER fra 1787 både en *Bennet Jacobsen* og en *Bendt Svendsen*, men på listen fra Bording samme år optræder dels en *Bennet Jensdatter*, dels en *Bennet Nielsdatter*, og i Ejsing træffer man *Bened Jørgensdatter* (*Kultur- og Sprog midlers*, s. 169).
7. Disse tal er klart repræsentative også på landsplan. Se Georg Søndergaard: »*Bogen om personnavne*» s. 161. Politikens Forlag, 1979; H. C. Johansen: »*Befolkningsudvikling og familiestruktur i det attende århundrede*» s. 33-4. Odense: Odense Universitetsforlag, 1975.
8. Georg Søndergaard: »*Bogen om personnavne*», s. 200. Politikens Forlag, 1979.
9. *Hardsyssels Aarbog 1966*, s. 105.
10. Se »*Dania. Tidsskrift for folkemål og folkemidler*», III (1895-96), s. 292.
11. »*Dansk Navneskik*», s. 77. København 1899.
12. Iflg. »*Samvirke*», nr. 14/1966, s. 6-7.
- 13.-14. Aksel E. Christensen: Danmarks befolkning og bebyggelse i middelalderen. »*Befolkningen under medeltiden*» (Nordisk Kultur, II, 1938), s. 52-8; se også Rikard Hornby: Gamle angivelser af hjemhørighed. »*Ti afhandlinger. Udgiven i anledning af Stednavneudvalgets 50-års jubilæum*», s. 125-37. Institut for Navneforskning, 1960.
15. »Rare Lillemore» er identisk med Gine Østergaard. Se nærmere herom i Johs. Rolsted: »*Søby Klondyke*», s. 32-3. Herning: Bendt Thuesens Forlag, 1975.
16. »*Jysk Klondyke*» er skrevet i løbet af 1943 og giver i romanform et billede af livet i lejerne på den tid. Selvom navnene er slørede, kan man derfor formentlig alligevel tillægge dem autentisk værdi. Citatet er fra s. 81. - Det øvrige navnemateriale fra Søby er fundet dels i Rolsted's bog, dels i artiklen i »*Samvirke*».
17. Svend Frederiksen: Lidt om Øgenavne blandt fynske Bønder. »*Sørø Amtstidende*», 26.10.1927.

Kristian Kristiansen
Stud. mag.
Box 705
5230 Odense M
Født 1953

Seværdigheder i Ringkøbing amt

I Søndre Plantage i Holstebro står denne mindesten, rejst for plantningsmand, som gjorde den jyske bede mindre. Hvad der ikke fremgår af stenen, er, at plantagen, de skabte, var Danmarks første kommuneplantage. Allerede 1857, da den 29-årige Enrico M. Dalgas – hvis navn står øverst på stenen – kom til Holstebro som ingeniørkaptajn for at bygge landevejen til Viborg, lagde han mærke til, at store bedearealer lå hen til ingen nytte umiddelbart ind mod byen. Da han mindre end 10 år senere havde stiftet Hedeselskabet, huskede han iagttagelsen og tog med fremtrædende Holstebro-borgeres bistand initiativ til det plantearbejde, der først førte til Søndre Plantages opståen, siden til de øvrige plantager, som danner en halvring om Holstebro.

Liden Kirsten ganger om kirkerist

Af Ulrik Schrøder

I et folkevisefragment findes linjen »Liden Kirsten ganger om kirkerist«. Det er et af de steder i litteraturen, hvor den såkaldte kirke- eller kirkegårdsrist omtales.¹ Kirkeristen havde gennem århundreder sin plads ved indgangen til kirkegården, hvor den anbragt over en grube lod mennesker passere, men hindrede løsgående husdyr i at trænge ind på kirkegården og forstyrre gravfreden.

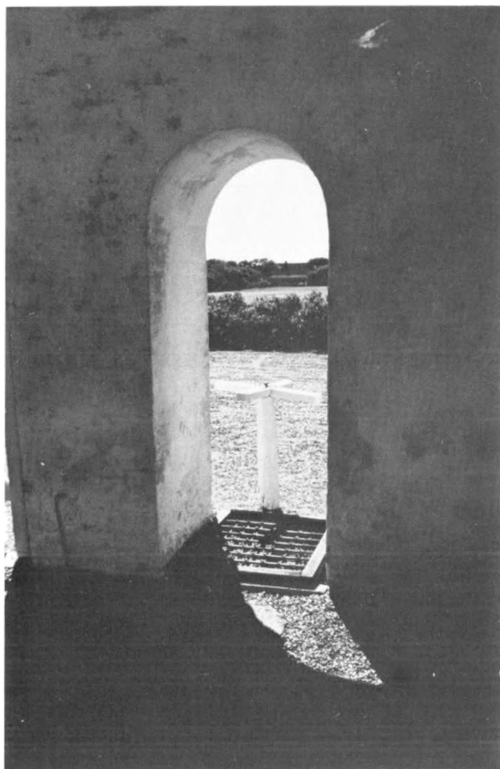
Den store køreport blev kun benyttet ved særlige lejligheder, f.eks. begravelser, og var normalt solidt aflåst eller lukket. Ved de mindre indgange derimod, hvor de fleste mennesker passerede, kunne lågen ofte stå åben eller ligefrem mangle og således give dyrene adgang. Risten blev derfor anbragt her for at afvise de ubudne gæster. Det er en kendsgerning, at klov- eller hovbærende dyr meget nødtigt prøver at forcere en rist med afskrækkende mellemrum, hvor klovene kan falde igennem.

Også et drejekors (svingel eller hvirvel) kunne benyttes ved afvisningen af dyrene, og endnu ses i Emmerlev, Nr. Bork og Vedersø en dobbeltsikring, idet der i nogle indgange med kirkerist også er anbragt et drejekors.

Lignende indretninger har utvivlsomt været brugt andre steder i datidens samfund, men ingen sådanne er bevaret. Andre navne for hindringen var svinerist, griserist, kreaturrist, dyrerist, fårerist (især i Vestjylland), færirst eller simpelthen risten. På Bornholm kaldtes kirkeristen i tidligere tid »Gringa« eller »Kjærkjegringa«²

På grundlag af det store antal riste, der gennem tidens løb er nævnt i litteraturen, må det formodes, at der ved langt de fleste danske kirkegårde på et eller andet tidspunkt har ligget riste. Der findes her i landet ihvertfald 25 riste bevaret. En kirkerist fra Onsbjerg på Samsø blev omkring 1922 skænket Nationalmuseet og befinder sig der i et af magasinerne.³ Risten i Øster Løgum blev ved en regulering i 1960'erne taget op, men af en betænksom graver stillet til side i et redskabsrum, hvor den er at finde. Risten ved Gloslunde Kirke blev for et par år siden taget op fra sin plads af bevaringsmæssige årsager. Den står nu i en klokkestabel ved kirken og vil muligvis blive anbragt på sin gamle plads i indgangen efter en restaurering. De resterende 22 riste findes endnu på plads ved indgangene til følgende 13 kirker fordelt over hele landet: I Jylland: Vedersø, Dejbjerg, Stauning, Nørre Bork, Sønder Bork, Emmerlev og Møgeltønder. På Samsø: Tranebjerg. På Fyn: Drigstrup og Revninge. På Årø: Bregninge. På Sjælland: Oppe Sundby og Ringsted. Ristene findes i et antal fra en til tre ved de enkelte kirker.

Området ved Ringkøbing Fjord er særlig interessant i denne forbindelse, for her findes

*To indgange ved Nørre Bork Kirke er sikret mod ubudne gæster med både kirkeriste og drejekors.
Foto: Ulrik Schrøder.*

omtrent halvdelen af de bevarede riste inden for et relativt lille område. I Sønder Bork er der én rist, i Nørre Bork og Dejbjerg to, i Stauning og Vedersø hele tre riste.

De eksisterende kirkeriste er alle konstrueret på omtrent samme måde. Et antal runde eller kantede ret kraftige smedede jernstænger er stukket gennem to eller flere bærende fladjern, der er udhamrede eller tilspidsede i enderne. Hele den håndsmedede konstruktion har oftest været anbragt i en solid egetræsramme. I en anden type rist er lige mange jernstænger lagt på tværs af hinanden og »bundet« sammen ved hjælp af ringe.

Ristene havde forskellig størrelse afhængig af indgangesens mål. Ved Nørre Bork måler en af ristene f.eks. 72 × 64 cm, i Drigstrup er den ene af ristene 87 × 91 cm, i Gloslunde 128 × 94 cm og i Bregninge 170 × 91 cm.

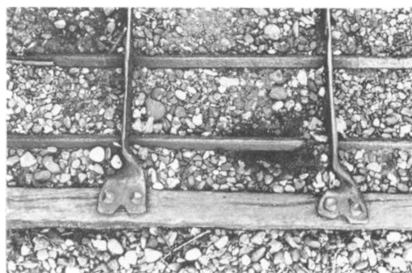
Gruben, graven eller kælderens under risten, var ikke blot et tilfældigt hul i jorden. De ofte murede og omhyggeligt stensatte faldgruber ses ikke mere, men i Ringsted er der ved en restaurering markeret en lav grube på 28 centimeters dybde. Så lav har den næppe oprindelig været. De andre steder i landet, hvor ristene endnu ligger, vil kun udgravninger kunne vise, om der findes en egentlig grube, og om risten altså ligger på sin oprindelige plads.

Under en låge i kirkegårdsportalen nord for Greve Kirke fandtes i 1922 en grube, der var 88 cm i dybden. Den var sat af kridtkvadre, munkesten og små gule sten i sparsom mørtel. Der var lagt gulv på fladen, men der fandtes ingen spor af en rist.⁴

Ved en udgravning i Sct. Olufsgade i Århus i 1937 fandtes en næsten kvadratisk grube. Bunden lå ca. 170 cm under gadens niveau, så den har ikke skullet oprensnes så ofte. En anden grube, der kom for dagens lys ved udgravningen af domkirkenes gamle østmur, var på alle sider opsat af kampesten, hvor mellemrummene var udspækket med mindre sten og kalk. Oversiden bestod af en en-stens mur, der har været underlag for den forsvundne rist. Grubens dybde var 164 cm.⁵

*I Nørre Bork er jernstængerne »bundets« sammen med ringe. Ristene ligger i solide egetræsrammer, der er samlet med nagler i hjørnerne.
Foto: Ulrik Schrøder.*

*Detalje fra kirkeristen i Sønder Bork. Hovederne på de to bærende fladjern er udbamrede og gjort fast i rammen med jernsøm. Rammen er samlet med nagler.
Foto: Ulrik Schrøder.*

I ældre tid var der sjældent den bedste orden på kirkegårdene, og gravfreden krænkedes undertiden. Det hang i nogen grad sammen med kirkens anvendelse til verdslige formål, at respekten for de dodes hvileplads var så ringe. Fornemme folk begravedes i øvrigt heller ikke uden for, men inde i selve kirken, og gravminder på gravene var i perioder helt forbudt. Kirkegården lå altså hen som en slags græsmark. Traditionen gjorde, at man virkelig brugte kirken og dens have til andre formål end de strengt kirkelige. I 1489 havde beboerne fra Viborg stædepladser ved markedet på Vestervig Kirkegård. I 1540 blev der i Ribe truffet aftale om opførelse af markedsboder på domkirkegården. Sålænge der var plads her, måtte ingen boder opslås på gaden.⁶

Kirkegårdens græstæppe virkede indbydende på folk med husdyr, og græsningen på kirkegården var langt op gennem tiden fra reformationen til ind i det 19. århundrede årsag til talrige klager. Præsterne havde fra gammel tid retten til det saftige græs, der tog næring fra de mange lig, der ofte ikke var gravet særlig langt ned. At have græsningen ville altså sige at have lov til at slå græsset og dernæst anvende det som foder. Dyrene måtte ikke uden videre drives ind på kirkegården. Kirkeejer eller værge kom ofte i klammeri med præsten om denne ret, så hvorfor skulle sognebørnene ikke også prøve at få del i det gode græs, der voksede på og mellem gravene? Viborg Kapitel måtte i 1552 afgøre en trætte mellem præst og værge - til den førstes fordel - men præsten formanedes dog til at slå græsset betids og holde kirkegården ren og skikkelig.⁷ Naturligvis kunne græsset ikke få lov til at vokse mandshøjt, men hvad var nemmere end at slippe kvæget løs på kirkegården og således undgå unødvendigt arbejde. Mangen præst har valgt den letteste udvej og åbnet for kvæget.

Kreaturer kunne dog ofte selv finde vej til græsset på kirkegården, blot adgangsvejen var åben. Store flokke dyr blev morgen og aften drevet gennem landsbyerne, og selv i de større byer for svinene rundt i gaderne. I Helsingør var der ligefrem anlagt svinestier på de private fortove, hvor et aflukke tjente svinene som hjem og samtidig fungerede som mødding og skarndyngte for beboerne i huset. En flok svin løb engang ind mellem kongens heste, da han var på vej for at tilse byggeriet på Kronborg. Hestene blev bange og galoperede til alle sider. Kongen blev vred og udsendte kort efter en forordning, der forbød svinehold i byen. At forordningen ikke efterlevedes, viser senere kilder. Gaderne var længe endnu rene svinestier.⁸

I Helsingør blev der i 1585 også klaget over stor uskikkelig på kirkegården, hvor folks husdyr løb frit omkring. Kræmmer Johan Kypper havde overværet, at nogle svin på kirkegården havde rodet i en barnegrav og fortæret dele af liget. Ikke altid benyttedes kister ved begravelser ude på kirkegården, og ikke altid graves der lige dybt.

For at undgå sådanne episoder bestemtes det, at alle beboere havde pligt til at holde svin, får, geder, lam, bukke og andet kvæg borte fra kirkegården. Hvis folk så kvæg på kirkegården, skulle de melde det til skarpretteren, der kunne tage dyrene til sig og beholde dem som sine egne.⁹

I en skrivelse fra Danske Kancelli til en biskop hedder det i 1791: »Mange Kirkegårde skal mangle Poste og Laager, ja der skal adskillige Steder drives ubillig Handel med det Græs, som vøxer på Gravene, hvorved disse af Qvæg bliver nedtrådte og Svin gives Adgang til at opæde de Dødes Legemer.«¹⁰

I 1806 berettes fra Mors, at selv om kirkegårdene er indhegnede med stendiger, er gravene ikke fredede overalt. Der opfordres til, at det ikke tillades kreaturer at fortære græsset på stedet. »Det er et saare modbydeligt Syn at se de Dødes Grave omrodede, nedtraadte og besudlede af Sviin, Faare.«¹¹

Biskop Peder Palladius gør i sin visitatsbog opmærksom på, at kirkegården overalt skal være velholdt: ».. derfor schall kirkegaarden staa slet och vell renset, det schall være langt være, at i schulle tillstede, der kommer stundom och øx heller fæ på kirkegaarden at beskyde, med aarlou at siige, och bekliche den sted, som eders forældre ligge och huile sine beene udj,..«. Han anbefaler endvidere, at kirkegården holdes ».. smuck indhienit och indhøffuit met kierckegaards mur, riste, stette, port, och andet huad der till er behoff, saa at i holder den een deilig, ryddet och pyntet kircke enden och uden..«. ¹²

I flere byer indsattes i vider og vedtægter, som følge af talrige brud på gravfreden, bøder for brud på den orden, der burde herske på kirkegården. I Ringkøbing videbrev fra 1611 fastslås, at »Hvo som sætter får, lam, bukke, giæs eller giæslinge paa kirkegaarden enten tørede eller løse skal for hver gang bøde til kirken en mark danske«. ¹³ I Kolding forkyndes i 1666 for bytinget, at borgerne skal holde deres svin fra kirkegården. Svin, der træffes der, skal fanges og skænktes til St. Jørgens Hospital. Få år tidligere havde svin op-rodet flere grave.¹⁴

I Sønder Tranders Grandebrev fra 1758 kræves en bøde på otte skilling for hvert svin, der træffes på kirkegården, men også den, der ser et dyr på kirkegården og ikke melder det til rette vedkommende, får en bøde.¹⁵

I København befaler Frederik II den 15. marts 1564, at der skal herske ro og orden på Nikolaj Kirkegård. Den benyttedes da bl.a. til tømmersplads, og der var alfarvej over den. Kongen siger i sin befaling, at kirkegården skal indhegnes »..och ther fore giørret nøttøfff-

tige røste och portte, saa att swin oc fee maa vdeluckes och ingen age- eller riide wey offuer bliffuer, att kirkegaarden kand holdis reen och w̄bismittitt.«¹⁶

Der blev reageret gang på gang mod uvæsenet, der ifølge kilderne florerede på kirkegårdene, men først efter at begravelse i kirkerne blev forbudt, synes der at blive bedre forhold. Begravelsespladsen uden for kirken var ikke længere andenrangs. Roen på gravpladsen var først og fremmest afhængig af de levendes pietet og først med den sentimentale indstilling over for døden i romantikken høres sjældnere om brud på gravfreden. Begravelse inde i kirken blev helt afskaffet i 1805. Både høj og lav blev nu begravet på kirkegården.

Kirkeristene holdt dog mange ubudne gæster ude fra kirkegårdene. Var diger og mure i orden og lågerne for den store køreport lukket, kom de firbenede sjældent uskadede over en oprenset og hel rist i de øvrige indgange.

Kirkegårdsristerne kendes i litteraturen fra den sene middelalder og synes i udbredt brug op gennem tiden.¹⁷ En runeindskrift på en romansk gravsten fra Bregninge på Tåsinge tolkedes i Marmora Danica,¹⁸ og senere i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed,¹⁹ som en meget tidlig omtale af en kirkerist. Ludv. Wimmer karakteriserer i sit store runeværk denne tolkning som »højest uheldig«. ²⁰ Misforståelsen er opstået ved verbet »at riste« og substantivet »en rist«.

I 1467 nævnes en søndre og vestre kirkerist ved Roskilde Domkirke.²¹ I 1512 omtales en østre rist på St. Nicolaj Kirkegård i København.²²

I bl.a. kirkeregnskaber, i beretninger om kirkesyn og visitatser, i synsforretninger og i brolæggerregnskaber træffer vi på kirkeristene op gennem tiden. Der tales om nyanskaffede eller manglende riste, om reparationer af jernstænger og rammer og om udgifter til smed og murer.

I krigsperioder var de solide riste et nemt bytte for feltsmede, der kunne benytte de solide stænger til helt andre formål. Ristene manglede ofte, når fremmede tropper var draget forbi. Da der i 1630 efter Kejserkrigen holdtes syn over Vejle Kirke, manglede de fire riste i kirkegårdsmuren.²³ På Fyn, hvor der findes mange beretninger fra besigtigelser af kirkerne efter forskellige krigshandlinger i det 17. århundrede, støder man gang på gang på omtalen af manglende riste. Svenske tropper borttog således kirkeriste i Vester Skerlinge, Marslev, Agedrup og Drigstrup.²⁴ I Drigstrup findes dog endnu to riste. De må være kommet til senere.

Ved Dejbjerg Kirke ligger risten i østindgangen støbt fast i cement. Den anden rist er aflignende konstruktion og anbragt på samme måde. Foto: Ulrik Schrøder.

Ved indgangene til Stauning Kirke er der tre riste i egetræsrammer. Foto: Ulrik Schrøder.

Kirkeristene kunne mere indirekte være en hindring ved indgangen til kirkegården. De korslagte jern i risten nærrede fanden en stor skræk for at betræde. Hans fod kunne nemt blive klemt fast, og for kors i almindelighed, nærrede den herre stor respekt, desuden var hans fod skabt som hov eller klov, der nemt kunne gå gennem ristens masker.

Denne overtro kendes fra forskellige lokaliteter bl.a. fra Samsø,²⁵ men også i Blekinge har den visse steder været udbredt.²⁶ På Samsø fortæltes tidligere, at en ganganger, der havde druknet sig i Frydehullet mellem Tranebjerg og Brundby, engang mødte en mand ved nattetide. Manden kunne ikke slippe forbi spøgelse, men måtte følge med til kirkegårdsristen ved Tranebjerg. Først ved dette skel mellem indviet og uindviet jord slap han fri og kunne banke præsten op for at få den døde manet i jorden.²⁷

Fra Gotland, nærmere betegnet Vor Frue Kirke i Visby, fortælles i en gammel beretning, hvorledes en tyv, der havde stjålet penge og andet fra kirken, tilfældigt var i kirke den dag, da den åbenbart ikke afslørede forbryder, blev lyst i band. Da gudstjenesten var overstået, forlod den skyldige og altså nu bandlyste kirken, men han nåede kun til den Nørre Kirke Rist, som han ikke kunne overskride. »...nedsætte hand sig hvor hans Been ere nedsiuncken oc Jernstengerne udi Røsten bortsmeltet under hannem oc der haffuer hand suddet till et Spectackel for alle indtil saa lunge at hand der paa Staden bleff igien aabenbarlig absolveret, hvilken stæd endnu siunlig er...«.²⁸

Helt så slemt gik det dog ikke til hverdag, men ofte kunne man omkring kirkerne høre råbet som f.eks. fra Mariagerregnen: »Hei, kom aa hjælp, der æ kommen æ Gris i æ Kirkerist«. ²⁹ I Kerteminde hørtes også tidligere hyppigt råbet fra torvet: »Der æ i Gris fallen i, kom å hjælp ham op«. ³⁰

Ristens navn kunne i tidens løb gå over til at betegne bestemte bygninger, veje, gader eller steder i nærheden af risten. I 1865 »kalkedes og sværtes« risten ved Klipleve Kirke. Risten er her synonym for indgangsportalen. Andre steder tales om et risthus - altså et hus, der var beliggende umiddelbart op til kirkegårdsindgangen. Ofte gav risten med tilføjede verdenshjørner navn til den gade eller vej, der førte til den pågældende kirkeindgang. Det gjaldt mange steder i landet.

I Kerteminde benyttes endnu i daglig tale navnene Nordre og Søndre Kirkerist eller bare Risten, men ingen officiel skiltning findes ved kirken. En god kertemindeborger er dog ikke i tvivl om, hvor Risten er, skønt den oprindelige betydning for længst er gået tabt. Hverken kirkemur eller de oprindelige indgange til kirken findes mere, men navnene lever videre.

I Fåborg eksisterer Feltens Rist endnu som postadresse. Feltens Rist er et lille stræde, der fører ned til kirken, men den egentlige kirkerist har været borte i mange år. En låge markerer nu indgangen til kirkegården for enden af strædet. En mand ved navn Rasmus Iben Felten skal tidligere have ejet en gård i det lille stræde, men der er også andre teorier om forledet. Det kan komme af det tyske låneord felt, der betyder åben mark eller flade.³¹

I 1862 havde kirkeristen, der gav navn til strædet, længe været borte, for på det tidspunkt sløjfedes en jernlåge, som da havde overtaget navnet. Allerede i Peder Hansen Rensens Atlas Danicus nævnes Feltens Rist. I samme værk findes en Mellemrisk og Skolerisk i Viborg, men her har navnene ikke overlevet.

Ved Århus Domkirke var der i 1600-tallet fem indgange med riste. Senere kom man op på i alt syv riste, hvoraf nogle benævntes efter verdenshjørnerne. Andre kaldtes Frue Kirkerist, Mellemristen, Skoleristen og Medelgades Rist. Frue Kirkerist var i lang tid navnet på det senere Klostertorv.³² Ristene er for længst borte, og navnene gået af brug.

I Ærøskøbing var ristene ved kirken borte i midten af 1800-tallet, hvor de erstattedes af smedejernslåger. Disse overtog navnet, og da lågerne forsvandt omkring 1950, levede navnet fortsat videre nu som betegnelse for et par af de små smøger ind til kirken. Især ældre beboere og lokalhistorisk interesserede benytter stadig ristnavnene i daglig tale, men heller ingen gadeskilte findes her.

I vore dage træffer man oftere på færliste eller dyreriste ved dyreparkeer eller større landbrug, end man støder på de gamle kirkeriste, der ofte er godt gemt og camoufleret i sjældent benyttede indgange mere eller mindre dækket af jord og småsten. Færlistene i dag er fremstillet på lignende måde som tidligere tiders kirkeriste, men materialerne er mere nutidige f.eks. jernbanerskiner eller jernrør.

Konstruktionen anvendes verden over, hvor dyr skal holdes ude eller inde. Fær er i øvrigt det gamle danske udtryk for husdyr. Ordet benyttes nu kun i enkelte udtryk.

Riste af en helt anden konstruktion og med et helt andet formål anvendes i dag til afvanding af kørebaner. Der fremstilles riste af forskellige typer, der kan holde til nutidens tunge trafik og samtidig tage hensyn til den lettere, f.eks. cyklisten, således at forhjulet ikke forsvinder gennem kloakristen med alvorlige uheld til følge. Brugen af riste er altså langt fra hørt op, men formålet er unægtelig et ganske andet end tidligere tiders. Ristene på de 13 kirkegårde, hvor de endnu findes, frister en stulfærdig tilværelse, hvor ingen husdyr kommer galt afsted i de opfyldte gruber, ja et enkelt sted er en rist faktisk helt forsvundet under jordens overflade.

Ved udarbejdelsen af ovenstående undersøgelse, der dels er baseret på litteraturgennemgang og dels på opmåling og fotografering på stedet, har det vist sig, at enkelte af de i litteraturen nævnte riste ikke længere eksisterer, og at eksisterende riste ikke er nævnt. Det kan derfor tænkes, at der endnu findes enkelte oversete riste på plads ved kirkegårde eller evt. opbevaret andre steder (f.eks. som i Øster Løgum). Forfatteren af denne artikel hører meget gerne om sådanne.

NOTER OG LITTERATURHENVISNINGER

1. W.H.F. Abrahamson, R. Nyerup og K.L. Rahbek. Udvalgte danske Viser fra Middelalderen. Bd. V. Kjøbenhavn 1814. P. 128.
2. J.C.S. Espersen. Bornholmsk Ordbog. København 1908. P. 112.
3. Fortid og Nutid. Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie. 4. bd. København 1923. P. 223.
4. Danmarks Kirker. Københavns Amt. 2. bd. Udgivet af Nationalmuseet, København MCMLVI. Pp. 959-960.
5. Helge Søgaard. Om kirkeriste i Århus. Folkeliv og kulturlevn. 1960. Pp. 213-215.
6. Fortid og Nutid. Tidsskrift for Kulturhistorie og Lokalhistorie. Bd. 9. København 1931-32. Pp. 224-225.
7. Kai Uldall. De gamle Kirkeriste. Hardsyssels Aarboeg. København 1932. P. 43.
8. Troels-Lund. Dagligt Liv i Norden i det sekstende Århundrede. Gyldendal 1968. Pp. 92-94.
9. Danske Samlinger. Udg. af Chr. Bruun, O. Nielsen og S. Birket Smith. Kjøbenhavn 1876-77. Pp. 345-346.
10. Kai Uldall. Op.cit. P. 37.
11. C. Schade. Beskrivelse over Øen Mors. Aalborg 1811. P. 9.

12. Peder Palladius' Visitatsbog. Udg. af Lis Jacobsen. København 1925. Pp. 29-30.
13. Danske Vider og Vedtægter. Udg. af Poul Bjerger og Thyge J. Søgaard. II. Kjøbenhavn 1908-10. P. 476.
14. P. Eliassen. Kolding fra Middelalder til Nutid. Kolding MCMX. Pp. 267-268.
15. Danske Vider og Vedtægter. Op.cit. Pp. 81-82.
16. Kjøbenhavns Diplomatarium. I. bd. Kjøbenhavn 1872. Pp. 434-435.
17. Den formentlig første afbildning af en kirkerist, dog ikke fra Danmark. findes i Johann Stumpff: Schwytzer Chronica trykt i Zürich i 1554. Et træsnit viser klostret Cappel i Schweiz. Ved en indgangsportal i den omgivende mur ses en kirkerist ganske tydeligt.
18. E. Pontoppidan. Marmoca Danica. I. Hafnia 1739. Pp. 259-260.
19. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. Udg. af Det kongelige Nordiske Oldskrift-Selskab. Kjøbenhavn 1873. P. 255.
20. Ludv. F.A. Wimmer. De danske Runemindesmærker. IV 1. København 1903-1904. P. 64.
21. Peptorium diplomaticum regni Danici mediævalis. II. Rk. 2. Bd. København 1929. P. 11.
22. Kjøbenhavns Diplomatarium. II. Bd. Kjøbenhavn 1874. Pp. 189.
23. Historisk Tidsskrift. 2. Bd. Kjøbenhavn 1841. P. 191.
24. Kai Uldall. Op.cit. P. 43.
25. Frederik Poulsen. Samsøs Folkeminder. 1906/2°. Dansk Folkeminde Samling. P. 41. (Ikke trykt).
26. J. Magnus Petersen. Minder fra min Virksomhed på Arkæologiens Omraade. 1909. P. 122.
27. Frederik Poulsen. Op.cit. P. 41.
28. Jens Lauritsøn Wolf. Encomion Regni Danicæ. Kjøbenhavn 1654. P. 677.
29. H. Dahlerup. Mariager Klosters og Bys Historie. Kjøbenhavn 1882. P. 73.
30. R. Mejborg. Borgelige Huse. Kjøbenhavn 1881. P. 53.
31. Svendborg Amts Bebyggelsesnavne. Udg. af Stednavneudvalget. København 1958. Pp. 15-16.
32. Hugo Matthiessen. Gamle Gader. Kjøbenhavn 1917. Pp. 94-95. Helge Søgaard. Om kirkeriste i Århus. Folkeliv og kulturlevn. Nationalmuseet 1960. Pp. 216-217. Danmarks Kirker. Århus Amt. 16. Bd. Udgivet af Nationalmuseet, København MCMLXVIII. Pp. 116-121-
Desuden: Danmarks Kirker. Udgivet af Nationalmuseet. København 1933- .
J.P. Trap. Danmark. 5. udgave. København 1958-1972.
De danske Kirker. Red. af Erik Horskjær. I-XX. København 1966-73.
Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder. VIII. København 1963. P. 406.
Kobberstikkene fra Peder Hansen Resen: Atlas Danicus 1677. København 1974.

Ulrik Schrøder
redaktør ved
Odense Universitet
Jacob Hansensvej 6, I. th.
5260 Odense S
Født 1945

Harbøre-biografier

En 150 år gammel »optegnelsesbog«

Af P. Rønn Christensen

Enhver, der har beskæftiget sig med slægtshistorie og lokalhistorie, vil vide, hvor besværligt det kan være at sammensætte mange små enkeltoplysninger til biografier af personer, som har levet i et dansk landsogn for 4 - 5 generationer siden. Har man møjsommeligt arbejdet sig igennem de fleste af kilderne til sognets historie for at finde de eftertragtede oplysninger til en ønsket biografi, bliver resultatet alligevel som regel temmelig kummerligt. Der mangler liv, saft og kraft i det skelet af tørre informationer, som kan fremdrages af kilderne.

For det store og folkerige Harbøre sogn findes der imidlertid et 150 år gammelt aktstykke, som indeholder gode biografiske oplysninger sammen med nogle personligt prægede bemærkninger om de biograferede personer, skrevet af en *samtidig* forfatter, der har kendt næsten alle sognets beboere.

Det drejer sig om et fragment på 16 sider af et manuskript, som er en del beskadiget af fugt, men nu er konserveret og under sikker opbevaring i Landsarkivet i Viborg (Engbjerg-Harbøre Præstearkiv, nr. C492A nr. 3). Det kom hertil i 1947 som gave fra en slægtning af degnen i Gettrup fra 1791, Jens Brun, der stammede fra Brunsgård på Harbøre. Giveneren mente, at Gettrup-degnen enten havde afskrevet det eller fået det på en eller anden måde, men Landsarkivet fandt ud af, at det var et brudstykke af »Sognepræstens optegnelsesbog 1801-09« omhandlende »Harbøre-biografier« 1766-84.

Et raskt lille detektivarbejde afslørede dog hurtigt, at forfatteren ikke er *præsten*, men derimod *degnen* på Harbøre. Manuskriptet må være skrevet af skolelærer og kirkesanger *Peder Boller Ingstrup*. Det fremgår bl. a. af, at det er skrevet med én af hans pyntelige former for håndskrift, der genfindes i folketællingslister og i kirkebogen. Og det er blevet til omkring år 1830, det fremgår af årstal, som nævnes i manuskriptet.

Hvad indeholder da Harbøre-skolelærerens nu 150 år gamle arbejde?

Ja, forfatteren tager år for år kirkebogens oplysninger om døbte, viede og begravede og udvider dem med nogle biografiske oplysninger ud fra hans indgående kendskab til Harbøres beboere i fortid og nutid. Peder Ingstrup var født 30. okt. 1788 på Harbøre, hvor faderen var degn, så han kendte personligt en stor del af de mennesker, som nævnes i håndskriftet 1766-84, eller også kendte han deres efterslægt, og det er tydeligt nok fra familien han har mange af sine oplysninger, især om de personer, der var døde før hans tid. »Denne sjældne lærer, trofaste mand og kærlige fader«, som der står på hans store grav-

sten, der ligger på kirkegården nord for kirken, døde 24. maj 1849 efter at have været skolelærer og kirkesanger i sognet i 37 år.

De fleste biografier er bygget over det samme skema: Afstamning, bosted, ægtefælle, børn o.s.v., men der findes undtagelser, og det er ikke de mindst interessante. Desuden kommer forfatteren ind imellem med subjektive bemærkninger vedrørende folk på Harboøre for 150 - 200 år siden, om deres udseende og sindelag, fejl og fortrin m.v., og de oplysninger, vi derigennem får, er nu helt enestående, de kan ikke findes andre steder.

Nogle eksempler:

2. december 1773: »...*(han)* var bud og strandfoged, en stolt og stædig mand...«

12. april 1774: »...overtroen mistænkte ham for hekseri og at han havde en gårdnisse...«

Juni 1780: »*Han* var meget høj og kleinlig og til sidst meget kroget; han kaldtes almindelig Lang Niels«

21. oktober 1780: »...*han* var en lav mand, men driftig både i ord og gerning. Men hans ord var ofte snak og røbede undertiden ingen overlæg og liden forstand, som endnu kan mærkes hos nogle af hans faders efterslægt.«

7. december 1781: »Uagtet hun gennemgik stor fortræd og armod, var hun dog stedse ved et glad mod og godt sindelag.«

18. marts 1784: »...*(han)* forestod gårdens drift og avling, men *(hun)* var dog den, der formelig bestyrede og rådede over alle ting, og alt gik godt og fornøjeligt, fordi hun havde vilje og conduite til alt nyttigt, og han var stille og sagtmodig. Han var høj af person og høj af alder.«

18. august 1784: »...var som hans broder smed. Han var en sædelig mand i ord og vandel, oprigtig og velvillig...«

En sammenligning mellem kirkebog og manuskript viser, at det naturligt nok ikke er alle, der nævnes i kirkebogen, som har fået deres biografi i manuskriptet. Der er bl.a. de uhyggeligt mange børn, der dengang døde som små, dem kunne der selvfølgelig ikke skrives biografi over, men også flere gamle, fattige mennesker, aftægtsfolk i fisker- og bondesamfundet på Harboøre, er udeladt.

Familieforbindelserne har interesseret forfatteren meget, og det er vi nu absolut ikke kede af. De mange gamle slægtsnavne eller tilnavne på Harboøre gik naturligvis ofte i arv i slægten. Nu er de, især på grund af udvandringerne i 1800-tallet, kendt ud over det ganske land, men dengang var de knyttet til bestemte gårde og slægter på Harboøre. Meget ofte skete det, at nye beboere på gårdene, som slet ikke var af den gamle slægt, efterhånden overtog det gamle slægtsnavn, og ret så ofte ser man, at den samme person faktisk havde to tilnavne. Det kan nok volde slægtsforskeren hovedbrud, men nu kommer Peder Ingstrup med klar og kontant besked om den afdødes bopæl, om forældrene, om ægtefællens afstamning o.s.v. Mange oplysninger, som er vanskelige at få samlet, gives her let og enkelt af en samtidig, der kender så godt som alle sognets beboere.

Nogle få gange udtrykker forfatteren sin *formodning* om familieforhold, som det ikke er lykkedes ham at få helt rede på: »Trolig var han familie og nær pårørende til N.N.« -»Børn vides det ikke at han efterlod sig, men uden tvivl var N.N. han søstersøn.«

Især får vi grundigt besked om de afdødes børn, deres bopæl og ægtefælle m. v., men

ofte gives der også oplysninger, som rækker langt tilbage i tiden, f.eks.: »31. maj 1780 døbt Christen Jensen Gajs datter Maren. Hun blev gift med Niels Laursen i den lille gård ved Noret, hvor hendes faders farfader Christian Pedersen Gaj var født.« Og så er vi jo tilbage i 1600-tallet.

Helt overraskende oplysninger kan dukke op. Under året 1782 skrives der: »Dette år blev det første hus bygget på *Sibi* på et stykke jord, som Jacob Christensen havde i fæste af Søren Sørensens Røn«. Og så er den bebyggelses oprindelse altså klarlagt.

Det er tydeligt, at forfatteren ikke alene bygger på kirkebogsnotaterne og hans egne, indsamlede oplysninger. Han må have haft ældre optegnelser at støtte sig til. Det ser ud til, at disse ældre kilder især har bestået af udførlige beretninger knyttet til drukneulykker eller andre ulykker, som er indtruffet i årets løb, og de må være skrevet af en person, som har levet *samtidig* med de skildrede begivenheder, adskillige år før Peder Ingstrup blev født. Disse ældre optegnelser synes at være taget med og afskrevet i Peder Ingstrups manuskript uden væsentlige ændringer. F.eks. står der midt i en udførlig beretning om en mand, der blev fundet død på marken i oktober 1780: »Han kom til mig norden kirken sidste løverdag han levede...« Og desuden i skildringen af en aftætstragedie fra 1783: »...men dette ved jeg og hørte flere gange, at hun bandede dem og ønskede alt ondt over dem...« Det er jo klart, at dette »jeg« ikke kan være Peder Ingstrup; beretningerne må skyldes en ældre forfatter.

Men hvem?

Ja, denne ældre beretter afslører i sine udførlige fortællinger egentlig en hel del om sit eget væsen og sin egen tænkemåde. Vi får hans syn på Harboøres alkoholproblemer på den tid, og vi får grundig besked om det vederstyggelige i at bande m. v., altsammen præget af en moralisme og en skolemesteragtig trang til belæring, som ellers ikke findes i biografierne. Han røber desuden en særlig interesse for skolens og kirkens anliggender og giver ofte sine udredninger et fromt, kristeligt antræk. Det er nærliggende at tænke sig sognepræsten som forfatteren, men studerer man præstelisten for sidste halvdel af 1700-tallet, og ser man på beretningernes form og indhold, kommer man hurtigt til den konklusion, at ingen af præsterne kan være forfatteren. Sansynligheden taler for, at de ældre optegnelser skyldes én af Peder Ingstrups forgængere, *Christian Sabl*, degn på Harboøre 1760 - 86. Men det er kun en formodning, et bevis for, at det er hans forlæg, Peder Ingstrup har brugt, kan ikke føres.

Det er formentlig også de ældre optegnelser, som Peder Ingstrup har brugt til de fleste af de almindelige bemærkninger, om vejrliget, om årets høst og naturligvis om årets strandinger, der i bedste årbogsstil afslutter hvert års biografier. Men det er umuligt her at adskille, hvad der er lånt stof, og hvad der er Peder Ingstrups egne oplysninger.

- 1767: *Lod birkeskriver Morten Gram på Stausholm sig bygge et høi og prægtig Sals, hvori 3 Skorstene med høie Piber. De var de høieste Skortens Piber, som sås på Landet. Denne Bygnings Lighed var ej eller sås der, førend i det 19. Sekel.*
- 1768: *6. August var det hård Storm fra S West og Wester ... høstet ... men det høstede blev bortblæst og udspreedt.*
- 1769: *... (Beskadiget og helt ulæseligt) ...*
- 1770: *... October udkom forordning, at Prædiken og al Guds Tjeneste i Kirkerne skulle være afskaffede på følgende hidtilværende hellige Dage, nemlig den tredie af hver af de 3 store Høitids (Dage). Hellig tre Kongers Dag, Maria Renselsesdag, Johannes*

Døbers Dag, Maria Besørgelses Dag, St. Mikkels Dag, Maria Bebudelsesdag og alle Helgensdag ... første Søndag i November. Berthel Mogensen tog Afsked på Harboøre ... flyttede til Hierm Skole, hvor han fandt sin Død 1758 i December, hvis jeg ej busker fejl. Hans Successor Thøger Christensen Toft, som kom fra Rammegård, hvor han været ... Bojer han tog sig ... Skoleundervisningen ... Skrivekunsten ... tilbage i Regnekunsten ...

- 1771: *Dette år var en ringe Kornavl mange Steder, hvorover Kornet næstfølgende Sommer blev ... Skrp. Rug kostede 4 Mark, meget i disse Tider. Mangel på det nødtørftige blev nogle Steder ...*
- 1772: *Dette år skete der en forskrækkelig Sammenrottelse og Forrædderi i Kiøbenhavn, som nær havde kostet Kong Christian 7. med familie Livet. Det blev just åbenbart og de skyldige arresteredes Natten til 17. Januar, da deres afskyelige Gerninger skulle udføres. Hovedmændene derfor, Grev J. F. Struense og Grev E. Brandt, og efter at Sagen var oplyst og Dom faldet, bleve de begge den 28. April henrettede således: Hovedet afhugget, Kroppen parteret og lagt på Stejle. (Åja, også i vore dage bliver statskup straks fremstillet i en version, der ikke kan stå for historiens dom!).*
- 1773: *Dette år i Oktober blev den første Mølle bygget på Harboør, østen Brunsgård, hvor den stod til i det 19. Århundrede ... Thøger Toft forlod Skolen og flyttede til Tørring, og Ole Pedersen Snekke eller Dyboe blev igen Skoleholder, kom i Oktober.*
- 1781: *Tør Sommer. Høsten tidlig og god. Avlingen var god i Skæppen, men fyldte ikke i Laderne. Den 15. Oktober kom Hr. Pastor Søren Skavenius fra Fjaltring til Engbjerg Præstegård og logerte der om Natten, men anden Dags Morgen da var han død i Sengen.*
- 1782: *Den 20. Oktober indstrandede i Th. Købmands Strandlen Skipper Alberti Dyrk de Wehr fra Embden førende Skibet Lupel (?)... kommen fra Königsberg bestemt til Embden med en Ladning Rug og Hamp, som blev solgt til en forpagter Kampmann. Skibsuraget blev auktioneret 26. november. 7. november. Et Skib på Agger Forstrand med rare Vestindiske Varer, såsom fin Porcelain, Galanterivarer ect.*
- 1783: *7. September var der en hård Storm fra Sydvest, så Havet skyllede ikke lidet over og bortrev en del høstet Korn med sig i Fjorden, fra Flyvholms Mark og dens Omegn passerede noget tæt vesten forbi Brunsgårde og bastede ad Fjorden. Sidst i Året, den 28. og 29. december var Stormen og Havgangen ikke mindre. Men disse Havgange kan ingenlunde komme i Betragtning med Havgangene, hvorom forhen er meldt. Vinden drejede om Natten til Nordvest, og Stormen tiltog streng igen. Fjorden, som nu var opfyldt af Havet, væltede sig nu skrækkelig ind over Landet, og hvis ej en hård Frost havde med Is størnet, havde den anrettet stor Skade.*
- 1784: *7. December døde i Engbjerg Præstegård Sognepræsten Hr. Diderik Blicher Clementin. Han var født i Aalborg 1749, hvor hans Fader, Hr. Peder Clementin var Kapellan, se mer 1779. Han havde en Tid lang været undertiden angreben af Apopleksi, som påkom ham mest, når han blev opbragt og altereret, især tog det meget og meget hårdt ofte i det sidste halve År han levede. Var hans Formand rig, så var han Armod i fattige Omstændigheder. Han var en lav, tryk og koparret Mand. Han læste sine Prædikener ... hvilket ingen behagede, og nogle forargede sig over ...*

Manuskriptet er, som nævnt kun et fragment. Der mangler noget. Da der i det bevarede manuskript er henvisninger til »biografier« længe før året 1766 - den ældste går på året 1692 - må vi tænke os, at der mangler mange sider for årene før 1766. Desuden er der et slemt hul midt i de bevarede 16 sider manuskript. Side 11 og 12 er - noget forvirrende - anbragt forkert ved indbindingen, de er tydeligt nok de *sidste* to sider, men bringer man det i orden, ser man, at der *mangler* manuskript, som omfatter tiden fra slutningen af 1774 til og med begyndelsen af 1780. Det må skønnes at være 8 sider, hvorfor det sikkert er 4 *blade* manuskript, som er fjernet.

Sandsynligvis har Peder Ingstrup fortsat sit manuskript også for årene efter 1784. Da han i 1834 begynder at føre kirkebogen, kan han ikke dy sig for at indføre små »biografier« i selve kirkebogen, når han skal notere begravelser heri, og det kunne tyde på, at han har fortsat med at skrive biografier op i 1800-tallet.

Det ser således ud til, at »Harboøre-biografierne 1766-84« kun er et mindre brudstykke af et større manuskript. Mulighederne for at finde noget af det manglende er nok ikke store, men en eftersøgning startes herved!

Det nyoprettede lokalhistoriske arkiv på Harboøre har skaffet sig en fotokopi af det manuskript, som her er omtalt, og kopien er vedlagt en »oversættelse«, så teksten kan læses af alle. Selv om der kun er tale om et manuskript-fragment, vil det formentlig - efterhånden - være til stor nytte for mange slægtshistorisk og lokalhistorisk interesserede.

- - -

For inspiration og anden bistand ved denne artikels tilblivelse takker jeg Harboøres kyndige lokalhistoriker Anders V. Langer.

Peter Rønn Christensen
Fhv. skolebiblioteksinspektør
Hesseltoften 20, 2900 Hellerup
Født 1905 i Ø. Svenstrup, Han Herred

Seværdigheder i Ringkøbing amt

Herregården Nr. Vosborg ved Storåens udmundning i Nissum Fjord søjtes i 1982 til de af Ringkøbing amts seværdigheder, hvortil der er adgang for offentligheden. Herregårdens åbning skal ske gradvis i takt med et restaureringsprojekt, der omfatter såvel bygninger som det omgivende landskab. Restaureringsprojektets omfang og karakter har ført til, at herregårdens ejer, grosserer Henrik Haubroe, Herlev, har modtaget EF-prisen Europa Nostra, der gives for bemærkelsesværdig restaureringsindsats. Nr. Vosborgs park er genskabt som et romantisk haveanlæg efter en bevaret haveplan fra 1830, karpedammen fra den katolske tid er genetableret, østfløjen fra 1500-tallet, borgens ældste bygning, med riddersalen, åbnes i 1982 for besøgende, og det samme er tilfældet med nordfløjen, hvor der i kuskæstue og borgstue indrettes cafeteria.

(Foto: Boris L. Andersen)

Niels Andersen, tyv

En sag fra Skodborg-Vandfuld herreders tingbog

Af Erling Møller, Rønde

Søndag den 27. juli 1710 var der sidst på eftermiddagen samlet en del mennesker hos rytterbonden Anders Pedersen i Kjærsgaard i Fabjerg.

En mand ved navn Niels Andersen sad her anholdt og bekendte sin synd. En del af de tilstedeværende var Jacob Jensen i Blogsgaard i Fabjerg, Gregers Jensen, Nissumboel, og Jep Christensen, Vium i Gudum. Christen Povelsen, »som bor i gårde med Anders Kjærsgaard,« er også nævnt.

Søndagen før havde Niels Andersen været i Lemvig hos Anders Olufsen Kabel¹, der var gift med Else Marie Jørgensdatter. Hun krævede ham for 3 mark, han var hende skyldig, og som han da lovede at give hende inden få dage. Han gik så derfra om aftenen og lagde sig østen for byen til at sove. Da han vågnede, så han sig alle vegne om, hvor han skulle få noget at betale hende de 3 mark med; fik så omsider til sinds at ville gå til Kjærsgaard og kom så om natten ind ad Anders Kjærsgaards bagdør, som stod på klem, og brækkede hans store kobberkedel løs af gruen og tog den bort. Da han var kommet udenfor, lukkede han døren efter sig og støttede den med en greb, så ilden ikke skulle blusse op og gøre skade.

Niels Andersen gik så straks samme nat med kedelen til Lemvig og bar den ind i Anders Kabels hus, hvis hustru »den af hannem annammede og gav ham derfor 1 rigsdaler foruden de 3 mark, han tilforn hende var skyldig«.

Mandag den 28. juli blev tyven ført til Lemvig til byskriveren Oluf Jensen, og her fortalte han, hvad Else Marie sagde til ham, da han kom til hende med kedelen: Om det var en rig mand, kedelen var frataget, var det ikke synd, men var det en fattig, da var det noget synd. Hvortil Niels Andersen svarede hende: »Han er ikke så fattig; han kunne brænde brændevin, om han måtte«.

Efter overfor byskriveren at have fortalt om tyveriet sad Niels Andersen på stolen og græd. Da sagde de til ham, at han skulle ikke græde, det blev godt igen, hvortil han svarede, at han græd ikke for kedelen, han havde taget, heller ikke for, om han skulle miste sit liv. Han ville hellere miste livet end have en tyvebrænde². Han græd mere for, at han havde gjort så mange synder, både inden- og udenlands, at han aldrig kunne bekende dem.

Derefter fulgte de ham til Anders Kabels, og da de kom derind, sagde byfogeden³ til Else Marie: »Her er en karl, som har stjålet en kedel fra Anders Kjærsgaard i Fabjerg, og han siger, at I har købt den af ham«. Else Marie benægtede og sagde, at det var usandfær-

digt, hvad han sagde. Hun havde aldrig købt nogen kedel af ham, og dersom der var nogen tvivl derom, så måtte de gerne i byfogedens overværelse ransage over alt i hendes hus.

Dertil bemærkede byfogeden: »Det kan vel være, at kedelen nu ikke er i Eders hus«. Else Marie svarede, at den aldrig havde været der, og at hun langt mindre nogen tid havde set den eller haft den. Da sagde Niels Andersen til hende: »Jo, I fik den af mig og bad mig sætte den dér«. Stedet han pegede på, var under bordet i østerstuen. »Og i samme hus gav I mig de 3 sidste mark af pengene«, tilføjede han. »Det er løgn, du siger, din tyv. Jeg har ingen kedel fået af dig«, svarede Else Marie.

»Jeg ved vel, jeg er en tyv, det bekender jeg, men kedelen, som jeg stjal, den fik I af mig«.

Niels Andersen fortalte ydermere, at da hun fik den, spurgte hun, om hun skulle slå den sammen, hvortil han svarede, at det var skade at slå den sammen, for så kunne den være hende til liden nytte. Dette benægtede Else Marie. Hun bad nu, om hendes tjenestepige måtte komme ind, for hun var nærværende og sad i stuen og kartede uld, da samtalen havde fundet sted, og kunne bevidne, at han havde fået en daler.

På et spørgsmål om den stjålne kedels vægt svarede tyven, at Else Marie havde sagt til ham, at den vejede 11 pd., men han forstod sig ikke på den ny bismær⁴.

Den stjålne kedel kom Anders Kjærgaard dog ikke til at savne mere end en uge. Allerede om morgenen den dag, da tyven blev ført til Lemvig, den 28. ved solens opgang, så de kedelen hensat på Christen Kjærgaards kålgårdsdige sønden salsen, men hvem der havde sat den der, vidste de ikke.

I retten den 21. august spurgte dommeren Niels Andersen om hans kendskab til følgende: Tid efter anden her i egnen klages at være bortstollen, fra Jens Nielsen, Knudsgaard⁵ i Dybe, en stor bryggekedel i grue på 2 tønder, fra Toer på Lomborg Bjerg⁶ en kedel på 2 tdr., som for nogle år siden fra hannem skal være bortstollen; fra Jens Jespersen i Houe Kirkeby en stor del adskillige gangklæder og linned; fra Jens Kjær i Fabjerg en bryggekedel og fra Niels Lundsby i Lomborg en bryggekedel på omtrent 2 tdr., som han havde købt for 4 rd. Den 2. juli 1710 fra præsten i Gudum, magister Jørgen Lochmand, et stort stykke fint lærred på 50 alen, som lå på blegen i hans have.

Niels Andersen svarede, at han ikke havde taget eller stjålet nogen af delene.

Anders Kjærgaard havde henvendt sig til regimentsskriveren Andres Rasch for at få ham til at føre anklagen mod Niels Andersen frem for retten. Den velædle regimentsskriver overlod det til sin fuldmægtig seigneur Jens Rejgelsen, der sendte en mand ved navn Christen Pedersen, som tjente på Kappel, til at være anklager.

Den 28. august mødte han igen på herredstinget og fremstillede 2 kaldsmænd, Christen Michelsen, Romby og Laurs Jensen, Borre i Gudum, som havde indstævnet Mette Tomasdatter, der var gift med Christen Knudsen i Romby, og deres tjenestepige Maren Christensdatter for at vidne.

Pigen fortalte, at næstforleden forår og vårdagstider havde Niels Andersen sin logament udi to nætter hos hendes husbond i Romby, og som Niels Andersen engang blandt andet stod ved bordet i stuen og snakkede om adskilligt, han deriblandt spurgte dennem ad samtligen i stuen, om Toer på Lomborg Bjerg ej havde fået sin kedel igen, som han var frastollen. De svarede, de vidste det ikke, men tvilede, han havde fået den igen. Hvorpå Niels Andersen da sagde, at han vidste det sted i Houe, hvor samme kedel stod, og derpå han slog sin hånd ivrig mod bordet.

Mette Tomasdatter gav ikke møde, da hun efter en fødsel »ligger inden Kirke«. Men

Christen Povelsen, Kjærgaard, og Jep Mortensen, Fiskbæk i Gudum, vidnede ved lovens ed, at de efter rettens befaling nu i denne time var hos Mette Tomasdatter; hendes vidneudsagn over for dem var i alle måder i overensstemmelse med pigens.

Dernæst blev Niels Andersen påråbt af retten, men forgæves, og Jep Mortensen kom frem igen og forklarede, at han tillige med Hans Povelsen, Serup i Gudum, var befalet til at vogte tyven fra sidste tirsdag middag, den 26. august, til andendagens middag, mens han sad anholdt i Kjærgaard. Om eftermiddagen bad tyven dem om at måtte få jernet af sig en kort tid for at hvile sine ben. Så gik Hans Serup og tog nøglen til låsen af sin lomme og prøvede at lukke den op, men fik den ikke op.

Så gik Jep Mortensen uden for døren i gården og stod der noget og snakkede med gårdmanden, som lagde sin tørvestak. Da Jep Mortensen kom ind igen, så han, at jernet var af tyven, og spurgte Hans Serup ad, hvorledes han havde fået låsen op. Hans Serup svarede, at han havde givet tyven nøglen. Derefter gik tyven løs i stuen en tid og satte sig så ved bordet for at spille kort med Hans Serup, og da de holdt op med spillet, satte tyven selv jernet på sig igen. Jep Mortensen kunne ikke skønne andet end at låsen blev slået ret i.

Om aftenen, da værten med sine gik til sengs og slukkede lyset, bad Hans Serup, som lå på en kiste i stuen, Jep Mortensen om at lægge sig på den anden kiste, hvad han dog ikke gjorde, men satte sig på en stol ved stuedøren. Da bad Hans Serup ham atter lægge sig og sagde, at der var ingen fare. Men han blev siddende på stolen.

Ud på natten faldt han i slummer, men han sad endnu på stolen, da han hørte døren gå og hunden give et bjæf. Da løb han til døren af frygt for, at det var tyven, som gik. Men han kunne ikke se noget for nattens mørke, gik så hastigt ind i stuen igen og gik til stedet, hvor tyven om aftenen lagde sig, og da fandt han alene jernet, men tyven var borte. Da talte han til Hans Serup og sagde: »Nu er tyven borte og jernet ligger her i hans leje.« Da svarede Hans: »Er han nu borte?« Jep sagde: »Ja, nu vil det gå ilde til.« Hvorpå Hans Serup sagde: »Det har ingen fare, man har vel før hørt, at en tyv er gået bort. De kan derfor ikke tage livet af os, det kan ikke gå så hårdt til.«

Bonden i Kjærgaard vidnede, at om aftenen, da han med sine folk kom ind, fik nadver og gik til seng, var tyven i jernet. Noget ud på natten hørte han, at Jep sprang op af søvnen, da han hørte døren. Anders Kjærgaard kunne følge samtalen mellem vagterne. Noget derefter, imod dawningen, gik han ud i marken af frygt for, at tyven skulle have taget en af hans heste. Da så han i græsset og duggen, at tyven var gået vester fra gården, og da han kom ind igen, så han, at tyven havde efterladt sig 2 gamle poltede⁸ vadmelskioler og var gået bort i sin bare skjorte.

Anklageren spurgte da værten og den tilstedeværende vagt ad, om de ikke eftersøgte tyven, da de opdagede hans flugt, hvortil de svarede nej.

Da tyven var rømmet, blev sagen udsat tre uger for det tilfælde, at han skulle blive fundet.

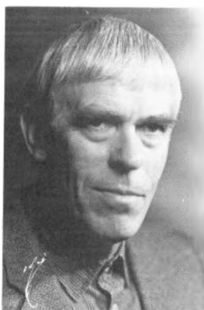
Torsdag den 18. september blev af anklageren tyven betegnet som en farlig person, der »kan være anset til at kunde have gjort mord, og kræver, at han med straf til galgen vorder hendømt,« med henvisning til forordning af 4. marts 1690 om skærkelse af straffen for tyveri⁹. Efter anklagerens begæring blev han trods sit fravær dømt den 9. oktober: »Udi den sag angående Niels Andersen, tyv, er med tiltagne domsmænd, som i dag ere tinghører¹⁰, kiendt og afsagt som følger ...«

I udredningen af sagen fremhæves, at tyven har brudt hverken vægge eller døre, og man skønner, at han ikke kan dømmes efter forordningen, som anklageren påstod; ikke

mindst, da kedelen kun er på 11 skålpund¹¹ kobber. »Men med til mig tagne otte domsmænd eragter for ret her udi således at kiende, at han for slig gierning og forøvede tyveri bør efter loven at miste sin hud¹² og betale til Anders Kjærgaard igæld og tvigæld¹³ som tilsammen eragtes til 6 rd.« ... »samt denne proces og doms bekostning 6 rd. 4 mk. et erstatte med rede penge eller og derfor at lide nam¹⁴ udi bedste gode, hvor det findes kand ved rettens videre befordring, som ske bør.«

NOTER:

- 1: *Anders Olufsen Kabel*, født 1662, gift 1688, søn af købmand Oluf Andersen K. (1629-1698).
- 2: *Tyvebrænde*, tyvsmærke brændt ind i huden.
- 3: *Byfogeden*, Peder Therkelsen Smidt, se s. 304 i Samlinger til jydsk historie og topografi. 1907.
- 4: *Den ny bismær* - de gamle bismere havde festsiddende lod, men forskydeligt håndtag.
- 5: *Jens Nielsen, Knudegaard* - en af forfædrene til Knude-slægten, der er kendt på Lemvig-egnen.
- 6: *Toer Pedersen, Storebjerg i Lombjerg*, var tipoldefar til Thøer Madsen i Øster Balleby, hvorfra en kendt Thorsen-slægt stammer. Politiker og forfatter Sven Thorsen, protokolsekretær i rigsdagen gennem 22 år, hørte til denne slægt. Thøer Michelsen, der boede i Kjærgaard i Fabjerg fra 1830, og som blev stamfader til den på Lemvig-egnen meget udbredte Thorsen-slægt, var kaldt op efter sin fars stedfar, Thøer Pedersen Bjerg i Bendsgård i Lomborg, der var sønnesøn af den i sagen nævnte Toer.
- 7: *ligger inden kirke* - om en kvinde, der ikke har haft sin første kirkegang efter en fødsel. Indledningen i kirken kunne først finde sted efter 40.-dagen og skulle være overstået før barselskonerne måtte komme andre steder.
- 8: *Polte*, pjaltede.
- 9: *Forordning, af 4/3 1690* gav igen mulighed for at dømme til galgen, hvis tyvens »forsæt kunne være ligeså snart at myrde som stiele, om han skede hinder eller modstand.« Danske lov havde ellers afskaffet dødsstraf for tyveri.
- 10: *Tingbørerne* blev udpeget forud, så man sikrede, at altid mindst 8 kunne være til stede i retten.
- 11: *Skålpund* - benævnelse, når der var vejet med skålvægt i stedet for bismervægt.
- 12: *Miste sin hud* - at blive pisket.
- 13: *Igæld og tvigæld* - at betale varens værdi og dernæst dobbelt så meget.
- 14: *Nam*, udlæg.

Erling Møller
Lærer
Vestre Fasanvej 24, 8410 Rønede
Født 1924 i Krabbesmark, Lomborg

Bog anmeldelser

EN LILLE LANDSBY MED STOR FORTID

I dag kun en lille landsby, men med så spændende og stor en fortid, at der har kunnet skrives en så diger bog om den, at mangt et helt sogn ikke kunne mobilisere stof til en tilsvarende.

Det var lidt af et spil af tilfældigheder, der gjorde, at det blev naboen Herning og ikke Gjelleruplund, som voksede op til egnens købstad. For engang mødtes i Gjelleruplund Vestjyllands hovedveje, det var hovedstaden i det gamle Hammerum Herred, og her var, sidst, men ikke mindst, hjemstedet for det store Lund Marked.

Om det har tidligere kærner i Hammerum Tage Lier Hansen lavet et usædvanligt gedigent lokalhistorisk værk, velskrevet, levende og spændende, byggende på grundige studier i arkiver og andre steder, samtaler med folk m.m.

Endnu lever Lund Marked som en myte, omend det er over hundrede år siden, det flyttede til Herning og blev Storemarked. Hvornår det begyndte i Gjelleruplund, fortaber sig, men Tage Lier Hansen mener, at det i hvert fald var så tidligt som i begyndelsen af 1700-tallet, måske fordi man her rastede på vej til det store Mikkeldagsmarked i Holstebro og indledte handelen allerede undervejs. Det udviklede sig så til Lund Marked, som på sit højdepunkt samlede over 10.000 gæster i flere dage. En optegnelse fra 1869 fortæller, at der på markedet var 291 stader, hvoraf værtshusholderne havde de 56 - det kunne ikke altid gå stille af. På markedet omsattes alt fra husdyr til dagliglivets små og store fornødenheder. Der kunne være drama i luften. Her indledte også den jyske falskmøntnerbande et storstilet kup, som skulle gøre dens medlemmer rigtig velhavende. De blev afsløret, og den afsluttende domfældelse var barsk, en af hovedmændene, de var tre, skulle lide dødsstraf, og de skulle rasle om, hvem af dem, det skulle være!

Gjelleruplund er i dag bl. a. kendt for Åge Damgårds bøf-kro og for den nærliggende kirke, den ældst daterede i Danmark, og Tage Lier fortæller om kirke og præster, om gamle kro-traditioner samt om slægter og gårde på stedet, om præster og degne, bl. a. den kendte folkemindesamler Evald Tang Kristensen, som ikke havde de bedste minder fra sin tid her.

Tage Lier Hansen har fået støtte fra Kulturministeriet til sin bog: »Gjelleruplund, markedsby og hovedstad i det gamle Hammerum Herred«. Det er velfortjent, for der ligger en meget stor indsats bag, så alt det gode stof er fundet og udnyttet fortrinligt. I øvrigt er resultatet så meget mere beundringsværdigt, som forfatteren de seneste år af en rygskaide har været bundet til en kørestol. Bogen er på 228 sider, smukt trykt og med mange gode illustrationer. Den er udgivet på eget forlag.

OM HERNING FØR OG NU

Omend Herning ikke er nogen gammel by, er den langtfra uden fortid. En hel del er skrevet om den, her og der, men ikke meget samlet og let tilgængeligt.

Efter at have samlet stof i en lille menneskealder har en indfødt, som har gjort en hel del af udviklingen med, tidligere tekstilfabrikant Eli Jepsen, udmøntet dette i en smukt udført og vel illustreret bog: »Herning By og Egn«. Dens undertitel: »Strejflys over en Egns Udvikling fra Istider til Nutid«, er ganske dækkende. Meget er samlet op, men betragtningen kan sine steder ikke undgå at blive lidt kortfattet, når omkring 125 emner fra et sådant spænd af år skal behandles på knap 200 sider. Eli Jepsen fortæller løs ud fra sit store materiale og får meget med. Som kendt amatørarkæolog har han før ufortrødent gerådet i svar strid med dem, som føler sig som eksperter, og sådanne vil nok kunne sætte en finger hist og pist, bl. a. skal der nok være nogle, som ikke kan gå ind for udlægningen af, hvordan Gorm den Gamle fandt sin Thyre!

For nye heringensere kan bogen være en indføring i byen og dens baggrund, og gamle heringensere vil undres over meget, som er forsvundet og andet dukket op. Hertil hjælper også det store billedmateriale, 76 illustrationer, som både viser forgangent og nyt. Indholdsfortegnelsen er fyldig, men det havde været rart med et register, når teksten er lidt springende, og man vil vende tilbage til bogen, ligesom lidt mere fyldige kildehenvisninger ville have forøget bogens værdi.

Takket være tilskud fra Herning Kommune og pengeinstitutter er prisen meget overkommelig.

Eli Jepsen: »Herning By og Egn«. Poul Kristensens Forlag. 188 s., 49,50 kr.

KAMPEN MOD HAVET

Den smalle landtange mellem Vesterhav og Limfjorden, som forbinder Hardsyssel og Thy, er en helt speciel natur, og den har en særegen historie, præget af stormflod, sandflugt og oversvømmelser.

Samfundet har søgt at hjælpe de truede bebyggelser, men der var to modstridende hensyn, dels ville man gerne flytte de truede familier til mildere egne, dels gerne fastholde en befolkning af hensyn til de mange strandinger og forlis.

Problemet har bundfældet sig i mange arkivalier, og bl. a. ud fra dem har kordegn Anders Vrist Langer, Lemvig, ud af gammel strandfogedslægt og kyndig lokalhistoriker, i en bog: »Stormflodsramt - Hjælpen til de truede byer på Limfjordstangerne«, skildret disse familier og deres kamp mod naturmagterne, en stiftærdig beretning om en dramatisk kamp gennem århundreder. Den har gode henvisninger, hvis man ønsker at vide mere, og mange illustrationer bidrager til billedet af denne usædvanlige egn.

Anders Vrist Langer: »Stormflodsramt - Hjælpen til de truede byer på Limfjordstangerne«. 84 s. Forlaget Bogtrykkergården, Struer.

FÆSTEBONDE I 1600-ÅRENE

Pastor L. Hagelskjær Lauridsen, København, stammende fra Herning, har i et halvt hundrede år beskæftiget sig meget med Bording-egnens historie, her virkede hans slægt i Munklinde. Allerede i 1945 udsendte han første bind af Munklinde-bogen, den næste

kom i 1963, og nu er kommet et tredje bind, hvor man hører om fæstebonden i Skygge Søren Povelsen, ca. 1617-87, som man mener, men dog ikke har endeligt bevis for er stamfader til Munklindeslægten. Skygge lå tidligere i Viborg Amt, men kom ved kommunalreformen til Ringkøbing Amt. Endnu mere end i de to første bøger lader forfatteren slægts- og lokalhistorie gå hånd i hånd, således at bogens undertitel, »En kulturhistorisk skildring af livet i 1600-årene«, er på sin plads. Man strejfer også andre egne, bl. a. hører man om fattigdom og elendighed i Skarrild under svenskekrigene.

Det er med til at gøre bogen spændende, at man følger efterforskningen, dens glæder og skuffelser, og man glæder sig over det smukke udstyr, bl. a. mange smukke tegninger fra naturen af kunstneren Leif Ragn-Jensen.

L. Hagelskjær Lauridsen: »Fæstebonden i Skygge«, 272 s., 165 kr. Eget forlag, Skt. Kjeldsgade 12, st. 2100 København Ø.

SKJERNÅ-DALEN

Næsten 4000 hektar kom til at se anderledes ud, da det store Skjernåprojekt blev gennemført i tresserne - efter at man i et århundrede havde drøftet projektet. Meget blev sagt og skrevet herom, men spredt, så det er svært at finde.

Derfor var det en god idé, da Skjern-Tarmegnens Landboforening ved sit 125-års jubilæum i stedet for at lave bog om foreningens historie valgte sammen med ådalens landvindingslag at udgive en bog, som skildrer alle sider af det store projekt. Både tilhængere og modstandere kommer til orde, man hører om forhistorie, udførelse og følger, skrevet af mange af dem, som har været med, en nydelig bog på 208 sider, redigeret af konsulent Kr. Ravn, Skjern, og med mange billeder, kort og smukke tegninger.

2 GANGE VENØ

Forhenværende sparekassékasserer John Nielsen, der som skribent er bedst kendt under navnet Jens Rytter, har med kort mellemrum udgivet to privattryk med emne fra det Venø, hvor han bor, nu som førtidspensionist.

»Hun gjorde Venø grøn« er titlen på et skrift, hvor Jens Rytter går bag om »Peder Christian og Lines Mindelegat«, der hvert år uddeler - nu beskedne - legatportioner til unge fra øen med henblik på højskole-, landbrugsskole- og husholdningsskoleophold. Peder Christian Staunstrup Jensen og hans kone Line var et gårdmandspar, som kulturelt og socialt fik megen betydning for øen - Line indskrev desuden sit navn i øens historie som den, der - sammen med Dalgas - gjorde øen grøn ved at anlægge den plantage, der strækker sig op gennem øen.

»Med træk fra Venøfærgefarts historie« har Jens Rytter samlet hovedtrækkene i et trafiktalt udviklingsforløb. Skildringen bygger i vid udstrækning på oplysninger fra dem, der var med i udviklingen.

EN PLET PÅ KORTET

Egekraattene - navnlig de vestjyske - udgør et enestående element af den danske natur. Et af de mest spændende er Stovbæk krat ved Storåen i Avlum. Hvor spændende får man et levende indtryk af ved at læse lektor E. Torp Pedersens indgående redegørelse for stedets

historie, dets plante- og dyreliv i en lille bog, der er led i en serie om naturområder i Jylland. Skildringen bygger på materiale, som E. Torp Pedersen har indsamlet siden 1945. E. Torp Pedersen: »Stovbæk krat ved Storåen«. Eget forlag. 48 sider.

ARKIV-HJÆLP

Landsarkivet for Nørrejylland har under redaktionen af arkivar Hans H. Worsøe udsendt det første af to bind med oversigt over Landsarkivet og hjælpemidlerne til dets benyttelse. I første bind er registreret amtslige, retslige og kommunale arkiver.

Guiden vil blive godt modtaget af arkivbenytterne, der nu har mulighed for at orientere sig i forvejen og derved spare kostbare arbejdstimer på arkivet.

VESTJYSKE TURE

»Vestjyske ture fra Holstebro mod sydvest, nordvest, nordøst og sydøst« er en 80 sider stor bog med turbeskrivelser for dem, der vil opleve vestjysk natur og historie.

Egentlig var det Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde i Holstebro i 1974, der inspirerede bibliotekar Kr. Bjerregård og museumsinspektør Torben Skov - begge medlemmer af styrelsen for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt - til at tilrettelægge en sydvestvendt tur specielt for årsmødets deltagere. Succesen var hjemme, og nu har de fortsat samarbejdet ved at tage de øvrige verdenshjørner med. Samtlige ture indledes med et oversigtskort og en turbeskrivelse, hvorefter følger kortfattede førstehåndsoplysninger om de seværdige lokaliteter - og er appetitten så skærpet efter mere, kan supplement søges i bogens litteraturhenvisninger.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 1906-1981

I vort århundredes første tiår blev der rundt i landet oprettet lokalhistoriske foreninger. Ringkøbing amt kom med i 1906, hvor Historisk Samfund for Ringkøbing Amt blev stiftet på et møde i Ringkøbing den 25. september.

Her skal ikke skrives en længere jubilæumshistorie. Interesserede henvises til »Hardsyssels Årbog 1956«, hvor museumsforstander H. P. Hansen har skrevet om de første 50 år.

Selv om de sidste 25 år stort set har fortsat i de fra starten fastlagte spor, kan der dog være grund til at fremhæve følgende:

1963: »Hardsyssels årbog 1963« bragte en stor og værdifuld artikel af S. A. Andersen med titlen »Geologisk fører over Holmsland og dens klit«. Artiklen blev også udsendt som særtryk.

1966: Sekretær-, kasserer- og redaktørhvervet, som siden foreningens start blev varetaget af samme styrelsesmedlem, blev delt ud på tre styrelsesmedlemmer.

1967: »Hardsyssels årbog 1967« udkom i nyt format. Fra nu af har årbogen skiftende omslagsbillede. De tidligere 60 årgange (1907-1966) blev omdøbt til 1. række. Samme år holdt vi for første gang vort sommermøde udenamts, idet vi besøgte jernalderlandsbyen i Vestervig.

1968: »Hardsyssels årbog« begynder at optage kortfattede årsberetninger fra amtets museer, arkiver og lokalhistoriske foreninger. Det var vort håb, at dette samarbejde skulle udvikle sig til noget større, men vi må nok erkende, at dette ikke er sket, og vi overvejer for tiden, hvordan samarbejdet kan fortsætte. Årsberetningerne er ikke medtaget i denne årbog. »Hardsyssels årbog 1968« bragte som første artikel P. M. Nødskov's »Beskrivelse over Thimgård og Thim sogn« fra 1787. Det er en af Danmarks ældste sognebeskrivelser, som her blev optrykt. Artiklen udkom også som selvstændig bog.

1969: »Hardsyssels årbog« bringer liste over lokalhistorisk litteratur. »Udvalgte litteratur om Ringkøbing amt« registrerer både bøger, tidsskrift- og årbogsartikler (også artiklerne i »Hardsyssels årbog«). Litteraturlisterne bringes hvert andet år i årbogen og giver vore medlemmer mulighed for at se, hvad der foreligger af litteratur om amtet.

1970: Kommunalreformen ændrer amtets grænser, ligesom amtet også på grund af kommunesammenlægninger nu opdeles i 18 storkommuner. Reformen får også indvirkning på vort mødeprogram, idet vi nu besøger alle storkommuner efter tur. På den måde tilgodeses alle medlemmer i det store amt. Vi er nu godt i gang med anden runde.

1971: Takket være tilskud fra Hammerum Herredes Spare- og Lånekasses Jubilæumsfond kunne vi udgive Alfred Kaae's bog om »Fæster og husbonde i Hammerum herrede«. Alle vore medlemmer fik bogen sammen med »Hardsyssels årbog 1971«. Også i 1971 var vort sommermøde lagt udenamts, idet vi besøgte Kongenshus Mindepark.

1972: Den kongelige belønningsmedalje af 1. grad i guld med krone blev overrakt lærer Esbern Jespersen og lærer Alfred Kaae. Begge har gennem et langt liv ydet en stor indsats til belysning af amtets historie, dels gennem selvstændige skrifter, dels som styrelsesmedlemmer i Historisk Samfund.

1973: Vore vedtægter blev ajourført. Samme år forsøgte vi os med båndoptagelser, som skulle danne grundlag for artikler til årbogen. Artiklen om brunkulslejerne, som blev optaget i »Hardsyssels årbog 1973«, var et af resultaterne.

1974: Dansk Historisk Fællesforening afholdt sit årsmøde i Holstebro. Historisk Samfund var indbyder. I samarbejde med Holstebro Museum planlagde vi søndagsudflugten: En tur i Vestjylland – fra Holstebro mod sydvest.

1975: Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt blev oprettet. Her købes, sælges og byttes »Hardsyssels årbog«. Her har vore medlemmer altså muligheden for at kunne erhverve ældre udsolgte årbøger. Også anden lokalhistorisk litteratur kan erhverves gennem byttecentralen. Samme år arrangerede vi en bustur fra Holstebro mod sydvest, det var den samme tur, som vi året før havde kørt med Dansk Historisk Fællesforenings medlemmer.

1976: Historisk Samfund bliver tilsluttet Folkeuniversitetet og får derigennem mulighed for at trække på gode foredragsholdere til rimelige priser. Samme år startede vi vor medlems-hvervekkampagne, idet vi kontaktede 450 personer i Trehøje og Videbæk kommuner. 17,1% meldte sig senere som medlemmer.

1977: »Register til Hardsyssels årbog 1907-1966« blev udgivet i 1977. Det systematisk opbyggede register registrerer både hele artikler og artikeludsnit og er således blevet en uundværlig nøgle til de første 60 årgange af årbogen. Samme år arrangerer vi på ny en bustur, denne gang fra Holstebro mod nordvest. Desværre kunne disse bus-ture ikke hvile i sig selv rent økonomisk, de gav underskud og er derfor indtil videre skrinlagt. Men muligvis kan de nuværende benzinpriser skabe bedre vilkår for slige kollektive busture. Medlems-hvervekkampagnen blev fortsat, 350 personer i Herning og Ikast kommuner blev kontaktet. 13,3% meldte sig som medlemmer.

1978: Medlems-hvervekkampagnen fortsatte. 738 personer i Ringkøbing og Holmsland kommuner blev kontaktet. 22,4% meldte sig som medlemmer.

1979: Vinderup kommune bliver genstand for medlems-hvervekkampagnen. 223 personer kontaktedes, 17% meldte sig som medlemmer.

1980: Struer og Thyholm kommuner kommer i søgelyset. I Struer kommune kontaktedes 190 personer, 15,3% meldte sig som medlemmer. I Thyholm kommune, som først blev en del af Ringkøbing amt i 1970, kontaktedes 104 personer, 8,7% meldte sig som medlemmer.

FORENINGSMEDDELELSER 1981

Årsmødet søndag den 22. februar 1981 blev afholdt i Struer. Ca. 175 var mødt frem for at overvære generalforsamlingen og det efterfølgende foredrag.

Beretningen, som blev aflagt af kammerherre A. Bach, trak i anledning af 75-års jubilæet nogle linier op og gav på den måde et lille tilbageblik på de forløbne år, men også, hvad jubilæumsåret ville bringe, blev betørt.

Vintermødet i 1980 blev afholdt i Ringkøbing, hvor ca. 200 fremmødte hørte arkitekt Ejvind Draiby fortælle om »En rejse med Ole Rømers milevogn« - en gennemgang af milepælens historie fra dronning Margrethe I's tid frem til kilometerstenens indførelse i 1907 - og »Bevaring af vore arkitektoniske kulturværdier« - om muligheden for at bevare ældre bymiljøer - belyst med Ringkøbing som eksempel. Sommermødet på Rydhave Slots Ungdomsskole blev rekord. Næsten 400 mødte frem for at høre arkivar Flemming Jerk fortælle om »Herregårde i Ringkøbing amt« - med hovedvægt på herregårdenes bygningstekniske side. Mødet sluttede med et besøg på slottet, hvis historie lærer Aksel Nøjbjerg orienterede om.

»Hardsyssels årbog 1980« udkom kort før jul og blev vel modtaget af dagspressen, som bragte fyldige anmeldelser.

Medlemshvervningen i Struer og Thyholm kommuner er omtalt overfor. Pr. 1. februar havde vi 1.862 medlemmer, en stigning siden sidste år på 50. I årets løb har vi fået 111 nye medlemmer, men også en del udmeldelser bl. a. grundet fraflytning og dødsfald.

En tak blev rettet til alle, der havde ydet tilskud til Historisk Samfund. En tak blev også rettet til alle, der havde skaffet nye medlemmer, og alle blev opfordret til at gøre en ekstra indsats i jubilæumsåret.

Dansk Historisk Fællesforenings årsmøde fandt sted den 29.-31. august 1980 i Ebeltoft. Slægtsforsker Rigmor Lillelund repræsenterede Historisk Samfund. På dette årsmøde kom formanden, overlærer Ole Warthoe-Hansen, i årsberetningen bl. a. ind på Historisk Samfund for Ringkøbing Amt, som fik en både udførlig og anerkendende omtale.

Regnskabet, som findes aftrykt på side 80, blev aflagt af kassereren, bogtrykker N. Gadgaard Nielsen. Kasseunderskuddet på 58.000 kr. er fremkommet ved den almindelige omkostningsstigning, som yderligere er blevet støttet af en alt for svag stigningstakt i tilskuddene fra kommuner og pengeinstitutter. Desuden havde et par hundrede medlemmer endnu ikke indbetalt årskontingenten.

På grundlag af de økonomiske omstændigheder blev kontingenten foreslået forhøjet til 60,00 kr., men vi blev overtruffet af de fremmødte, som foreslog en forhøjelse til 75,00 kr., som blev vedtaget så godt som enstemmigt.

Desuden havde Historisk Samfund i årets løb realiseret en ældre bogsamling gennem vor byttecentral, så kasseunderskuddet er dækket ind.

Et forslag om at indbetale kontingent før årbogen udsendes blev luftet. Styrelsen arbejder videre med dette forslag, som muligvis kommer på næste generalforsamlings dagsorden. Hvis dette gennemføres, vil det betyde en bedre økonomi, da vi hvert år har medlemmer, som ikke betaler og heller ikke returnerer den modtagne årbog.

Beretning og regnskab blev godkendt af de fremmødte.

Efter generalforsamlingen fik lektor Gunnar Sandfeld ordet og gav os en charmerende og festlig oplevelse. Gunnar Sandfeld har selv karakteriseret sit foredrag »Historieforskning - historieskrivning - historielæsnings« som »en gammel historikers betragtninger over indhøstede erfaringer fra en livslang vandring ad forskningens mangfoldige og snørklede stier mellem »lygtemænd« og »snublestene«, »faldgruber« og alskens andre »lumskt snarere«, belyst ved mange anskuelige og ikke ligefrem kedelige eksempler«.

Sommermødet (75-års jubilæums-mødet) søndag den 14. juni 1981 i Herning samlede næsten 400 deltagere. I anledning af jubilæet indledte formanden, kammerherre A. Bach, mødet med at ridsse nogle få linier op af Historisk Samfunds historie. Derefter overbragte formanden for Sæmmenslutningen af Lokalhistoriske Foreninger overlærer Ole Warthoe-Hansen, Historisk Samfund en hilsen i anledning af jubilæet.

Hovedtaler var forfatteren Palle Lauring, som holdt den store forsamling i ånde med et sprudlende foredrag om »Historieskrivning i dage«. En gennemgang og karakterisering af både ældre og nyere tiders danmarkshistori-

er, begyndende med Saxo. Palle Lauring sluttede sit foredrag med at sige: »At leve uden historie kan man nok, men det er som at have fået et slag i hovedet og mistet hukommelsen«. Efter fællesskaffebordet orienterede museumsinspektør Ulla Thyrring om Blicher-museet på Herningsholm, som adskillige af deltagerne besøgte efter mødet.

Prisoppgave. I anledning af 75-års jubilæet efterlyser Historisk Samfund stof om trafik- og færdselsforhold i Ringkøbing amt før og nu. Vi håber mange af vore medlemmer vil deltage enten med personligt erindringsstof eller med afhandlinger byggende på arkivstudier. Yderligere oplysninger findes vedlagt årbogen.

»Hardsyssels årbog 1981« - det 75. bind i rækken - foreligger her som 2. række bind 15. I anledning af jubilæet udsendes sammen med årbogen cand. mag. geolog Arne Vagn Niensens »Ringkøbing amts geologi« til alle vore medlemmer. Med udsendelsen af denne geologi har vi taget det første skridt til en række håndbøger om Ringkøbing amt. Vi håber at kunne udsende flere, men gør samtidig opmærksom på, at det er et økonomisk spørgsmål.

Årbogens redaktion er til stadighed på jagt efter stof om lokaliteter og tildragelser i Ringkøbing amt. Har De kendskab til noget, som De mener kan interessere andre, så kontakt redaktionen, hvis adresse er: Redaktør Knud Erik Nielsen, Gimsinghøj 25, 7600 Struer. Forfatterhonoraret er 25 kr. pr. tekstsider + 25 sættryk af artiklen. Ældre årgange af »Hardsyssels årbog« kan, så længe oplag haves, købes ved henvendelse til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Medlemmer kan erhverve bind af 1. række for 15.- kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende årgange købes: 1927, 1928, 1929 og 1930) og bind af 2. række for 45.- kr. pr. årgang (heraf kan endnu følgende årgange købes: 1972, 1973, 1974, 1975, 1977, 1978, 1979 og 1980). For nogle af årgangenes vedkommende er restbeholdningerne små.

Medlemmer kan endvidere erhverve følgende bøger til favorpris (forsendelsesomkostningerne er ikke medregnet i priserne):

Aldred Kaac: »Fæster og husbonde i Hammerum herred« (1971), som belyser mange sider af fæsteforholdene i Hammerum herred på grundlag af tingbøgerne fra 1689-1751. Pris 12.- kr.

»Register til Hardsyssels årbog 1907-1966«. Udarbejdet af Kr. Bjerregård. Et systematisk opstillet register over indholdet af årbogens 60 første årgange. En uundværlig nøgle for alle der arbejder med Ringkøbing amts historie. Medlemspris: 48.- kr. Bogladeprijs: 70.- kr.

Knud Prange: »Herredssegl og kommunale våbener i Ringkøbing amt« med farvegengivelse af samtlige kommunale våbener. Pris 12.- kr.

Peter Skautrup: »Hardsyssels stednavne«. Supplerende bemærkninger til »Stednavne i Ringkøbing amt«. Et værdifuldt bidrag til forståelse af stednavnene i det nordlige Ringkøbing amt. Pris: 12.- kr.

Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt har i årets løb hjulpet en del med at få fat på udsolgte årgange, men mange er også gået forgæves. Det er tit de samme årgange, vore medlemmer spørger efter, og da nogle af årgangene kun er udkommet i meget små oplag, så er det ikke let at efterkomme alle ønsker.

Kontakt Byttecentralen, hvis De vil sælge, bytte eller købe bøger af lokalhistorisk indhold, men husk at vedlægge svarporto. Byttecentralens adresse er: Lokalhistorisk Byttecentral for Ringkøbing Amt, Holstebro Museum, Museumsvej 1, 7500 Holstebro.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt optager alle interesserede som medlem. Det årlige medlemskontingent er 75.- kr., som bedes betalt ved årbogens modtagelse. Det vedlagte giroindbetalingskort, som også bærer Deres medlemsnummer, bedes benyttet ved kontingentens indbetaling.

De opfordres til straks ved årbogens modtagelse at indsende Deres kontingent. Kontingentet dækker betalingen for »Hardsyssels årbog 1981« og »Ringkøbing amts geologi«. Såfremt De ikke ønsker at være medlem længe, bedes dette meddelt til enten kasserer eller sekretær. Såfremt kontingentet ikke indbetales, skal begge de tilsendte bøger returneres til enten sekretær eller kasserer, som så vil sørge for, at De slttes som medlem.

Indmeldelse kan ske hos alle styrelsesmedlemmer eller ved skriftlig henvendelse (med oplysning om navn, stilling og adresse) til sekretæren, bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro.

Alle nye medlemmer får sidst udkomne »Hardsyssels årbog« tilsendt med vedlagt giroindbetalingskort.

Den vedlagte grønne folder med indmeldelsesblanket kan benyttes. Giv den til en god ven - alle nye medlemmer er velkomne. Også De kan hjælpe med til at udbrede kendskabet til Historisk Samfund.

Historisk Samfund for Ringkøbing Amts styrelse:

Kammerherre A. Bach, Markskellet 25, 6950 Ringkøbing

Indvalgt 1965, formand fra 1967.

Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, 7500 Holstebro

Indvalgt 1963, sekretær fra 1966

Bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, Vasen 3-5, 7620 Lemvig

Indvalgt 1950, kasserer fra 1966.

Konsul Eli Jepsen, Rugvænget 19, 7400 Herning

Indvalgt 1962, næstformand fra 1975.

Slægtsforsker Rigmor Lillelund, »Nygård«, Alstrupvej 1, Navr, 7500 Holstebro

Indvalgt 1967, medlem af årbogsredaktionen fra 1967.

Redaktør Knud Erik Nielsen, Gimsinghøje 25, 7600 Struer

Indvalgt 1979, årbogens redaktør fra 1979.

Gårdejer Bent Raunkjær, »Tingbækgård«, Højalle 7, 6880 Tarm

Indvalgt 1966.

Museumsinspektør Torben Skov, Agerfeldvej 7, 7550 Sørvad

Indvalgt 1975, leder af Lokalhistorisk Bytrecentral.

Redaktør Jørgen Østergaard, Rugvænget 41, 7400 Herning

Indvalgt 1975, medlem af årbogsredaktionen fra 1975.

Formanden, kammerherre A. Bach, fortæller om Historisk Samfunds virke gennem 75 år ved sommermødet i Herning. (Foto: Torben Skov).

STYRELSEN FOR HISTORISK SAMFUND FOR RINGKØBING AMT 1956-1981

Formænd:

Amtmand A. Karberg	1926-61
Amtmand Aa. Rangel-Nielsen	1962-65
Lærer Esbern Jespersen	1966-67
Amtmand A. Bach	1967-

Sekretærer:

Lærer Esbern Jespersen	1944-66
Bibliotekar Kr. Bjerregård	1966-

Redaktører af »Hardsyssels årbog«:

Lærer Esbern Jespersen	1944-66
Lærer J. Søndergaard Jacobsen	1967
Lektor Gunnar Sandfeld	1968-74
Lærer Benny Boysen	1975-78
Redaktør Knud Erik Nielsen	1979-

Samlige styrelsesmedlemmer:

Museumsforstander H. P. Hansen	1922-61
Amtmand A. Karberg, Ringkøbing	1926-61
Lærer Esbern Jespersen	1941-67
Gårdejer Kr. Raunkjær, Lyne	1942-66
Lærer J. Søndergaard Jacobsen, Nr. Nissum	1944-68
Lærer Alfred Kaae, Torsted	1947-67
Bogtrykker N. Gadgaard Nielsen, Lemvig	1950-
Proprietær L. Villemoes, Skærum Mølle	1951-63
Landsretssagfører N. C. Skouvig, Holstebro	1953-75
Konsul Eli Jepsen, Herning	1962-
Amtmand Aa. Rangel-Nielsen, Ringkøbing	1962-65
Bibliotekar Kr. Bjerregård, Holstebro	1963-
Amtmand A. Bach, Ringkøbing	1966-
Gårdejer Bent Raunkjær, Lyne	1966-
Slægtsforsker Rigmor Lillelund, Navr	1967-
Lektor Gunnar Sandfeld, Struer	1967-75
Seminarielektor C. W. Lebahn, Nr. Nissum	1968-74
Lærer Benny Boysen, Resen	1974-79
Museumsinspektør Torben Skov, Vinding	1975-
Redaktør Jørgen Østergaard, Herning	1975-
Redaktør Knud Erik Nielsen, Struer	1979-

Revisorer:

Overbibliotekar V. Nedergaard Pedersen, Holstebro	1953-66
Politiassessor K. Engby Larsen, Holstebro	1956-
Regnskabschef Børge Nielsen, Holstebro	1967-

Regnskab for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt

14. februar 1980 - 19. februar 1981

Indtægter

Indestående på konto 110836-9 pr. 14/2 1981	121,36
Indestående på girokonto pr. 14/2 1981	6.843,33
Medlemskontingent	86.185,00
Salg af årbøger	8.904,50
Salg af registre	948,00
Statstilskud	6.800,00
Tilskud fra Ringkøbing Amt	3.000,00
Legat fra Kirsten Rahbek Madsen	2.042,78
Tilskud fra kommuner:	
Aulum-Haderup, Brande, Egvad, Herning, Holmsland,	
Holstebro, Ikast, Lemvig, Ringkøbing, Skjern, Struer,	
Thyborøn-Harboøre, Thyholm, Trehøje, Ulfborg-Vemb,	
Videbæk og Aaskov	6.500,00
Tilskud fra pengeinstitutter:	
Andelsbanken (Lemvig-Struer-Herning-Holstebro),	
Holstebro Bank, Holstebro Landmandsbank, Midtbank,	
Nordvestbank, Sparekassen SDS (Herning-Holstebro-Lemvig-	
Ringkøbing-Skjern-Tangsø-Videbæk), Ringkøbing Bank,	
Ringkjøbing Landbobank og Ulfborg Sparekasse	5.900,00
Renter	168,12
	kr. 127.413,09

Udgifter

Årbogens trykning - restbetaling for 1979	22.090,16
Årbogens trykning - à contobetaling for 1980	48.336,40
Honorar vedrørende årbogen	7.265,45
Ekspedition & porto vedrørende årbogen	19.052,60
Indbinding af årbøger	154,00
Kontorudgifter m.v.	4.246,15
Porto	5.670,70
Annoncer, møder og foredrag	7.414,87
Kontingent til andre foreninger	1.008,00
Gaver og blomster	1.100,45
Indestående på konto 110836-9 pr. 19/2 1981	9.633,42
Indestående på girokonto pr. 19/2 1981	1.440,89
	kr. 127.413,09
Skyldig vedrørende	
Årbogens trykning	47.029,33
Diverse sætryk	4.542,22
Brochurer og sanghefter	6.738,06
	58.309,61
Kontingentrestancer	10.305,00
Tilgode vedrørende salg af årbøger	775,00
	+ kr. 47.229,61

Regnskabet revideret og fundet i orden.
Bilag, bankbog og giro forevist.

Gadgaard Nielsen

Lemvig, den 21. februar 1981

Børge Nielsen K. Engby-Larsen

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1979-1980

Udvalget bringer også supplement til tidligere lister, som siden 1969 hver andet år har været optaget i »Hardsyssels årbog«. Avisartikler og årsskrifter fra skoler og institutioner er ikke medtaget.

Listen, der er opstillet efter decimalklassedelingen, er udarbejdet af Kr. Bjerregård, Holstebro Bibliotek, som er interesseret i at høre om eventuelle mangler, der så vil blive optaget på næste liste.

00-07 SKRIFTER AF ALMINDELIGT OG BLANDET INDHOLD

01.6 Fagbibliografier

Skotte Møller, Hans: Litteraturliste vedrørende Tippernes naturhistorie. ca. 1972. 5 blade.

01.7 Lokalbibliografier

Udvalg af litteratur om Ringkøbing amt 1977-78. Ved Kr. Bjerregård. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 133-150).

02.15 Bogbusbetjening

Bogbusbenyttelse i Holstebro og Ulfborg-Vemb kommuner. Udarbejdet af Holstebro Bibliotek ved Inge Birgit Gregersen, Lone Skovsborg og Erik Nørgaard. 1980. 17 + 11 blade, ill.

02.4 Folkebiblioteker

Herning. Audiovisual experiences at Herning central library, Denmark. By Henning Gimbel and Freddy Larsen. (i: Scandinavian public library quarterly. Vol. 6, 1973, nr. 3, side 70-77, ill.)

Herning, Hagen, Agnete: A county library has many tasks. (i: The Scandinavian public library quarterly. Vol. 12, 1979, nr. 1, side 16-23, ill.)

Lemvig. Sikke vi sled for at få den bus igennem. Af Eva Glistrup, Per Nyeng. (i: Bibliotek 70. 1973, nr. 8, side 128-129, nr. 10, side 178-180 og nr. 12, side 205-207, ill.)

02.91 Arkiver

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 151-162 og bind 14, 1980, side 159-171).

05.6 Periodica

Holstebro Museum: Årsskrift. Årgang 1-10. 1969/70-1979.

06.6 Museer

Meddelelser fra historiske museer, arkiver og foreninger i Ringkøbing amt. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 151-162 og bind 14, 1980, side 159-171)

Skov, Torben: Museumsforeningen for Holstebro og Omegns 50-års jubilæum. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. 1979, side 7-25, ill.)

07.96 Avishistorie

Nordahl Svendsen, Erik: Avisen i lokalsamfundet. Skive Folkeblad og Herning Folkeblad. 1979.V, 206 sider, ill. (Lokalmonopol-undersøgelsen, 2).

20-29 RELIGION

27.61 Klostersvæsen

Eriksen, Anne-Mette: Og der var tolv jomfruer at føde. (:Stubber kloster:). (i: Skalk. 1979, nr. 6, side 16-17, ill.)

Hofmansen, P. K.: Klosteret og herregården Stubber. 1980. 38 sider, ill.

Tvis klostres gavebrev af 24. marts 1163. Udg. af Holstebro Museum i samarbejde med Thomsens Bogtrykkeri. 1980. 21. upag. sider, ill.

De vestjyders land - tro. Af Anne Mette Christensen et al. (Bøvling-afsnittet) og Torben Skov (Tvis-afsnittet). 1980. 15 sider, ill. (Skoleradioen).

27.67 Kirkehistorie

Ringkøbing amt. Enggård Poulsen, Sigurd: Hvor julen går ind . . . (i: Indre missions tidende. Årg. 126, 1979, nr. 51/52, side 1168-1172, ill.)

Ringkøbing amt. Jensen, Knud: Åndelige tærelser i Vestjylland. (i: Fra Fanø til Holmsland Klit. Turistårbogen 1980. 1980, side 59-66, ill.)

Bøvling. De vestjyders land - tro. Af Anne Mette Christensen et al. (Bøvling-afsnittet) og Torben Skov (Tvis-afsnittet). 1980. 15 sider, ill. (Skole-radioen).

Nørre Bork. Enggaard Poulsen, Sigurd: Som vi mødte det . . . (:Vækkelse:). (i: Indre missions tidende. Årg. 126. 1979, nr. 34, side 740-743, ill.)

30-39 SAMFUNDSVIDENS KAB. PÆDAGOGIK. FOLKELIV**32.261 Danmarks Socialdemokratiske Ungdom**

Politik på landet gennem 60 år. Danmarks socialdemokratiske Ungdom i Viborg og Ringkøbing amter. Redaktion: Per Jeppesen, Poul Andersen, Preben Jørgensen, Mogens Sørensen og Jens F. Carlsbæk. 1980. 23 sider, ill.

32.262 Det Radikale Venstre

Nautrup, Orla: Ringkøbing amts Radikale Venstre 1905-80. 1980. 40 sider, ill.

32.5 Kvinden i samfundet

Vi kvinder finder os i for meget. Syersker i Herning 1930-80. Af Lis Bertelsen . . . et al. 1980. 98 sider, ill.

33.11 Arbejderforhold

Vi kvinder finder os i for meget. Syersker i Herning 1930-80. Af Lis Bertelsen . . . et al. 1980. 98 sider, ill.

33.129 Enkelte fagforeninger

Dansk Typograf-Forbund. Ringkøbing afdeling: 1880-1980. 35 sider, ill. (Omslagstittel: DTF. Ringkøbing afdeling 100 år).

33.17 Arbejdsgiverorganisationer

lui: Noget af en blandedt forsamling (:Holstebro:). Interview med Valdemar Birn, B. Lunøe. (i: Arbejdsgiveren. 1973, nr. 20, side 12-13, ill.)

33.194 Enkelte egne økonomiske forhold

Ringkøbing. Ge-N: Spøgelset bag alt hos os: Af-folkning. (:Interview med Niels Skytte:). (i: Danske kommuner. Årg. 3, 1972/73, nr. 6, side 3-4, ill.)

Sønder Lem. Thygesen Poulsen, Per: Lem - en industriby i provinsen. (i: Måneds børsen. 1980, nr. 3, side 28-32, ill.)

33.84 Grundværdikort

Grundværdikort over Ringkøbing amts skyldkreds: Brande, Egvad, Herning, Holstebro, Ikast, Lemvig, Ringkøbing, Skjern og Struer kommuner. (del). 16 alm. vurdering pr. 1. april 1977. Ud-givet på foranstaltning af Statsskattedirektoratet. 1979. 148 sider, ill.

33.956 Andelsboligforeninger

Nielsen, Leif: Forretningsføreren gjorde alt hvad han kunne for at jeg ikke skulle blive formand (Herning Andelsboligforening). Interview med E. Eegholm. (i: Boligen. Årg. 47, 1980, nr. 3, side 93-95.)

34.31 Forbrydelser

Alstrøm, Anna Louise: Et drab i Ålkjær. (:Sønd-bjerg sogn:). (i: Årsskrift udgivet af Egnshisto-risk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 4-10.)

35.52 Hærvæsen

Gay, Kr.: Bæksgård. En ryttergård i Vestjylland. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 95-104, ill.)

Jydske dragoner 1679-1979. Udg. af Jydske Dra-gonregiment. Redaktion: E. Mårup, H. F. Moth og K.-I. Bæk. 1979. 239 sider, ill. tavle.

Mårup, Egon: Danmarks blå dragoner. 1979. 15 sider, ill.

Mårup, Egon: Jyske Dragonregiment i 300 år. (i: Hæren. Årg. 15, 1979, side 53-56, ill.)

35.6 Politivæsen

Lillelund, Rigmor: Vægtene i Holstebro. (i: Hol-stebro Museum: Årsskrift. 1979, side 133-144, ill.)

36.2 Enkelte kommuners forvaltning

Holmsland. Thygesen, Kaj: Her regerer de »u-politiske«. Holmsland kommune i Vestjyl-land styres af 10 upolitiske kommunalbe-styrelsesmedlemmer og en enkelt social-demokrat. Her er hverken vuggestuer el-ler børnehavklasser. Og kommunen nægter at indgå lokale overenskomster med fagforeningerne. (i: Fagbladet. 1979, nr. 1, side 9-11, ill.)

Struer. Konkurrence om udvidelse af rådhuset i Struer. (i: Arkitekten. Årg. 82, 1980, nr. 16, side 377-382, ill.)

36.8 Loger

Frimurerlogen »Tuta Vallis«. Udg. af K. Foged-Pedersen. 1980. 63 sider, ill. (:Udg. på 100-årsdagen for instruktionslogens stiftelse i Holstebro:).

37.06 Skoleforeninger

Tangsig Christensen, A.: Skole og Samfund i Ringkjøbing amt gennem 25 år. 1955 - 30. september - 1980. 1980. 56 upag. sider, ill.

37.086 Sankt Georgs Gilderne

Sct. Georgsgildet i Ringkjøbing. Gildets krønike 1954-1979. 1979. 28 sider, ill.

37.132 Båndcentraler

Kristensen, Erik: Videobåndcentral på amtsplan. (i: Børn & bøger. Årg. 33, 1980, nr. 1, side 27-30, ill.)

37.135 Løjrskollearbejde

Samarbejde og musikløjrskoler (:I Herning samarbejder 3 skoler om afholdelse af musikløjrskole på Uldum Højskole:). (i: Dansk sang. Årg. 30, 1978/79, nr. 5, side 21-26, ill.)

37.15 Skolebygninger

Møller, Gregers: Det kristne gymnasium i Ringkjøbing sparede millioner på byggestyring. (i: DPA. Danske praktiserende arkitekter. Årg. 18, 1980, nr. 7/8, side 86-88, ill.)

37.18 Seminarier

Det Nødvendige Seminarium. Rohde, Bodil: Vi vil opleve samfundet selv - og ikke nøjes med at læse om det. (:Interview med Klaus Fink, Kit Appelt, Svend Sørensen, Carinna Renander:). (i: Børn og unge. Årg. 4, 1973, nr. 33, side 6, ill.)

Det Nødvendige Seminarium. Samlet vurdering af et år på DNS. Udgangspunkt - proces - resultat. Af Lone Torbensen, Vibeke Lund og Lars Lykkegaard. 1973. 20 sider, ill.

Nørre Nissum. Gjelstrup, P. C.: Ved løvfaldstide. Erindringer fra et rigt liv. 1980. 114 sider, ill.

37.31 Skolepsykologi

Skolepsykologiske kontorer, specialundervisning og døgninstitutioner for børn og unge. Udg. af Ringkjøbing amtskommune. Psykiatriudvalget, sekretariatet. 1979. 35 blade.

37.363 Folkeskolen

Udbygningsplan for folkeskolen og fritidsundervisningen. Udg. af Ringkjøbing amtsråd. 1979. 94 sider + oversigtsskemaer, ill.

37.366 Gymnasler

Frederiksen, Ole: Et kristent gymnasium i Ringkjøbing - hvorfor. (i: Indre missions tidende. Årg. 126, 1979, nr. 23, side 492 og nr. 24, side 516-517, ill.)

me: (:Gymnasieplanlægningen i Storstrøms og Ringkjøbing amter:). (i: Gymnasieskolen. Årg. 62, 1979, nr. 7, side 271-275, ill.).

37.37 Friskoler

Friskolen i Tvind (:Eleverne fortæller om undervisningen:). (i: Dansk psykolognyt. Årg. 33, 1979, nr. 18, side 499-500, ill.)

37.4 Voksenundervisning

Udbygningsplan for folkeskolen og fritidsundervisningen. Udg. af Ringkjøbing amtsråd. 1979. 94 sider + oversigtsskemaer, ill.

Udkast til udbygningsplan, specialundervisning for voksne i Ringkjøbing amtskommune. Udg. af Ringkjøbing amtsråds undervisnings- og kulturudvalg. 1980. 43 blade + bilag (30 blade).

37.41 Højskoler. Ungdomsskoler

Andersen, Jens: Tvind-erfaringer (:Sprog, pædagogisk filosofi, kommunikation:). (i: Unge pædagoger. Årg. 40, 1979, nr. 7, side 18-23). Debatindlæg. (i: Unge pædagoger. Årg. 41, 1980, nr. 3, side 14-16, nr. 4, side 23-27 og nr. 5, side 22-23).

Bjerre, Poul: Det indemurede oprør. (:Tvindskolene:). (i: På vej. Årg. 1, 1979, nr. 1, side 13, ill.)

Brixtofte, Peter: Tvind - ikke lutter idyl men et eksempel, vi kunne tage ved lære af. (i: Liberal. 1979 nr. 2, side 48-53, ill.)

Jensen, Martin: Tvind giver svar til sine kritikere. (:Interview med Amdi Petersen:). (i: Fagbladet. 1979, nr. 7, side 22-24, ill.)

Mortensen, Svend Aage: Hårdt arbejde har aldrig skadet ungdommen. Tvindskolernes forhold til »arbejde«. (i: Kontext. 1980, nr. 40, side 175-203).

Tvind-debatten. Tvindskolene. (:Kritik af de negative sider ved Tvindpædagogikken, baseret på erfaringer med Den Rejsende Højskole:). Ved Lis Kelså, Susanne Lysholm Jensen, Torben Vosbein. (i: Unge pædagoger. Årg. 40, 1979, nr. 5, side 9-16, nr. 6, side 18-23, ill.)

37.414 Enkelt højskoler og ungdomsskoler

Den Rejsende Højskole. Norling, Mikael: Den rejsende Højskole i dag. (i: Højskolebladet. Årg. 104, 1979, nr. 16, side 245-247).

Tvind. Flere visne blomster. En kritisk antologi om Tvind. Udg. af Palle Møller. 1980. 287 sider, ill.

Tvind. Rigsrevisionen: Beretning om Tvind-skolerne. Beretning fra rigsrevisor fremsendt til folketinget i henhold til 18. stk. 1, i lov om revisionen af statens regnskaber m.m. 1980. 27 sider.

37.5 Skolehistorie

Ringkøbing amt. Tangsig Christensen, A.: Skole og Samfund i Ringkøbing amt gennem 25 år. 1955-30. september-1980. 1980. 56 upag. sider, ill.

Herning. Arly: Vi decentraliserer: En storskole bliver til fire mindre. (:Brændgårdskolen, Herning:). (:Interview med Peter Olesen og Ib Niemann:). (:i: Folkeskolen. Årg. 90, 1973, nr. 41, side 1924-1927, ill.)

37.7 Specialundervisning

Forslag til udbygningsplan 1981-90 for den vidtgående specialundervisning. Udg. af Ringkøbing amtskommune. 1980. 66 blade, ill.

37.86 Kulturhuse

Balslev, Elin: Grønlænderhuset i Holstebro. (i: Grønland. Årg. 21, 1973, nr. 9, side 329-333, ill.)

38.4 Offentlig forsorg og omsorg

Sammenfattende redegørelse for udbygningen af det sociale og visse sundhedsmæssige områder i Ringkøbing amt 1980-1985. Ringkøbing Amtsråd, Social- og Sundhedsforvaltningen. 1979. 89 sider, ill.

Udbygningsplan for det sociale og visse sundhedsmæssige områder 1980-1985. Holstebro Kommune. 1979. 34 + 28 blade.

Udbygningsplan for det sociale og visse sundhedsmæssige områder 1981-1986. Holstebro Kommune. 1980. 28 + 23 blade, ill.

Udbygningsplan for det sociale og visse sundhedsmæssige områder 1980-1985. Ringkøbing Amtsråd, Social- og Sundhedsforvaltningen. 1979. 99 sider.

Udbygningsplan for det sociale og visse sundhedsmæssige områder 1981-1986. Ringkøbing Amtsråd, Social- og Sundhedsforvaltningen. 1980. 160 sider, ill.

38.5 Børne- og ungdomsforsorg

Møller, Gregers: Børnene i Tjørring nyder godt af de nye principper fra Brejning. (i: DPA. Danske praktiserende arkitekter. Årg. 18, 1980, nr. 4, side 26-28, ill.)

Plougmand, Oskar: Pallisbjerg - en døgninstitution. 1979. 119 sider, ill. (Bibliotek for socialpædagoger og socialarbejdere).

38.6 Plejehjem

Ramain, Knud: Familien på plejehjem. Rapport om samspillet mellem de gamle, deres pårørende og plejehjemmet. 1979. 60 blade. (Rapport. Projekt Pårørende, 1). Bl. a.: Ringkøbing plejehjem.

Wernberg-Møller, Birthe: Sygeplejersken fastholdt faglige krav trods chikane. Plejehjemssagen fra Ulfborg-Vemb kommune. (i: Sygeplejersken. Årg. 80, 1980, nr. 19, side 18-20, 23).

38.7 Særforsorg

Forældre til handicappede børn går sammen i grupper (:Videbæk:). Ved Bodil Nørgaard, Ellen Margrethe Nielsen. (i: Ergoterapeuten. Årg. 40, 1979, nr. 19, side 632-634, ill.)

Omsorgen for plejehjemsboere med psykiske lidelser. Udg. af Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget. 1979. IV + 60 + 25 blade.

Den psykiske og psykiatriske omsorg for børn og unge. Udg. af Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget. 1979. 31 blade.

Skolepsykologiske kontorer, specialundervisning og døgninstitutioner for børn og unge. Udg. af Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget, sekretariatet. 1979. 35 blade.

39.06 Frilandsmuseer

Ellegaard, Hanne: Hel generation skal lære at fyre med »faste« (:Ovnudstilling på Hjerl Hede:). (i: Landsbladet. 1980, nr. 3 (2. sektion) side 89-90, ill.)

Hjerl Hede. Fredning og frilandsmuseet ved Flyndersø. Red. af Finn Hjerl-Hansen. Ny udg. 1980. 118 sider, ill.

39.1 Eventyr og viser

Knudsen, Anelise: De vestjyders land - sange, danse og fortællinger. 1980. 15 sider, ill. (Skoleraidion).

39.43 Dagligliv på landet

Christensen, Anne: Nogle glimt fra en fjern fortid. (:Rettelser og tilføjelser:). (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 45).

39.5 Gravskikke

Mundbjerg, G. N.: Lys i kirken - en begravelsesskik. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 43-44, ill.)

40-49 GEOGRAFI OG REJSER

40.2 Milepæle

Draiby, Ejvind: Ole Rømers milesten. (i: Hardsys-

sele årsbog. Række 2, bind 14, 1980, side 71-74, ill.)

46.6 Historisk-topografiske foreninger

Historisk Samfund for Ringkøbing Amt: For­ningsmeddelelser 1979. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 160-162 og bind 14, 1980, side 169-171, ill.)

Warthoe-Hansen, Ole: Historisk Samfund for Ringkøbing Amt. (i: Lokalhistorisk journal. Årg. 9, 1980, nr. 4, side 16-18, ill.)

46.4 Ringkøbing amt. Byer og sogne

Ringkøbing amt. Christiansen, Tage: Ture i Vest­jylland. Dejbjerg-Lem-området. Mellem Skjern og Varde. Mellem Varde og Kongeåen. Fanø og Ho bugt. Fil sø - Tipperne - Holmsland Klit - Ringkøbing. (i: Fra Fanø til Holmsland Klit. Turistårbogen 1980. 1980, side 111-141, ill.)

Ringkøbing amt. Dehn-Nielsen, Henning: Vest­jylland i hedenold. (i: Fra Fanø til Holmsland Klit. Turistårbogen 1980. 1980, side 27-39, ill.)

Ringkøbing amt. Ebbesen, Klaus: Nordvestjyl­lands dytter og jættestuer. (i: Holstebro Muse­um: Årsskrift. 1979, side 51-102, ill.)

Ringkøbing amt. Gommesen, A.: Hvad man ser fra toget. Fotografisk optryk af udgaven fra 1907. 1980. Hæfte 10-13.
Hæfte 10: Lunderskov-Esbjerg, Esbjerg-Holste­bro, Holstebro-Langå, Hobro-Løgstør samt Bramminge-Vedsted. Ved H. Rosendal. 32 sider, tvl.
Hæfte 11: Struer-Thisted. Ved A. Gommesen. 18 sider, tvl.
Hæfte 12: Skanderborg-Skjern. Ved A. Gom­mesen. 32 sider, tvl.
Hæfte 13: Holstebro-Herning-Viborg-Ålestrup. Ved A. Gommesen. 34 sider, tvl.

Ringkøbing amt. Hansen, Hans-Ole: Ringkøbing amt. (i hans: Danske naturområder. 1979, side 225-264, ill.)

Ringkøbing amt. Hardsyssel. (Motors grønne bil­ture, 39). (i: Motor. Årg. 74, 1979, nr. 12, side 42-43, ill.)

Ringkøbing amt. Hardsyssels årbog. Udgivet af His­torisk Samfund for Ringkøbing Amt. Række 2, bind 11-14. 1977-80.

Ringkøbing amt. Hjortaa, Harry: Vestjylland. (i: Harry Hjortaa: Naturen Danmark rundt. 1979, side 172-192, ill.)

Ringkøbing amt. Offentlig debat om regionplan­lægning 1977-78. 1979. 122 sider, ill.

Ringkøbing amt. Oversigt over planlægningen i Ringkøbing amt. (i: Byplan. Årg. 25, 1973, nr. 1, side 29-30, ill.)

Ringkøbing amt. Pichard, Knud: Krig og ufred. Hardsyssel i danmarkshistorien. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 27-52, ill.)

Ringkøbing amt. Rasmussen, Lorents Bruno: Regi­onplan. Interview med Niels Skytte, S. E. Kri­stensen, Lars Agerskov, N. O. Hansen. (i: Dan­ske kommuner. Årg. 11, 1980, nr. 14, side 8-11, ill.)

Ringkøbing amt. Regionplan. Vedtaget af Ring­købing amtsråd den 13. november 1979. 1979. 198 sider, ill. kort.

Ringkøbing amt. Regionplan forudsætninger. Udg. af Ringkøbing amtskommune. 1979. 189 sider, ill.

Ringkøbing amt. Skriftlige indlæg i debatten om regionplanlægning 1977-78. 1979. 268 sider, ill.

Ringkøbing amt. Søundersøgelser 1978. (:Sunds sø. Gødstrup sø. Vandkraftsø (:Holstebro:). M.E.S. sø. Elværk sø (:Brande:). Søby sø. Stub­bergård sø. Borbjerg Mølle sø. Lemvig sø. Fer­ring sø. Nørre sø. Husby sø:). Udg. af Ringkø­bing Amtsråd. Udvalget for teknik og miljø og Amtsvandinspektoret. 1979. 25 blade, ill.

Ringkøbing amt. Udvalg af litteratur om Ringkø­bing amt 1977-78. Ved Kr. Bjerregård. (i: Hard­syssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 133-150).

Ringkøbing amt. Vestjylland med nordlige Vade­hav. Redaktion Bent Rying og Gregers A. Jen­sen. 2. opl. 1978. 319 sider, ill. (Gyldendals egne beskrivelser).

Ringkøbing amt. Den vestjyske stationsby. Af Kim Clausen og J. Peter la Cour Dragsbo. (i: Stati­onsbyen. Rapport fra et seminar om stations­byens historie 1840-1940. 1980, side 138-147, ill.)

Ringkøbing amt. Walther, Mogens: De vestjyd­ers land. Omkring A 16 og Storåen. 1980. 15 sider, ill. (Skoleradioen).

Albæk. Østergaard, Egon: Albæk-mosen ved Skjern-åen. 1979. 55 sider, ill. (Meddelelser om danske naturlokaliteter, 9).

Avlum. Rostholm, Hans: En grav fra ældre ro­mersk jernalder ved Øster Troelstrup i Avlum sogn. Vestjylland. (i: Antikvariske studier. Årg. 1. 1977, side 131-142, ill.)

- Bigård.** Rusbjerg, Kresten: Angående »Bigårdene«, nu kaldet »Apotekergården«, matr. nr. 14a, Sønderbjerg by og sogn, Refs herred. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 39-48, ill.)
- Bording.** Lund, Nils Windfeld: Livet i Bording 1680-1980. (i: Nord-nytt. 1979, nr. 4, side 102-105, ill.)
- Borris se Sønder Borris**
- Bovbjerg.** Krogh, Knud: Bovbjerg. Forslag til en plan for bevaring af de naturhistoriske og kulturhistoriske værdier. 1978. 19 sider, ill.
- Brande.** Bundgaard Lassen, T.: 800-års jubilæumsfesten i Brande 1975. 1975. 18 sider, ill.
- Brande-egnen.** Kielgast, Bjarne: Sørgmuntre småstykker og sære begivenheder fra Brande-egnen. Udarbejdet efter notater som jeg nedskrev hos Torvald og Christian Madsen på Harridsbæk gård i årene 1974 og 1975. 1980. 41 sider, ill. (Ravenbanneret's lokalhistoriske serie, 1).
- Bæksgård.** Gay, Kr.: Bæksgård. En ryttergård i Vestjylland. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 95-104, ill.)
- Bæksgård.** Gay, Kr.: Bæksgård. Tørring sogn. Skodborg herred. 1980. 258 + 11 blade, ill. (Privattryk).
- Egvad.** Egvad kommune dispositionsplan 1974. Udarbejdet i samarbejde med kommunens tekniske forvaltning af Sven Allan Jensen, H. H. Skaarup og J. M. Jespersen. 1974. 80 blade, ill.
- Ferring.** Johannesen, Allis: Kalkmalerierne i Ferring kirke. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 57-68, ill.)
- Flyndersø.** Hjerl-Hansen, Børge: Flyndersøens saga. (i: Hjerl Hede. Fredningen og frilandsmuseet ved Flyndersø. Ny udg. 1980, side 22-27, ill.)
- Flyndersø.** Hjerl-Hansen, H. P.: Flyndersø stemning. (i: Hjerl Hede. Fredningen og frilandsmuseet ved Flyndersø. Ny udg. 1980, side 19-21, ill.)
- Gjelleruplund se Lund**
- Graugård.** Odgaard, Magnus: Graugård på Thyholm. (: Rettelser og tilføjelser.) (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 45).
- Gørding.** Stummann Hansen, Steffen: Oldridsagene på Gørding hede. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 139-154, ill.)
- Harboøre.** Gay, Kr.: En stranding på Harboøre i 1754. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 117-120, ill.)
- Havnstrup.** Snebjerg, Studsgård, Haunstrup sogne. Udviklingen i Snebjerg, Gødstrup, Haunstrup og Studsgård op til 1979. Red. af Peder Christensen. 1979. 265 sider, ill.
- Herning.** Herning - i ord og billeder 1979. Skrevet og tegnet af elever fra Herning storkommunes skoler i Det internationale børnear. Udvalgt af Karen Marie Bilde . . . et al. 1979. 35 sider, ill.
- Herning.** Jepsen, Eli: Herning by og egn. Strejlslys over en egns udvikling fra istider til nutid. 1980. 183 sider, ill.
- Herning.** Pedersen, Ingvar: Fotograf Ingvar Pedersens årstalsliste for Herning. Årstalslisten er revideret af Chr. Isen. 1980. 29 sider, ill.
- Herning.** Rapport om Herning bymidte. Udarbejdet af Bymidteudvalget. 1979. 76 sider, ill.
- Herning.** Schade, Virtus: Man går hjem gennem en skulptur. (: Gullestrup, Herning.) (: Interview med Christian Lymann Hansen, Finn Gaardboe.) (i: Boligen. Årg. 40, 1973, nr. 2, side 98-99, 101, ill.)
- Herning.** Trafik i nordisk tätort. En framtidsstudie med tonvikt på kollektivtrafikken i medelstore tätorter. (: Herning.) 1978. Side HE 1 - HE 39, ill. (Nu-serien, A 1978: 14).
- Herningsholm.** Steensberg, Axel: Herningsholm. En befæstet renæssancegårds bevaring og restaurering. 1980. 23 sider, ill.
- Herrup.** Mundbjerg, Gunnar N.: Enestegården Herrup. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 105-114, ill.)
- Herrup.** Skov, Torben: En vikingetidsbebyggelse i Herrup. (i: Antikvariske studier. Årg. 3, 1979, side 61-68, ill.)
- Holmsland.** Thygesen, Kaj: Her regerer de »politiske«. Holmsland kommune i Vestjylland styres af 10 upolitiske kommunalbestyrelsesmedlemmer og en enkelt socialdemokrat. Her er hverken vuggestuer eller børnehaveklasser. Og kommunen nægter at indgå lokale overenskomster med fagforeningerne. (i: Fagbladet. 1979, nr. 1, side 9-11, ill.)
- Holmsland Klit.** Kystinspektoratet: Holmsland Klit 80. 1980. 73 blade + bilag, ill. (: Strækningen fra Husby Klit til Nymindegab.)
- Holstebro.** Andreasen, Preben: Holstebro - et jernbaneknudepunkt. 1980. 23 sider, ill.

- Holstebro*. Holstebro '80. - igen årets by. Udg. af Holstebro Erhvervsråd. 1980. 96 sider, ill.
- Holstebro*. Nielsen, Carl Egon: Holstebro 1900-1925. Østergade. Red. af Olaf Sielemann. 1980. 63 sider, ill.
- Holstebro*. Pedersen, Ejner Godtfred: De vestjyders land. Omkring isranden og Storåen. 1980. 11 sider, ill. (Skoleradioen).
- Hvidbjerggård*. Odgaard, Magnus: Provstegården i Thy - Hvidbjerggårds historie. (:Rettelser og tilføjelser:). (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 45).
- Jegindø*. Madsen, Mads Elenius: Mads Elenius Madsen om fiskeri på Jegindø i tiden 1870-1970. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 30-37, ill.)
- Jegindø*. Nielsen, Magnus: Fra min fødeø - Jegindø. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 69-91, ill.)
- Jegindø*. Pedersen, Erling: Fra færgefart til dæmning. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 10-18, ill.)
- Jegindø*. Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. 1979-80. Årg. 5-6, ill.
- Jestrup*. Langer, Anders V.: Nybyggerne fra Toft 1825. Noter ved G. N. Mundbjerg. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 33-38, ill.)
- Lem se Sønder Lem*
- Lemvig*. Kaalund, Bodil: Udsmykningen af Lemvig kirke. (i: Viborg stifts årbog. 1980, side 21-25, ill.)
- Lemvig-egnen*. En tur omkring Lemvig. Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoret. Ca. 1980. Folder.
- Limfjordstangerne*. Langer, Arne Vrist: Stormflodsramt. Hjælpen til de truede byer på Limfjordstangerne. 1980. 79 sider, ill.
- Lund*. Lier Hansen, Tage: Gjelleruplund. Markedsby og hovedstad i det gamle Hammerum herred. 1980. 226 sider, ill.
- Lægård Mølle*. Lillelund, Rigmor: Spredte træ af Lægård mølles historie. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. 1979, side 27-38, ill.)
- Lægård Mølle*. Nielsen, Sigfred: Den sidste vandmølle i Holstebro. (Lægård Mølle). Båndoptagelse ved Benny Boysen. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. 1979, side 39-50, ill.)
- Nissum fjord*. Jepsen, P. Uhd: Ved de vestjyske fjorde. Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord. En fortælling om landskabets forandring - og en beskrivelse af naturen og fuglelivet ved Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord. 1979. 80 sider, ill. (BYGD's vådland-serie, 8).
- Nissum fjord*. En tur omkring Nissum fjord. Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoret. Ca. 1980. Folder.
- Nørre Kappel*. Overgaard, Anna: Nørre Kappel. (Søndbjerg sogn). (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 16)
- Nøvling*. Uddrag af Vildbjerg, Timring, Nøvling sogneråds forhandlings-protokol (:1725-1970:). Ved Carl Pedersen. 1979. 92 sider.
- Resen*. Watt, Margrethe: En høj med megalitgrav ved Resen. (Udgravning af resterne af en jættestue i Resen i 1978). (i: Holstebro Museum: Årsskrift. 1979, side 103-108, ill.)
- Ringkøbing*. Hvad vil vi med gaderne i Ringkøbing bymidte. § 40 trafiksanering. Debatoplæg. Udg. af Stadsingeniørens kontor, Ringkøbing kommune. 1979. 22 blade, ill.
- Ringkøbing*. Notat vedr. § 40. Trafiksaneringsforsøg på Søbjergsvj. Udg. af Stadsingeniørens kontor, Ringkøbing kommune. 1979. 9, 10 blade, ill.
- Ringkøbing*. Ringkøbing årbog. 1979. Årg. 53, ill.
- Ringkøbing*. Ringkøbing torv og kirkeplads. (i: Arkitekten. Årg. 82, 1980, nr. 17, side 393-399, ill.)
- Ringkøbing*. Westerby, Erik: Hotel Ringkøbing I. Om et købstadhus og om by og folk i det 17. århundrede. 1980. 272 sider, 16 tvl. ill.
- Ringkøbing*. Aarup Jensen, Jens: Ringkøbing, hovedtræk af byens historie. (i: Fra Fanø til Holmsland Klit. Turistårbogen 1980. 1980, side 82-104, ill.)
- Ringkøbing fjord*. Jepsen, P. Uhd: Ved de vestjyske fjorde. Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord. En fortælling om landskabets forandring - og en beskrivelse af naturen og fuglelivet ved Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord. 1979. 80 sider, ill. (BYGD's vådland-serie, 8).

- Ringkøbing fjord.* En tur omkring Ringkøbing fjord. Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoratet. Ca. 1980. Folder.
- Ringkøbing fjord.* Undersøgelse af heltbestanden i Ringkøbing fjord - Skjern å systemet med specielt henblik på mulighederne for ophjælpning og kontrol af bestanden. Af Vandkvalitetsinstituttet, ATV, udarbejdet for Ringkøbing amtskommune. 1979. 61 blade, ill.
- Ryde.* Skouvig, N. C.: Tidsbillede fra Ryde sogn i første tredjedel af 1900-tallet. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 27-56, ill.)
- Sevel.* Skov, Torben: To gravhøje fra den jyske enkeltgravskultur. (i: Holstebro Museum: Årskrift. 1975, side 15-28, ill.)
- Sir Lyngbjerg.* Arendt, Niels Henrik: Sir Lyngbjerg. Træk af en 100-årig historie. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 15-26, ill.)
- Skjern.* Buchwald, Karen: Om nogle af beboerne i Skjern sogn i tiden fra ca. 1780-1880. (i: Årbogen for Skjern. Årg. 39, 1980, side 7-11, ill.)
- Skjern.* Christensen, P. Ingolf: Outzens hus og besøg hos Niels Kvemberg. (i: Årbogen for Skjern. Årg. 38, 1979, side 1-2, ill.)
- Skjern. Søndergård.* Axel: Skjern - Danmarks yngste købstad. (i: Fra Fano til Holmsland Klit. Turistårbogen 1980. 1980, side 105-110, ill.)
- Skjern.* Årbogen for Skjern. Udg. af Strandbygaard's Bogtrykkeri. Årg. 38-39. 1979-1980, ill.
- Skjern-egnen.* En tur over Dejbjerg og Borris. Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoratet. Ca. 1980. Folder.
- Skovbjerg bakkeø.* En tur over Skovbjerg bakkeø. Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoratet. Ca. 1980. Folder.
- Skygge.* Hagelskjær Lauridsen, L.: Fæstebonden i Skygge. En kulturhistorisk skildring af livet i 1600-årene. 1979. 269 sider, ill. (Munklindebogen III).
- Snejbjerg.* Snejbjerg, Studsgård, Haunstrup sogne. Udviklingen i Snejbjerg, Gødstrup, Haunstrup og Studsgård op til 1979. Red. af Peder Christensen. 1979. 265 sider, ill.
- Stadil fjord.* Jepsen, P. Uhd: Ved de vestjyske fjorde. Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord. En fortælling om landskabets forandring - og en beskrivelse af naturen og fuglelivet ved Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord. 1978. 80 sider, ill. (BYGD's vådland-serie. 8).
- Stadil fjord.* En tur omkring Stadil fjord. Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoratet. Ca. 1980. Folder.
- Stovbæk.* Torp Pedersen, E.: Stovbæk krat ved Storåen. 1980. 48 sider, ill. kort. (Naturområder i Jylland, 2.)
- Struer.* Boysen, Benny: Motorjagten »Anna« af Struer. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 5-14, ill.)
- Struer.* Boysen, Benny: »Røsen« af Struer. En veteran på Limfjorden. 1979. 54 sider, ill.
- Struer.* Seværdigheder i Ringkøbing amt. »Struerpigene«, »Sarpsborgpigene«, »Karyatide« og »Ung mand med hjælpeløst kide«. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 70, 88, 94 og 138, ill.)
- Struer-egnen.* En tur omkring Struer. Udg. af Struer-Thyholm Turistforening og Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoratet. Ca. 1980. Folder.
- Stubbergård.* Eriksen, Anne-Mette: Og der var tolv jomfruer at føde. (i: Skalk. 1979, nr. 6, side 16-17, ill.)
- Stubbergård.* Hofmansen, P. K.: Klosteret og herregården Stubber. 1980. 38 sider, ill.
- Stubbergård sø.* Gullach, Benedikt: Vandringer langs Stubbergård sø. 1979. 82 sider, ill., kort.
- Studsgård.* Snejbjerg, Studsgård, Haunstrup sogne. Udviklingen i Snejbjerg, Gødstrup, Haunstrup og Studsgård op til 1979. Red. af Peder Christensen. 1979. 265 sider, ill.
- Sønder Borris.* Kulturlandskabet i Borris og Sdr. Felding - en kortbladsanalyse af et vestjysk landbrugssamfund og en dokumentation for dets udvikling. Af Ruth Helkier Jensen og Kr. M. Jensen. (i: Geografisk tidsskrift. 1979. Bd. 78/79, side 61-99, ill. kort)
- Sønder Felding.* Kulturlandskabet i Borris og Sdr. Felding - en kortbladsanalyse af et vestjysk landbrugssamfund og en dokumentation for dets udvikling. Af Ruth Helkier Jensen og Kr. M. Jensen. (i: Geografisk tidsskrift. 1979. Bd. 78/79, side 61-99, ill. kort).
- Sønder Lem.* Thygesen Poulsen, Per: Lem- en industriby i provinsen. (i: Måneds børsen. 1980, nr. 3, side 28-32, ill.)
- Tambohus.* Alstrøm, Anna Louise: Tambohus. Fra færgested til fiskerleje. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 75-87, ill.)

- Thyborøn.* Damgaard, Ellen: Thyborøn mellem hav og politik. 1929 - 23. oktober - 1979. Af Ellen Damgaard og Poul H. Moustgaard. Udg. af Thyborøn Havns Fiskeriforening. 1979. 111 sider, ill.
- Thyholm.* Pontoppidan, Erik: Den danske atlas eller kongeriget Danmark med dets naturlige egenskaber, elementer, indbyggere, væxter, dyr . . . forestillet udi en udførlig landsbeskrivelse. Thyholm. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 19-26).
- Thyholm.* En tur på Thyholm. Udg. af Struer-Thyholm Turistforening og Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoret. Ca. 1980. Folder.
- Thyholm.* Årsskrift for Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. 1979-80. Årg. 5-6, ill.
- Timgård.* Aarup Jensen, Jens: Nedrivningen af Timgårds lade. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 121-124, ill.)
- Timring.* Uddrag af Vildbjerg, Timring, Nøvling sogneråds forhandlings-protokol. (:1725-1970:). Ved Carl Pedersen. 1979. 92 sider.
- Tjørring.* Nielsen, Laurits: Træk af Tjørring sogns historie. 1980. 230 sider, ill. kort.
- Tvis.* Skov, Torben: Mere viden om et kloster. En orientering om prøvegravningerne på Tvis klostertomt i 1978. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 125-126, ill.)
- Tvis.* Skov, Torben: Tvis kloster. (i: Antikvariske studier. Årg. 2, 1978, side 222-223, ill.)
- Tvis.* Tvis klostets gavebrev af 24. marts 1163. Udg. af Holstebro Museum i samarbejde med Thomsens Bogtrykkeri. 1980. 21 upag. sider, ill.
- Vedersø.* Brovst, Bjarne Nielsen: Livet i Vedersø præstegård. Om Lise og Kaj Munk. 1980. 100 sider, ill.
- Vejrum.* Vellev, Jens: Danske solure fra middelalderen. (i: Hikuin. Årg. 6, 1980, side 29-32, ill.)
- Vejrum.* Vellev, Jens: Timernes dans. (Bl. a. soluret på Vejrum kirke). (i: Skalk. 1980, nr. 5, side 16-17, ill.)
- Vejrup.* Watt, Margrethe: En bronzealderhøj og tuegrave ved Vejrup. Ringkøbing amt. (i: Antikvariske studier. Årg. 3, 1979, side 55-60, ill.)
- Vestkysten.* Jepsen, P. Uhd: Ved de vestjyske fjorde. Ringkøbing fjord. Stadil fjord og Nissum fjord. 1979. 80 sider, ill. (BYGD's vådland-serie. 8).
- Vestkysten.* Jepsen, P. Uhd: Die westjütischen Strandseen. Bestandaufnahme über eine veränderte Naturlandschaft und die Entwirkungen auf ihr Vögelleben. Übersetzt von Carl Christian Kinze. 1979. 80 sider, ill.
- Vestkysten.* Lange, Arne Vrist: Stormflodsramt. Hjælpen til de truede byer på Limfjordstangerne. 1980. 79 sider, ill.
- Vestkysten.* En tur fra Thorsminde til Thyborøn. Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Amtsfredningsinspektoret. Ca. 1980. Folder.
- Videbæk.* COWIconsult: Kollektiv trafik i landdistrikter. (Analyse af bl. a. Videbæk kommune). 1980. VIII, 183 sider, ill.
- Vildbjerg.* Korshøj, Jacob: Vildbjerg gennem 100 år - byen på bjerget. 1976. 11 sider.
- Vildbjerg.* Uddrag af Vildbjerg, Timring, Nøvling sogneråds forhandlingsprotokol. (:1725-1970:). Ved Carl Pedersen. 1979. 92 sider.
- Øster Troelstrup.* Rostholm, Hans: En grav fra ældre romersk jernalder ved Øster Troelstrup i Avlum sogn, Vestjylland. (i: Antikvariske studier. Årg. 1, 1977, side 131-142, ill.)
- Ålkjær.* Alstrøm, Anna Louise: Et drab i Ålkjær 1791. (:Søndbjerg sogn:). (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 4-10).

50-59 NATURVIDENSKAB OG MATEMATIK

50.26 Naturområder og vildtreservater

- Hansen, Hans-Ole: Ringkøbing amt. (i hans: Danske naturområder. 1979, side 225-264, ill.)
- Hjerl Hede. Fredning og frilandsmuseet ved Flyndersø. Red. af Finn Hjerl-Hansen. Ny udg. 1980. 118 sider, ill.
- Hjortaa, Harry: Vestjylland. (i: Harry Hjortaa: Naturen Danmark rundt. 1979, side 172-192, ill.)
- Jepsen, P. Uhd: Ved de vestjyske fjorde. Ringkøbing fjord. Stadil fjord og Nissum fjord. En fortælling om landskabets forandring - og en beskrivelse af naturen og fuglelivet ved Ringkøbing fjord. Stadil fjord og Nissum fjord. 1979. 80 sider, ill. (BYGD's vådland-serie. 8)

Jepsen, P. Uhd: Die westjütischen Strandseen. Bestandaufnahme über eine veränderte Naturlandschaft und die Entwirkungen auf ihr Vogelleben. Übersetzt von Carl Christian Kinze. 1979. 80 sider, ill.

Østergaard, Flemming: Jægerne og de vestjyske fjorde . . . I 1978 fremkom Fredningsplanudvalget for Ringkøbing Amt med en redegørelse for naturforholdene i fjordområderne ved den jyske vestkyst. Interview med J. E. Egefjord. (i: Dansk jagt. Årg. 96, nr. 4, side 8-11, ill.)

52.2 Solure

Vellev, Jens: Danske solure fra middelalderen. (:Vejrum kirke:). (i: Hikuin. Årg. 6, 1980, side 29-32, ill.)

Vellev, Jens: Timernes dans. (:Bl. a. soluret på Vejrum kirke:). (i: Skalk. 1980, nr. 3, side 16-17, ill.)

55.5 Fossiler

Koch, Eske: Krydderi på det jyske tertær. (:Fossiler af ingefær fundet i brunkulslejrene ved FASTERHOLT:). (i: Varv. 1973, nr. 3, side 72-77, ill.)

Den miocæne brunkulsflora og dens geologiske miljø i Søby-Fasterholt området sydøst for Herning. (:Fossiler:). Af B. Eske Koch, Walter L. Friedrich, E. Fjeldsø Christensen, Else Marie Fris. (i: Dansk Geologisk Forening. Årsskrift. 1972, side 1-57, ill. tvl.)

55.9 Vandforurening. Stormfloder

Fiskedøden i Venø bugt. Forurening fra spildevandsanlæg og landbrug truer erhvervsfiskeriet. Interview med Johannes Noer, Keld Kvist. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 98, 1980, nr. 32, side 10-11, ill.)

Forureningsoversigt 1979. Ringkøbing amtskommune. Udvalget for Teknik og Miljø. Amtsvandinspektøren. 1980. 12 blade + 1 kort.

Jensen, Frank: Vandløbsundersøgelser i Holstebro kommune 1978-79. 1979. 158 + 9 sider, 5 kort.

Langer, Anders Vrist: Stormflodsramt. Hjælpen til de truede byer på Limfjordstangerne. 1980. 79 sider, ill.

Søundersøgelser 1978. (:Sunds sø. Gødstrup sø. Vandkraftsø (:Holstebro:). M.E.S. sø. Elværk sø (:Brande:). Søby sø. Stubbergård sø. Borbjerg Mølle sø. Lemvig sø. Ferring sø. Nørre sø. Husby sø:). Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Udvalget for teknik og miljø og Amtsvandinspektoret. 1979. 25 blade, ill.

56.13 Fiskeribiologi

Jensen, Frank: Vandløbsundersøgelser i Holstebro kommune 1978-79. 1979. 158 + 9 sider, 5 kort. (:Bl. a.: Problemer omkring Storåens laksebestand:).

Undersøgelse af heltbestanden i Ringkøbing fjord - Skjern å systemet med specielt henblik på mulighederne for ophjælpning og kontrol af bestanden. Af Vandkvalitetsinstituttet, ATV udarbejdet for Ringkøbing amtskommune. 1979. 61 blade, ill.

56.156 Enkelte områders plante- og dyreliv

Gullach, Benedikt: Vandringer langs Stubbergård sø. 1979. 82 sider, ill.

Torp Pedersen, E.: Stovbæk krat ved Storåen. 1980. 48 sider, ill. kort. (Naturområder i Jylland. 2).

Østergaard, Egon: Albæk-mosen ved Skjern-åen. 1979. 55 sider, ill. (Meddelelser om danske naturlokaliteter. 9).

57.13 Plantøkologi

Guldager Christiansen, Hans: Primærproduktionen på Tipperne. 1977. 64 sider, ill.

Larsen, Viggo: Undersøgelser over plantevæksten i nogle vestjyske vandløb. 1978. 84 sider, ill. (:Lille å ved Holstebro. Fjederholt å ved Ikast. Sydligge parallelkanal samt Ganer å ved Skjern:).

58.44 Insekter

Rald, Erik: Tægefauanaen på Tipperne set i relation til vegetationsudviklingen. Specialrapport 1978. 113 sider.

58.83 Fuglekologi

Deen Petersen, Bodil: Fladvandets bundfauna og vadeflugenes fouragering på reservatet Tipperne. 1977. 61 blade, ill.

Forekomst af blyhagl i vestjyske vådområder samt i kråsen hos danske ænder. Af Bodil Deen Petersen og Hans Meltøfte. (i: Dansk Ornithologisk Forenings tidsskrift. Årg. 73, 1979, nr. 4, side 257-264, ill.)

Fugleagttagelser i Ringkøbing amt. Udgivet af DOF's lokalafdeling i Ringkøbing amt. 1978-80. Årg. 1-3, ill.

Hansen, Mogens: Rapport over Tippernes ynglefugle. 1976. 70 sider, ill.

Jepsen, Palle Uhd: Felsted Kog - et vildtreservat. (i: Naturens verden. 1973, nr. 1, side 17-25, ill.)

Jepsen, P. Uhd: Ved de vestjyske fjorde. Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord. En fortælling om landskabets forandring - og en beskrivelse af naturen og fuglelivet ved Ringkøbing fjord, Stadil fjord og Nissum fjord. 1979. 80 sider, ill. (BYGD's vådland-serie, 8)

Jepsen, P. Uhd: Die westjütischen Strandseen. Bestandaufnahme über eine veränderte Naturlandschaft und die Entwicklungen auf ihr Vogelleben. Übersetzt von Carl Christian Kinze. 1979. 80 sider, ill.

Madsen, Jesper: Forekomst, habitvalg og overnatning hos kortnæbbet gås *Anser brachyrhynchus* på Tipperne 1972-78. (i: Dansk Ornithologisk Forenings tidsskrift. Årg. 74, 1980, nr. 1/2, side 45-58, ill.)

Skotte Møller, Hans: Litteraturliste vedrørende Tippeternes naturhistorie. Ca. 1972. 5 blade.

Tipperne. Årsrapport over observationer. Årg. 1976. 1978. 54 sider, ill.

58.86 Fugle

Fugleagttagelser i Ringkøbing amt. Udg. af DOF's lokalafdeling i Ringkøbing amt. 1978-80. Årg. 1-3, ill.

58.883 Urfugle

Jepsen, Palle Uhd: Urfuglereservaterne - pleje og status. (i: Dansk vildtforskning. 1979, side 56-59, ill.)

60-69 PRAKTISKE FAG

61.44 Arbejdsmiljø

Bro, Vagn: Positivt kritiske elever, argumenter og tryghed. Husholdningskole i Struer undersøger arbejdsmiljøet. Interview med Ejnar Friis Pedersen, Annie Jensen. (i: Pas på. Årg. 9, 1980, nr. 12, side 48-49, ill.)

God bedring - om plejepersonalets arbejdsmiljø (:Centralsygehuset i Holstebro:). (i: Sygeplejersken, 1979, nr. 48, tillæg side 3-39, ill.)

Overgaard, Niels: Farerne mindre - men de sælger stadig helbredet. Havnens »minearbejdere« - lastoptagere - har fået lidt bedre forhold, men de må fortsat regne med hurtig nedslidning. (:Optagning af industrifisk, Thyborøn havn:). Interview med Børge Kjærgaard, Knud Vrist, Anders Thomsen. (i: Pas på. Årg. 9, 1980, nr. 5, side 9-11, ill.)

Overgaard, Niels: Hospitalslaboranter nervøse for abortrisiko. Et hold forskere skal i gang med arbejdsmiljøundersøgelse på hospitalslaboratorier

(:Centralsygehuset i Holstebro:). Interview med Lisbeth Jensen, Carsten Raahede og Anne-Marie Laursen. (i: Pas på. Årg. 9, 1980, nr. 2, side 5-7, ill.)

Overgaard, Niels: Osen fra lodningerne må ikke genere. Den ubehagelige røg skal helt væk på B&O er der enighed om mellem medarbejdere, ledelse og arbejdstilsynet. Interview med H. Willumsen Schmidt, Ove Bildsø. (i: Pas på. Årg. 9, 1980, nr. 10, side 9-10, ill.)

Overgaard, Niels: Skjern-Tarm blandt de første med BST-center. Smed har som heltidsansat konsulent været fødselshjælper. Interview med Chr. Mikkelsen og Henning Jensen. (i: Pas på. Årg. 9, 1980, nr. 2, side 35-36, ill.)

61.49 Ambulancevæsen

Ringkøbing amtskommune. Livsbevarende behandling før og under ambulancetransport. Ved Arbejdsgruppen vedrørende livsbevarende behandling før og under ambulancetransport. 1980. 29 sider, ill.

61.51 Terapi

Nørgaard, Bodil: Sådan behandler vi handicappede børn i Herning. Vi behandler gennem leg. (i: Ergoterapeuten. Årg. 40, 1979, nr. 17, side 534-538 og nr. 18, side 580-586, ill.)

61.555 Apotekervæsen

Lillelund, Rigmor: Holstebro Løveapotek. Apotekets flytninger og personkredsen bag disse. Redaktion og tekst: Rigmor Lillelund og Per Einar Østerbye. 1979. 27 sider, ill.

Strandbygaard, Elisabeth: Et apotek kom hertil. (Skjern apotek). (i: Årbogen for Skjern. Årg. 39, 1980, side 1-5, ill.)

61.642 Psykiatri

Omsorgen for plejehjemsboere med psykiske lidelser. Udg. af Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget. 1979. IV + 60 + 25 blade.

Det psykiatriske behandlingssystem. Social- og sundhedsvæsen. Udg. af Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget, sekretariatet. 1979. 45 blade.

Det psykiatriske behandlingssystem. Sygehusvæsen. Udg. af Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget, sekretariatet. 1979. 82 blade.

Det psykiatriske sygehusfunktion. Udg. Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget. 1979. 37 blade.

Det psykiske og psykiatriske omsorg for børn og unge. Udg. af Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget. 1979. 31 blade.

Skolepsykologiske kontorer, specialundervisning og døgninstitutioner for børn og unge. Udg. af Ringkøbing amtskommune. Psykiatriudvalget, sekretariatet. 1979. 35 blade.

61.707 Sygeplejeuddannelse

Ringkøbing Amts Sygeplejeskole. Hold Marts 77: Det blev hurtigt svært at skelne fra virkelighed. Sygeplejelever indrettede egen afdeling og var patienter og hospitalspersonale i fire døgn. (:Forsøg ved Ringkøbing Amts Sygeplejeskole i Holstebro:). (: Sygeplejersken. Årg. 79, 1979, nr. 8, side 4-11, ill.)

61.721 Sygehusvæsen

Ringkøbing amtskommune. Sygehusplan 1980-1992. Ringkøbing amtsråd. 1980. 107 sider + Bilag 1-3.

62.013 Atomkraftværker

Lokal modstand i Vestjylland. Når Elsam søger atomlosseplads. Paul Gazan, Niels Westberg, interview med Lis Christensen, Birgitte Bendtsen, Knud Avlund Frandsen, Preben Kruse, Anne-Marie Galsgård. (: Politisk revy. Årg. 17, 1979/80, nr. 373, side 5-6, ill.)

62.113 Kakkellovne

Ellegaard, Hanne: Hel generation skal lære at fyre med »faste«. (:Ovnudstilling på Hjerl Hede:). (: Landsbladet. 1980, nr. 3 (2. sektion) side 89-90, ill.)

62.28 Vindmøller

Djørup, Claus: Tvind-skolerne forhindrer målinger på Tvind-møllen. (: Ingeniøren. Årg. 5, 1979, nr. 2, side 4).

Frej Petersen, Carl V.: Sådan er det gået med møllen i Tvind. (: Populær radio & tv-teknik. Årg. 52, 1979, nr. 3, side 6-8, ill.)

Tvindkraft. Udarbejdet af omkring 100 lærere fra Skolesamvirket Tvind. 9. udg. 1980. 95 sider, ill.

62.36 Elektronikvirksomheder

Christensen, Michael H.: Planlægning i to elektronikvirksomheder. (:Bl. a. Bang & Olufsen A/S:). 1979. 210 sider, ill.

62.39 Radio

Lad det være en målsætning at kaste sæsonbegrebet bort. (:Interview med Jens Chr. Sønderup, B&O:). (: Dansk radio industri. Årg. 39, 1973 nr. 5/6, side 12-14, ill.)

62.722 Karosserifabrikker

75-års jubilæum. Fra hestetrukne rutevogne til alle moderne busser. (:J. Ørum-Petersens Karosserifabrik, Herning:). (: Transport. 1979, nr. 8, side 4, ill.)

62.74 Jernbanemateriel

Hansen, Bent: Dansk normalsporet tipvogn? (:Tilhørende Vestjyllands Mergelforsyning:). (: Signalposten. Årg. 15, 1980, nr. 4, side 173-174, ill.)

Thomassen, P.: Vemb-Lemvig-Thyborøn Jernbanes rullende materiel gennem 100 år. 1879 - 20. juli - 1979. 1979. 110 sider, ill.

62.8 Skibe

Boysen, Benny: Motorjagten »Anna« af Struer. (: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 5-14, ill.)

Boysen, Benny: »Røsen« af Struer. En veteran på Limfjorden. 1979. 54 sider, ill.

62.83 Både

Prosjægt. Udgifter af Holstebro Kommunes Ungdomscenter. 1980. 46 upag. sider, ill.

63.06 Landboforeninger

Sunds-Simmelkjær-Ilskov Landboforening 1905-1980. 1980. 23 sider, ill.

63.091 Oldtidsagre

Stumman Hansen, Steffen: Oldtidsagre på Gørding hede. (: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 139-154, ill.)

63.097 Landbrugets historie. 1900-tallet

Nielsen, Bodil: Otte unge om et andelslandbrug. Kortere arbejdstid i landbruget vil styrke andelsbevægelsen. (:Søgård Andelslandbrug ved Sønder Felding:). (:Interview med Sten Møller, Connie Olsen:). (Andelsbladet. Årg. 80, 1979, nr. 11, side 236-238, ill.)

63.4 Brunkulsjetilplantning

Tøttrup, Per F.: Tilplantningen af Nr. Vium-lejet og andre jyske brunkulslejer. (: Carlsbergfondet, Frederiksborg-museet, Ny Carlsbergfondet: Årsskrift. 1979, side 29-35, ill.)

63.513 Kirkegårde

Rysholt, Niels: En skovkirkegård - vokser op på heden. (:Herning nordre kirkegård:). (: Vore kirkegårde. 1978, side 19-24, ill.)

63.7 Mejeribrug

Automatiseret fremstilling af Esrom-oste i Nr. Vium. (: Nordeuropæisk mejeri-tidsskrift. Årg. 46, 1980/81, nr. 1-2, side 40-44, ill.)

Gadan ostekøling og saltning i Videbæk osteriet. (: Nordeuropæisk mejeri-tidsskrift. Årg. 39, 1973, nr. 7, side 22-24, ill.)

Hansen, Robert: Det nye camenbertanlæg i MD-mejeriet Kohave i Troldhede. (i: Nordeuropæisk mejeri-tidsskrift. Årg. 46, 1980/81, nr. 1/2, side 18-22, ill.)

Lille vestjysk mejeri har fundet sin niche - er ene om at producere Cheshire oste. (:Fjordsminde Mejeri, Staby:). (i: Levnedsmiddelbladet. Årg. 17, 1979, nr. 2, side 24-25, 28, ill.)

Det nye mejeriuudviklingscenter (:Nr. Vium:). Af R. F. Madsen, P. Sæderup Nielsen. (i: Nordisk mejeri-tidsskrift. Årg. 45, 1979/80, nr. 7/8, side 175-176, ill.)

63.9 Fiskeri

Damgaard, Ellen: Thyborøn mellem hav og politik. 1929 - 23. oktober - 1979. Af Ellen Damgaard og Poul H. Moustgaard. Udg. af Thyborøn Havns Fiskeriforening. 1979. 111 sider, ill.

Grinderslev, Peter: Hvide Sande. Hver fisker beskæftiger 4-5 mand i land. Mørksej kan afløse torskekvoten. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 98, 1980, nr. 46, side 10-11 og nr 47, side 8-9, ill.)

Madsen, Mads Elenius: Mads Elenius Madsen om fiskeri på Jegindø i tiden 1870-1970. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 30-37, ill.)

pel: Hvide Sande lige nu. Vi har en god flåde, men vi må ikke bruge den. (:Torskestop:). Interview med Henning Værnø, Kristian Enevoldsen, J. O. Ottosen, Finn Backs, Kristian Knudsen, Henning Pedersen, John Iversen, Jørn Nielsen, Arne Krøyer. (i: Dansk fiskeri tidende. Årg. 97, 1979, nr. 31, side 8-11, ill.)

63.91 Dambrug

Overgaard, Niels: Holstebro kommune støtter opdræt af lakse- og ørrednygel. (:Opfostring af udsætningsfisk i renset genbrugsvand:). Interview med Arly Knudsen, A. Søgaard Christiansen, Niels E. Espersen. (i: Danske kommuner. Årg. 11, 1980, nr. 17, side 30-31, ill.)

64.07 Husholdningsskoler

Struerskolen 25 år. 1980. 36 sider, ill.

64.908 Hotelbygninger

Hotel Søndervig Vesterhavsbad ved Ringkøbing. Flemming Bay-Jørgensens tegnestue beskriver projektet. (i: DPA. Danske praktiserende arkitekter. Årg. 16, 1978, nr. 3, side 66-69, ill.)

65.55 Engroshandel

Wedderkopp, Søren: Skal lære at sælge - og at færdes. Eksportørskolen startet med 28 elever i Herning. (i: Markedsføring. 1979, nr. 3, side 28, ill.)

65.59 Supermarkeder

Møller, Gregers: Det er funktionerne, der har bestemt Herning-Centrets byggeplan. (i: DPA. Danske praktiserende arkitekter. Årg. 18, 1980, nr. 5, side 18-21, ill.)

65.8 Kollektiv trafik

COWIconsult: Kollektiv trafik i landdistrikter. (:Analyse af bl. a. Videbæk kommune:). 1980. VIII, 183 sider, ill.

Kollektiv trafik. Plan og redegørelse. Rapport udarbejdet for Ringkøbing amtsråd af amtsrådets planlægningssekretariat for kollektiv trafik i samarbejde med Cowiconsult, Rådgivende Ingeniører AS. 1980. 65 + 255 sider, ill.

Trafik i nordisk tåtotr. En fremtidsstudie med tonvikt på kollektivtrafikken i medelstore tåtotter. (:Herning:). 1978. Side HE 1 - HE 39, ill. (NUSerien. A 1978:14).

65.82 Vejtrafik

Pedersen, Erling: Fra færgefart til dæmning. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 10-18, ill.)

65.84 Jernbaner

Andreassen, Preben: Holstebro - et jernbaneknudepunkt. 1980. 23 sider, ill.

65.841 Enkelte banestrækninger

Frandsen, J.: 100-års jernbanecjubilæum. (Vemb-Lemvig-Thyborøn Jernbane). (i: Jernbanen. Årg. 19, 1979, nr. 3, side 71-73, ill.)

Gregersen, A.: Viborg-Herning (Vg-Hr). (:nedlagte baner:). (i: Signalposten. Årg. 9, 1973, nr. 3, side 120-130, ill.)

Guldvang, S. A.: VLTJ - Vemb-Lemvig - 100 år. 1879 - 20. juli - 1979. (i: Jernbane-bladet. Årg. 7, 1979, nr. 7, side 12-16, ill.)

Jensen, Niels: Midtjyske jernbaner. (:Langå-Struer, Silkeborg-Herning, Viborg-Herning, Vejle-Herning, Troldhede-Vejen:). 1979. 116 sider, ill.

Omkring tertiærdriftens tidligste år. Skitser fra Vemb-Lemvig jernbane 1879-1882. C. P. Au-beck og A. Flakmans optegnelser. Udg. af Jens Koefoed og P. Thomassen. 1979. VII sider, side 4-34, side XL-LIV, ill.

Thomassen, P.: Med Lemvigbanen gennem 100 år. 1879 - 20. juli - 1979. 1979. 258 sider, ill.

Thomassen, P.: Nøget gammelt om VLTJ. (:Vemb-Lemvig-Thyborøn Jernbane:). (i: Jernbanen. Årg. 19, 1979, nr. 3, side 68-69, ill.)

Thomassen, P.: Vemb-Lemvig-Thyborøn Jernbanes rullende materiel gennem 100 år. 1879 - 20. juli - 1979. (:Med supplement til Med Lemvig-banen gennem 100 år.). 1979. 110 sider, ill.

65.909 Skibsfartshistorie

Boysen, Benny: Kuf »Johanne« af Holstebro. (Re-deriet Leonard Tang & Søn). (: Holstebro Museum: Årsskrift. 1979, side 151-161, ill.)

Boysen, Benny: Motorjagten »Anna« af Struer. (: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 5-14, ill.)

65.94 Havnevæsen

Damgaard, Ellen: Thyborøn mellem hav og politik. 1929 - 23. oktober - 1979. Af Ellen Damgaard og Poul H. Moustgaard. Udg. af Thyborøn Havns Fiskeriforening. 1979. 111 sider, ill.

65.98 Redningsvæsen. Søulykker

Alexander Newskis forlis ved Harboøre i 1868. Spændende udstilling om en russisk orlogsfregats dramatiske forlis ved den jyske vestkyst. (: Fakta om Sovjetunionen. 1980, nr. 7-8, side 51).

Gay, Kr.: En stranding på Harboøre i 1754. (: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 117-120, ill.)

Normann, Gert: »U-20«. Et stykke verdenshistorie der endte på den jyske vestkyst. (: Delfinen. Årg. 1, 1979, nr. 2, side 12-18, ill.)

66.51 Brænde

Skym, Jørgen: Læhegnene - en alternativ energikilde? Ryddede læhegn i Ringkøbing amt repræsenterer årligt 2200 tons svær fyringsolie - amters stående vedmasse i læhegn ca. 1 mio m³. (: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 100, 1979, nr. 1, side 14-17, ill.)

66.81 Mølleri

Nielsen, Sigfred: Den sidste vandmølle i Holstebro. (:Lægård Mølle.). Båndoptagelse ved Benny Boysen. (: Holstebro Museum: Årsskrift. 1979, side 39-50, ill.)

66.85 Slagteri. Kød- og fiskeindustri

Gade, Chr.: Ål fra Hellerød - efterspurgt over hele Jylland. (: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 12-15, ill.)

Nielsen, Knud Erik: Holstebro Svineslagteri. Royal Dane. 100 år. 1979. 20 upag. sider, ill.

Slagterisamarbejdet Skive-Herning-Holstebro er kommet godt fra start. (:Skive Andelslagteri.

Herning Svineslagteri, Holstebro Svineslagteri). Interview med N. O. Philipsen, Jens Jakobsen, Gunnar Pedersen, Chr. Johansen, Erik Kjær, Preben Bjørn, H. O. Jensen. (: Andelsbladet. Årg. 81, 1980, nr. 16, side 368-371, ill.)

66.9 Plastindustri

Jensen, J.: En jernindustriell virksomhed bliver plastforarbejdende. (:Herning Beholderfabrik, plastromler). (: Plastic. Årg. 30, 1980, nr. 10, side 28, ill.)

67.7 Tekstilindustri

Jepsen, Eli: Historien bag tekstilindustriens udvikling i Hammerum herred. (: Teknisk tidsskrift for tekstil og beklædning. Årg. 37, 1979, nr. 1, side 6, nr. 2, side 8 og nr. 3, side 4, ill.) Fortsættelsen fra 1978.

Knudsen, Laurids: Efter hosebinderne. Sådan begyndte det. 1979. 297 sider, ill.

68.07 Husflid

Husflidsskolen, Hvidbjerg. 1910. (: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 11, ill.)

68.8 Klædefabrikker

lui: Er udsat for helt urimelig konkurrence. Skal den danske tekstil- og beklædningsbranche virkelig gå sin død i møde. (:Herning Klædefabrik). Interview med Gunnar Jespersen. (: Arbejdsgiveren. 1979, nr. 1, side 26-28, ill.)

68.89 Fabrikysersker

Vi kvinder finder os i for meget. Syersker i Herning 1930-80. Af Lis Bertelsen . . . et al. 1980. 98 sider, ill.

69.51 Vandløbsregulering

Nielsen, Knud Erik: Det kunstige stryg, der skal opjælle Storåens helt-bestand. (: Ferskvandsfiskeribladet. Årg. 78, 1980, nr. 1, side 6-10).

69.54 Kystsikring

Kystinspektoret: Holmsland Klit 80. 1980. 73 blade + bilag, ill. (:Strækningen fra Husby Klit til Nymindegab.).

Langer, Anders Vrist: Stormflodsramt. Hjælpen til de truede byer på Limfjordstangerne. 1980. 79 sider, ill.

69.59 Dykkerarbejde

Normann, Gert: Dykninger ved »Newsky«. (:Alexander Newsky). (: Delfinen. Årg. 1, 1979, nr. 5, side 43-47).

69.61 Vejvæsen

Bonde, K.: Ringkøbing Amtskommune. (:Vejvæsen:). (:Foredrag ved Amtsvejingeniørforeningens årsmøde 27.-29.-5.1973:). (i: Dansk vejtidsskrift. Årg. 50, 1973, nr. 10, side 173-176, ill.)

69.84 Vandrensning

Elsnab Olesen, Sv.: Rensning af jernholdigt vandløbsvand. (:Forsøgsrensningsanlæg i Hvidmosen ved Holstebro:). (i: Hedeselskabets tidsskrift. Årg. 94, 1973, nr. 3, side 46-49, ill.)

69.85 Spildevand

Burian-Hansen, Poul: Automatisk ristmaskineri til overfaldsbygværk i Herning kommune. (i: Stads- og havneingeniøren. Årg. 71, 1980, nr. 5, 172-175, ill.)

69.86 Forbrændingsanlæg

Skovgaard, Finn: Forbrændingsanlæg producerer varme til byens indbyggere. (:Holstebro:). (i: Tidsskrift for maskinvæsen. Årg. 83, 1973, nr. 4, side 25-29, ill.)

69.87 Miljøforurening

Cheminova-sagen 1978. En miljøsag belyst ved akter og avisdebat. Red. af Gudrun og Søren Wium-Andersen. 1979. 110 sider, ill.

Søndersøgelser 1978. (:Sunds sø. Gødstrup sø. Vandkraftsø (:Holstebro:). M.E.S. sø. Elværk sø (:Brande:). Søby sø. Stubbergård sø. Borbjerg Mølle sø. Lemvig sø. Ferring sø. Nørre sø. Husby sø:). Udg. af Ringkøbing Amtsråd. Udvalget for teknik og miljø og Amtsvandinspektoratet. 1979. 25 blade, ill.

69.94 Brunkulsøjer

Ellgaard, Hanne: En billet til helvede - og retur. Det jyske brunkulseventyr er historie nu, men en historie, mange i dag gerne vil høre. Entreprenør Ewald Dahl, Hammerum, er en af dem, der kan fortælle om Jyllands Klondyke i dets storhedstid. (i: Landsbladet. 1979, nr. 51-52 (2. sektion) side 73-75, ill.)

69.97 Stenfiskeri

Boysen, Benny: »Røsen« af Struer. En veteran på Limfjorden. 1979. 54 sider, ill.

70-79 KUNST. TEATER, FILM. MUSIK. SPIL. IDRÆT**71.084 Sommerhuse**

R: Ferichus ved Søndervig. (:Arkitekter: C. F. Møllers Tegnestue:). (i: Arkitektur. Årg. 24, 1980, nr. 6, side 258-260, ill.)

71.64 Byernes arkitekturhistorie

Ringkøbing. C.C.B.: Nyopført gammelhus midt i Ringkøbing. (i: DPA. Danske praktiserende arkitekter. Årg. 17, 1979, nr. 10, side 24-26, ill.)

71.864 Enkelte kirkebygninger

Ferring, Johannesen, Allis: Kalkmalerierne i Ferring kirke. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 57-68, ill.)

Lemvig. Kaalund, Bodil: Udsmykningen af Lemvig kirke. (i: Viborg stifts årbog 1980, side 21-25, ill.)

Vejrum. Vellev, Jens: Danske solure fra middelalderen. (i: Hikuin. Årg. 6, 1980, side 29-32, ill.)

Vejrum. Vellev, Jens: Timernes dans. (:Bl. a. soluret på Vejrum kirke:). (i: Skalk. 1980, nr. 3 side 16-17, ill.)

71.9564 Egns- og byplanlægning

Ringkøbing amt. Offentlig debat om regionplanlægning 1977-78. 1979. 122 sider, ill.

Ringkøbing amt. Oversigt over planlægningen i Ringkøbing amt. (i: Byplan. Årg. 25, 1973, nr. 1, side 29-30, ill.)

Ringkøbing amt. Rasmussen, Lorents Bruno: Regionplan. Interview med Niels Skytte, S. E. Kristensen, Lars Agerskov, N. O. Hansen. (i: Danske kommuner. Årg. 11, 1980, nr. 14, side 8-11, ill.)

Ringkøbing amt. Regionplan. Vedtaget af Ringkøbing amtsråd den 13. november 1979. 1979. 198 sider, ill. kort.

Ringkøbing amt. Regionplan forudsætninger. Udg. af Ringkøbing amtskommune. 1979. 189 sider, ill.

Ringkøbing amt. Regionplan i Ringkøbing Amtskommune. (i: Byplan. Årg. 32, 1980, nr. 2, side 56-57, ill.)

Ringkøbing amt. Skriftlige indlæg i debatten om regionplanlægning 1977-78. 1979. 268 sider, ill.

Egvad. Egvad kommune dispositionsplan 1974. Udarbejdet i samarbejde med kommunens tekniske forvaltning af Sven Allan Jensen, H. H. Skaarup og J. M. Jespersen. 1974. 80 blade, ill.

Herning. Rapport om Herning bymidte. Udarbejdet af Bymidteudvalget. 1979. 76 sider, ill.

Ringkøbing. Hvad vil vi med gaderne i Ringkøbing bymidte. § 40 trafiksanering. Debatoplæg. Udg. af Stadsingeniørens kontor, Ringkøbing kommune. 1979. 22 blade, ill.

Ringkøbing. Notat vedr. § 40. Trafiksaneringsforsøg på Søbergsvvej. Udg. af Stadsingeniørens kontor, Ringkøbing kommune. 1979. 9, 10 blade, ill.

Ringkøbing. Ringkøbing torv og kirkeplads. (i: Arkitekten. Årg. 82. 1980, nr. 17, side 393-399, ill.)

71.963 Boligområder

Schade, Virtus: Man går hjem gennem en skulptur. (:Gullestrup, Herning:). (:Interview med Christian Lymann Hansen, Finn Gaardboe:). (i: Boligen. Årg. 40, 1973, nr. 2, side 98-99, 101, ill.)

73.08 Statuer

Seværdigheder i Ringkøbing amt. »Struerpigene«, »Sårpsborgpigene«, »Karyatide« og »Ung mand med hjælpeløst kid«. Struer. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 70, 88, 94 og 138, ill.)

74.6 Malerkunst. Kalkmalier

Johannesen, Allis: Kalkmalierne i Ferring kirke. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 57-68, ill.)

Kaalund, Bodil: Udsmykningen af Lemvig kirke. (i: Viborg stifts årbog. 1980, side 21-25, ill.)

76.332 Guldmødekunst

Guldsmede i Holstebro i 1700-årene. En foreløbig orientering. Af Rigmor Lillelund og Torben Skov. (i: Holstebro Museum: Årskr. 1979, side 109-132, ill.)

77.08 Teaterlokaler

Arnfred, Tyge: Teatret ved Herning Højskole. Arkitekt: Viggo Møller-Jensen og Tyge Arnfred. (i: Arkitektur. Årg. 23, 1979, nr. 4, side 150-155, ill.)

77 096 Teaterhistorie

Barba, Eugenio: The floating islands. Reflections with Odin Teatret. Ed. by Ferdinando Taviani. Translations by Judy Barba, Francis Pardeilhan, Jerrold C. Rodesch, Saul Shapiro, Julia Varley. 1979. 199 s. 40 tvl.

Barba, Eugenio: Modsætningernes spil. Oversat af Martin Berg. 1980. 67 sider. (:Om Odin-teatret:).

Risum, Janne: Kønssammensætning og kvindroller (:Gruppeteater. Team Teatret:). Interview med Annette Bram. (i: Teaterarbejde. 1979, nr. 4, side 13-16, ill.)

77.67 Biografvæsen

Overgaard, Niels: Der blev landet mange torsk den dag (:Hvide Sande Bio:). Interview med Birger Raunow. (i: Levende billeder. Årg. 6, 1980, nr. 9, side 8-9, ill.)

78.06 Orkestre

Struer FDF/FPF orkester 1920-1980. 1980. 31 sider, ill.

78.76 Folkedansemusik

Bech, Arne: Gamle danse fra Hardsyssel. 1979. 51 sider, ill.

78.797 Viser

Bendtsen, Svend Erik: Waagner-viser. Udvalgt og sat i musik. 1979. 54 sider, ill.

78.902 Folkemusik

Mundbjerg, G. N.: Da der blev skrevet dansemusik i Hvidbjerg præstegård. (i: Årskr. udgivet af Egns historisk Forening for Thyholm & Jejndø. Årg. 5, 1979, side 28-29, ill.)

78.914 Elektronisk musik

Colding-Jørgensen, Henrik: Holstebro elektronmusikstudie. (i: Bulletin/Dansk Elektronmusik Selskab. 1979, nr. 3, side 22-25).

79.296 Folkedanse

Bech, Arne: Gamle danse fra Hardsyssel. 1979, 51 sider, ill.

79.606 Idrætsforeninger

100-års idræt blandt uldjyder. Red. af Herluf Johansen, W. Schreiber og Gunnar Præst. (:Hammerum Herreds Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforening:). 1980. 189 sider, ill.

Snejbjerg Skytte-, Gymnastik- og Idrætsforening gennem 100 år. Samlet og redigeret af: Peder Christensen, Henning Elbrønd Pedersen og Filip Christiansen. 1979. 47 sider, ill.

78.79 Badminton

Kjær, Jens Chr.: Brande Badminton Club 1947-1980. 1980. 25 sider, ill. (Ravnbanerets lokalhistoriske serie. 2).

79.9 Jagt

Bjerg-Thomsen, J.: 1 sol, regn og vestenvind. 2. udg. 1980. 107 sider, ill.

80-89 LITTERATUR. SPROG

86.77 Jysk skønlitteratur

Kousgaard, Alfred: »Awtene«. Vestjyske digte. 1979. 30 sider, ill.

89.667 Jyske dialekter

Ringgaard, K.: Sproget i Vestjylland. (i: Fra Fanø til Holmsland Klit. Turistårbogen 1980. 1980, side 12-16, ill.)

89.684 Stednavne

Skautrup, Peter: Hardsyssels stednavne. Supplerende bemærkninger til »Stednavne i Ringkøbing amt«. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 93-116).

90-99 HISTORIE**90.85 Segl**

Prange, Knud: Herredssegel og kommunale våben i Ringkøbing amt. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 5-26, ill. + 4 tvl.)

90.87 Kommunevåben

Prange, Knud: Herredssegel og kommunale våben i Ringkøbing amt. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 5-26, ill. + 4 tvl.)

91.151 Stenalderen

Dehn-Nielsen, Henning: Vestjylland i hedenold. (i: Fra Fanø til Holmsland Klit. Turistårbogen 1980. 1980, side 27-39, ill.)

Ebbesen, Klaus: Nordvestjyllands dysser og jættestuer. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. 1979, side 51-102, ill.)

Skov Torben: To gravhøje fra den jyske enkeltgravskultur. (i: Holstebro Museum: Årsskrift. 1975, side 15-28, ill.)

Watt, Margrethe: En høj med megalitgrav ved Resen. (:Udgravning af resterne af en jættestue i Resen i 1978:). (i: Holstebro Museum. Årsskrift. 1979, side 103-108, ill.)

91.153 Bronzealderen

Watt, Margrethe: En bronzealderhøj og tuegrave ved Vejrup. Ringkøbing amt. (i: Antikvariske studier. Årg. 3, 1979, side 55-60, ill.)

91.155 Jernalderen. Vikingetiden

Rostholm, Hans: En grav fra ældre romersk jernalder ved Øster Troelstrup i Avlum sogn, Vestjylland. (i: Antikvariske studier. Årg. 1, 1977, side 131-142, ill.)

Skov, Torben: En vikingetidsbebyggelse i Herrup. (i: Antikvariske studier. Årg. 3, 1979, side 61-68, ill.)

Stumann Hansen, Steffen: Oldtidsagrene på Gørding hede. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 139-154, ill.)

Watt, Margrethe: En bronzealderhøj og tuegrave ved Vejrup. Ringkøbing amt. (i: Antikvariske studier. Årg. 3, 1979, side 55-60, ill.)

96 Danmarks historie

Pichard, Knud: Krig og ufred. Hardsyssel i danmarkshistorien. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 27-52, ill.)

96 15 Middelalderarkæologi

Skov, Torben: Mere viden om et kloster. En orientering om prøvegravningerne på Tvis kloster-tomt i 1978. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 125-126, ill.)

Skov, Torben: Tvis kloster. (i: Antikvariske studier. Årg. 2, 1979, side 222-223, ill.)

96.6 Krigen 1864

Damsgaard, Johan Chr.: Et soldaterbrev fra 1864. (:Med indledning af Poul Møller:). (i: Årsskrift udgivet af Egshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 20-27, ill.)

96.71 1940-1945

Fonager, Carl: Et våben - mange våben (:Beretning fra modstandsbevægelsen med udgangspunkt i Holstebro Museums samling af samtidige våben:). (i: Holstebro Museum: Årsskrift. 1979, side 163-171, ill.)

99.4 Biografier af enkelte personer

Beck, Waage. Beck, Waage: Min vestjyske barndom. (:Ryde-Handbjerg pastorat:). (i: Aalborg stiftsbog. 1979, side 59-66)

Buchholtz, Johannes. Rolvsen, Stig: Buchholtz omkring 1920. En litterær mosaik. 1980. 44 sider, ill.

Clausager, Anders Jensen. Clausager, Anders Jensen: Anders Jensen Clausager (1834-1928). Brudstykker til en biografi meddelt af Jørgen Peder Clausager. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 115-137, ill.)

Damgaard, Aage. Damgaard, Aage: Mit livs rigdom. 1980. 179 sider, tvl.

Damsgaard, Johan Chr. Damsgaard, Johan Chr.: Et soldaterbrev fra 1864. (Med indledning af Poul Møller). (i: Årsskrift udgivet af Egshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 20-27, ill.)

Ebbensgaard, Aage. Bach: Den der skaffer penge må også have indflydelse. Amtsborgmester i Ringkøbing amtskommune, Aage Ebbensgaard, 70 år, fortæller om dygtige politikere, samarbejde mellem politikere og embedsmænd, tjenestemandsbegrebet, postterminalen, folke-

- tinget, lovindgreb, og om firsernes krisetid. (i: Kommuneorientering. 1980, nr. 1, side 1-2, ill.).
- Gjelstrup, P. C.*: Gjelstrup, P. C.: Ved løvfaldstidene. Erindringer fra et rigt liv. 1980. 114 sider, ill.
- Green, Jacob*. Christensen, Peder: En ener med evner. Jacob Green fra Neder Green i Arnborg. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 89-93, ill.).
- Højberg, Kirstine*. Højberg, Kirstine: Kirstine Højberg fortæller . . . (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 27-32, ill.).
- Jensen, BirtheLine*. Rytter, Jens: Hun gjorde Venø grøn. Line og »Per Christian å æ Gåe«. 1980. 11 sider, ill.
- Larsen, Thøger*. Bailum, Henry: Thøger Larsen. Liv og digtning. 1979. 61 sider, ill.
- Larsen, Thøger*. Nørgaard, Felix: Kvinden, solen og universet. Om Thøger Larsen som menneske og digter. 1980. 275 sider, ill.
- Madsen, Johannes*. Sønderby Madsen, K.: Gammel Johannes. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 63-69, ill.).
- Munk, Kaj*. Brovst, Bjarne Nielsen: Livet i Vedersø præstegård. Om Lise og Kaj Munk. 1980. 100 sider, ill.
- Munk, Lise*. Brovst, Bjarne Nielsen: Livet i Vedersø præstegård. Om Lise og Kaj Munk. 1980. 100 sider, ill.
- Naae, Viggo*. Viggo Naae. Typografen - bogkunstneren - mennesket. Udg. af Grafisk Cirkel. 1979. 85 sider, ill.
- Pedersen, Søren Christian*. Beretning om en Skjern-pionér. (Bødker Søren Christian Pedersen). (i: Årbogen for Skjern. Årg. 38, 1979, side 3-6, ill.).
- Rasmussen, Louis*. Smith, Johannes: Æ trykker. (i: Ringkjøbing årbog. Årg. 53, 1979, side 3-13).
- Rolsted, Johs*. Rolsted, Johs.: Oplevelser fra 5 måneders ophold på Herning Centralsygehus. 1980. 31 sider, ill.
- Rusbjerg, Kresten*. Madsen, Kr.: Maleren Kresten Rusbjerg. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 2-3, ill.).
- Sandholm, Jens*. Møller, Erling: Oprejsning til Jens Sandholm. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 13, 1979, side 127-128, ill.).
- Skautrup, Peter*. Skautrup, Peter: Hørt og husket. 1979. 179 sider, ill.
- Staurstrup Jensen, Peter Christian*. Rytter, Jens: Hun gjorde Venø grøn. Line og »Per Christian å æ Gåe«. 1980. 11 sider, ill.
- Termansen, Signe*. Termansen, Signe: Man starter som lille - og så bli'r man stor osv. (i: Vestjyder fortæller. 1979, side 7-26).
- Waagner, William*. Bendtsen, Svend Erik: Waagviser. Udvalgt og sat i musik. 1979. 54 sider, ill.
- Vestergaard-Poulsen, O*. Buhl, Kristian: Mindeord. (i: Indre missions tidende. Årg. 127, 1980, nr. 7, side 161-162, ill.).
- Aastrup, K. L. J. L.*: K. L. Aastrup 26. 11. 1899-14. 5. 1980. (i: Hymnologiske meddelelser. Årg. 9, 1980, nr. 3/4, side 159-161).
- Aastrup, K. L.* Skov Thomsen, K.: Ved K. L. Aastrups begravelse i Husby 20. 5. 1980. (i: Tidehverv. Årg. 54, 1980, nr. 7, side 75-76).

99.8 Stamtavler

Mundbjerg, Gunnar Noes: Mellem Limfjord og Alhede. En beskrivelse af to slægter fra Mundbjerg og Herrup i Sevel sogn. 1980. Bd. 1 (Mundbjerg-slægten / samlet og tilrettelagt af Gunnar Noes Mundbjerg) og bd. 2 (Herrup-slægten / samlet og tilrettelagt af Gunnar Noe Mundbjerg og Anna Søndergaard).

99.9 Stamtavler over enkelte familier

Andersen. Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Gravets Andersen, født 1817, gårdejer i Hedegård, Dejbjerg sogn, og hustru Charlotte Marie Christensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1976. 92 blade, 9 tlv.

Bay. Slægtsarkivet: Slægten Bay. Omhandlende proprietær på Lauralyst i Tvis sogn, Hans Henrik Bay 1805-1841, og hustru Lauretine Severine Christiane Richter 1812, deres forældre og efterkommere. 1980. 59, 49 blade, 10 tlv.

Breitenbauch. Breitenbauch, Børge E.: Breitenbauch. En slægtsbeskrivelse. 1979. Bd. 2, ill. (Duplikeret). (:Slægtslinier i Hardsyssel:).

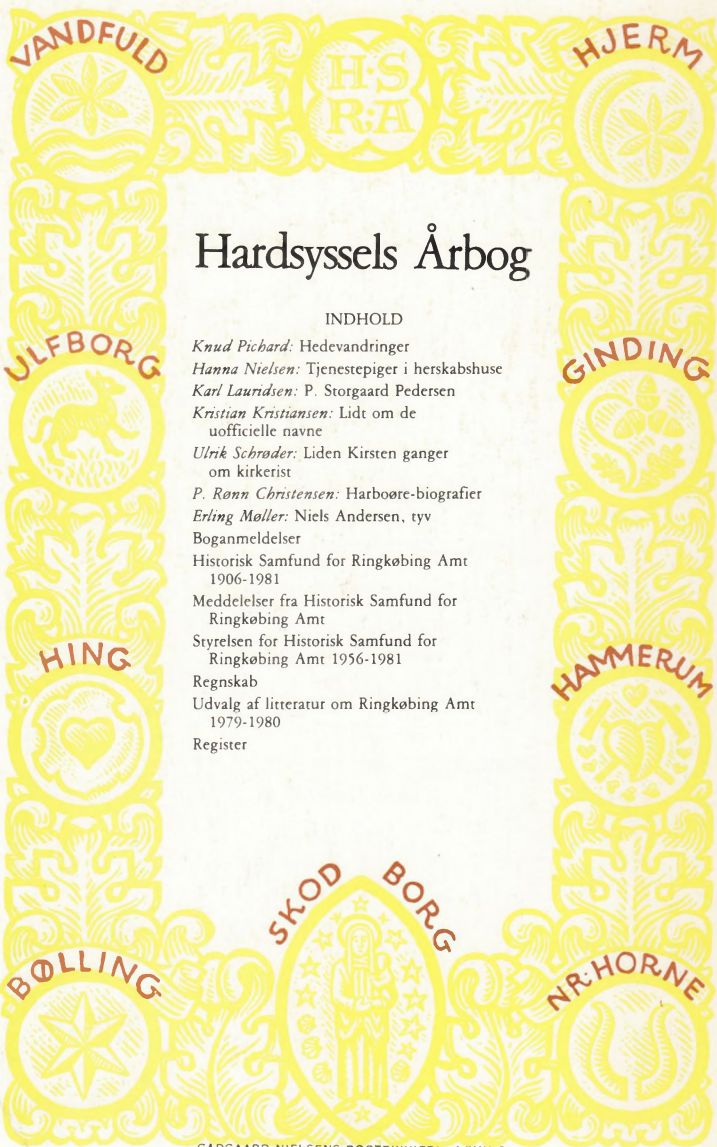
Christensen. Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Peder Villum Christensen, født 1817, gårdejer i Gammelgårde, Dejbjerg sogn, og hustru Marlen Elisabeth Mortensdatter, deres forfædre og efterkommere. 1976. 134 sider, 18 tlv.

- Christensen.* Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Thomas Christian Christensen, født 1799, ejer af Brandholm, Brande sogn, og hustru Jensine Marie Arvad, deres forfædre og efterkommere. 1976. 175 blade, 20 tvl.
- Christensen.* Slægtsarkivet: Slægten fra Søgårdhus. Omhandlende Laurids Christensen, 1798-1886, husmand i Søgårdhus, Fabjerg sogn, og hustru Johanne Andersdatter, 1808-1889, deres forfædre og efterkommere. 1980. 246 blade, 50 tvl. og 7 slægtstavler.
- Gadgaard.* Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Christen Nielsen Gadgaard, født 1841, fæstehusmand på Nørhede, Sdr. Nissum sogn, og hustru, Kirsten Christensen, deres forfædre og efterkommere. 1978. 98 sider.
- Pugflod.* Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Jens Andersen Pugflod, født 1798, gårdejer i Harboesgård i Gammelsogn, senere i Søgård i Nørby, Nysogn, og første hustru, Ane Christensdatter samt anden hustru, Gjertrud Pedersdatter, deres forfædre og efterkommere. 1976. 248 blade, 25 tvl.
- Sable.* Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog, Christen Jensen Sable, født 1794, daglejer, kvægdrejer og uldbinder i Knylehuse på Ø. Herborg hede, Vorgod sogn, og hustru Kirsten Nielsdatter, deres forfædre og efterkommere. 1977. 152 sider.
- Tarben.* Lodberg, Thorv.: Tarben-slægten fra Klitten. Et uddrag af Torben Klitting. 1980. 48 sider, ill.
- 99.94 Slægtshistorie**
- Gade.* Overgaard, Anna: Lidt om slægten Gade. (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 6, 1980, side 17-18, ill.)
- Hebsgaard.* Møller, Poul: Lidt gårdhistorie m.m. (:Fløvlev, Thyholm:). (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 38-42, ill.)
- Hillersborg.* Hillersborg, Mads: Ad vore vante veje. 1980. 83 sider, ill.
- Karberg.* Bonefeld, Olav: Profiler omkring en al-singer. Amtmand A. V. Karberg, slægt og venner. 1978. 55 sider, ill.
- Munklinde.* Hagelskjær Lauridsen, L.: Munklindebogen. En egn- og slægtshistorie. 1979. Bind 3, ill. (Fæstebonden i Skygge. En kulturhistorisk skildring af livet i 1600-årene. Skygge i istiden og stenalderen samt tillæg til Munklindebogen I og II).
- Nielsen.* Karen Niensens familiebog. Af Grethe og Benny Boysen. 1979. 17 sider, ill.
- Overgaard.* Overgaard, Anna: Slægten Overgaard på Hindsels 150 år. (:Rettelser og tilføjelser:). (i: Årsskrift udgivet af Egnshistorisk Forening for Thyholm & Jegindø. Årg. 5, 1979, side 45).
- Særkjær.* Hansen, Christian N.: Den frugtbare Særkjær-slægt. (i: Hardsyssels årbog. Række 2, bind 14, 1980, side 53-62, ill.)
- Bemærk venligst:
Følgende 2 tegn: (: :)
erstatte kritisk klamme
(flirkantet parentes)**

REGISTER

omfattende personer (personer, der bare er nævnt, men ikke videre omtalt, er udeladt), stednavne og emner
B angiver billede.

- Alheden 6, 8, 11, 22
 An Wåt (Herning-egnen) B 50
 Andersen, Niels (Tyv) 67-70
 Anmeldelser:
 Hagelskjær Lauridsen, L.: Fæstebonden
 i Skygge 72-73
 Jepsen, Eli: Herning by og egn 72
 Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne
 til dets benyttelse 74
 Langer, Anders Vrist: Stormflodsramt 72
 Lier Hansen, Tage: Gjelleruplund 71
 Rytter, Jens: Hun gjorde Venø grøn 73
 Rytter, Jens: Træk af Venø færgefarts historie 73
 Skjernådal, før, under og efter afvandingen 73
 Torp Pedersen, E.: Stovbæk krat ved Storåen 74
 Vestjyske ture 74
 Avsumgård 35-36, B 37
 Axelhus (Ørre) 15, B 16
 Axelsen, Johannes (Ørre) 15-16
- Bach, A. (Kammerherre) B 78
 Blicher, Steen Steensen (Digteren) 6, 9, 15, B 17
- Christensen, Dagmar (Stuepige) 28-30, B 28
 Clasonsborg Klædefabrik 9
- Dalgas, E (Hedeselskabet) 6, 8, 11
 Dethlefsen (Holstebro) 28-30
 Dethlefsen, Christian (Overlæge) B 30
 Dueholm, Kathrine (Husjomfru) 25-28, B 26
- Eskebjerg, Mitte (Husjomfru) 35-40, B 35
- »Feldinghus« (Holstebro) 25-28, B 27
 Færch (Holstebro) 25-28
 Fårehyrde 7, B 7
- Gedhus 12
 Grønning, Anne Marie (Herning-egnen) 15-16
- Harbør 61-65
 Hedeafbrænding 18-19
 Hedebrande 18-19
 Hede bønder 18-20
 Hedekolonister 21-23
 Hedeopdyrkning 8, 21-23
 Heder 5-24
 Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 75-80
 Holstebro søndre plantage, Mindesten B 52
 Husgerning 25-40
- Ingstrup, Peder Boller (Degn, Harbør) 61-63
- Jermiin (Avsumgård) 35-36
 Den jyske hede 5-24
- »Kartoffeltyskerne« 21-23, B 22
 Kirkeriste 53-60, B 54, B 55, B 57
 Kjærgaard, Anders (Fabjerg) 67-70
 Kongenshus Mindepark, Mindesten B 10
 Kroer 12-13
 Kæltringer 13-18, B 14
- Litteratur om Ringkøbing amt 81-99
- Markeder 20
 Mindestene
 Axelhus B 16
 Holstebro søndre plantage B 52
 »Kartoffeltyskerne« B 22
 Kongenshus Mindepark B 10
- Natmandsfolk 13-18, B 14
 Navne 45-51
 Nørre Vosborg 31-35, B 34, B 66
- Olufsen (Quistrup) 36-40
- Pedersen, Ane (Herning-egnen) B 50
 Pedersen, P. Storgaard (Lærer, Hee) 41-44, B 43
 Personnavne 45-51
 Pedersen, Tang (Nørre Vosborg) 31-35
 Plantager 8
 Post, Laust (Herning) B 48
- Quistrup 36-40, B 38
- Sandflugt 19
 Sig Steffensen, Dagmar (Kokkepige) 31-35, B 32
 Snejbjerg kirke 5, B 6
 Steffensen, Dagmar Sig (Kokkepige) 31-35, B 32
 Storgaard Pedersen, P. (Lærer, Hee) 41-44, B 43
 Studedrift 12, B 13
 Sølle Søren (Herning) B 47
 Sørensen, Laurids (Herning) B 48
 Sørensen, Søren (Herning) B 47
- Tang-Petersen (Nørre Vosborg) 31-35
 Tilnavne 45-51
 Tjenestepiger 25-40
 Tørv 20
- Uldbinderi 9
 Ulve 20-21
- Veje 11-12
- Wåt, An (Herning-egnen) B 50
 Øgenavne 45-51

Hardsyssels Årbog

INDHOLD

- Knud Pichard*: Hedevandringar
Hanna Nielsen: Tjenestepiger i herskabshuse
Karl Lauridsen: P. Storgaard Pedersen
Kristian Kristiansen: Lidt om de uofficielle navne
Ulrik Schrøder: Liden Kirsten ganger om kirkerist
P. Rønn Christensen: Harboøre-biografier
Erling Møller: Niels Andersen, tyv
Bogammeldelser
Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 1906-1981
Meddelelser fra Historisk Samfund for Ringkøbing Amt
Styrelsen for Historisk Samfund for Ringkøbing Amt 1956-1981
Regnskab
Udvalg af litteratur om Ringkøbing Amt 1979-1980
Register